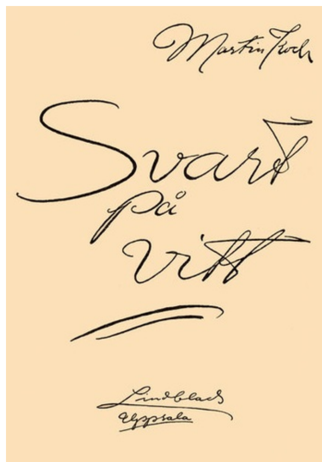

SVART PÅ VITT

AV MARTIN KOCH

--------- UPPSALA J. A. LINDBLADS FÖRLAG

STOCKHOLM 1930 SVENSKA TRYCKERIAKTIEBOLAGET 1332

Förord till den elektroniska utgåvan

Scannad från original i juli 2012 av Bert H.

INNAN JAG BÖRJADE.

Innan jag började — ibland har jag verkligen tänkt berätta något om den tiden, att skriva ner mina minnen år från år för att åtminstone klargöra för mig själv de besynnerliga kurvor jag hittills genomlöpt. Kunde jag tillräckligt starkt och tydligt belysa det allmängiltiga i ett fall, som på grund av många omständigheter blivit tämligen säreget, skulle jag säkerligen även publicera en sådan skildring, till tjänst för det lilla fåtal, som intressera sig för personliga kuriosa; kanske också till nytta för någon, som efter mig kunde få liknande vägar att gå, och som bävade tillbaka för de orimliga svårigheter, som skulle hopa sig framför honom. Den vägen ledde kanske inte till framgång och ära, men den skulle måhända en gång leda till större insikt om verkligheten, till starkare medkänsla med de arma människorna och till fastare tro på det oförgängliga livets goda och skapande krafter — till de värden i tillvaron, alltså, som ensamma kunna ge lön åt mödan att leva.

Hittills har jag emellertid ingenting kunnat skriva om mina mörka och villsamma ungdomsår. Mina minnen skulle synas alltför brokigt pittoreska, alltför romantiskt fantastiska. Det allmängiltiga däri skulle väl vara en ung mans strävan, att på det område, dit hans begåvning månde kalla honom, ge ett fulltonigt uttryck åt sig själv och sina erfarenheter — men den form, som skulle förläna en objektiv verklighet åt denna strävan i en värld, som för de flesta läsare är okänd och förhatlig, den formen har jag åtminstone hittills inte lyckats finna.[-10-]{++} Jag har dessutom inte haft tid.

Det har någon gång hänt, att jag tyckt mig ha vunnit ro och frid, och att vägen, som jag ännu skulle ha att vandra, synts löpa banad och jämn mot de mål jag alltid sökt att nå. Men knappt har jag känt den första glädjen vid denna tanke, och knappt har jag hunnit ägna en första omsorg åt de nya arbeten jag nu med lugn och kraft skulle

fullborda, förrän det visat sig, att lugnet redan tagit slut och att vägen framför mig hastigt har krökt i en ny kurva, lika tvär som någon av de föregående. Den har stundom fört mig bort genom oanade ödemarker, där jag sett och hörl vad jag alls inte velat höra och se, och där jag gjort erfarenheter, som jag helst velat slippa göra — men ijv det medfödda lyte, som gör mig till författare, har jag tvingats att omsätta allt, som strömmat igenom mig, till dikter, vilka synas sammanfogade av gråsten och lera, i stället för att de skulle ha ägt regnbågens tyngdlösa, självklara skönhet.

När jag talar om det pittoreska, det romantiskå i min ungdoms upplevelser, tänker jag givetvis inte på några yttre händelser. Jag har aldrig levat en äventyrares liv — i varje fall inte frivilligt. Bland mina gamla avlagda kläder fanns inte ett enda plagg, som hade ens någon likhet med landstrykarens tämligen banala teaterkostym. Jag tänker uteslutande på de tvära omkastningar jag nödgats göra i mitt tysta arbete med mig själv, därtill driven av en oförklarlig oro, som hindrat mig att stanna på den lilla plats jag kunnat vinna och som tvingat mig att ständigt gå vidare för att söka något annat — en annan värld bortom den trånga horisonten runt omkring mig — ett annat liv någonstans i skyarnas ljus, som bak skogarna stå. —

Jag är född blind som en kattunge. Olyckshändelsen timade på Ladugårdslandet i Stockholm dagen före julafton år 1882. En hygglig läkare lyckades efter någon tid öppna mina ögon.[-11-]{++} Mitt första minne av livet är musik. Far min var nämligen musiker, uteslutande av Guds nåde ooh därför nära nog helt okänd. Om dagarna gav han musiklektioner vid sidan av sitt borgerliga yrke — han var gravör och xylograf, men slutade snart därmed för att ägna sig helt åt musiken. Stundom spelade han alpzittra (den gamla, äkta tyska alp-zittran!) på fester i nykterhetsföreningar och frireligiösa församlingar. (Sådana dagar avstod han från sin lilla snaps till middagen, ty han var en mycket samvetsgrann man.) En och annan natt brukade han spela för sig själv, och då höll han oss alla vakna — vi hörde, att Lucullus var gäst hos Lucullus — vilket möjligen var ohygieniskt för småbarn. Men det gav i stället en slösande och eggande rikedom av strängaspel, ömhet och glans; ett hav av skönhet, öppet för alla himmelens vindar, såväl de lätta och ljusa som de tunga och mörka.

Jag minns inte längre den tid, då jag inte kunde läsa — jag minns inte ens på vad sätt jag lärde mig den konsten. Fyra år gammal läste jag Andersens sagor, vid sex års ålder skrev jag själv små sagor med tryckstil, stora bokstäver. Jag var följaktligen ett underbarn. När jag började skolan, fick jag första dagen sitta på en stol bredvid de andra barnen i klassrummet. Jag upptäckte då till min gränslösa häpnad, att de andra inte kunde läsa! Dagen därpå flyttades jag upp i andra klassen, där jag använde tiden på samma sätt, sittande på en stol bredvid de andra barnen — för att nästa dag förflyttas till tredje klassen, där jag fick stanna och sitta i en riktig pulpet. Det var där jag gjorde min andra, häpnadsväckande upptäckt: ingen mer än jag kunde skriva!

Men jag gjorde även en annan erfarenhet: de andra talade inte om samma saker som jag: följaktligen påstod man, att jag ljög. De små kamraterna inberättade mina fantasier för lärarinnan, och hon gick till min mor. Där fastslogs ovederläggligen, att jag i skolan »ljugit» vart enda[-12

ord-]{+ord+} jag sagt. Vilket tyvärr nog var sant, på sätt och vis! Ännu, vid snart 50 års ålder, händer det, att jag inte alltid kan tygla min fantasi, som för mina ögon ofta döljer den trista verkligheten bakom de mest underbart strålande chimärer.

Denna upptäckt, att jag var annorlunda och sämre än andra, kändes ganska pinsam efter den triumf jag firat som underbarn. Jag var sedan bara en helt vanlig pojke, som misstänktes ha dålig karaktär. Och min far förklarade, att jag skulle aldrig få lära mig spela: du ljuger ju! du ska bli jurist!

Det man inte kan få har man lätt att förakta. Sålunda föraktade jag därefter musiken. Allra mest när jag satt ensam och genom stängda dörrar hörde min sjutton månader äldre bror spela tillsammans med min far små tjusande duetter för två fioler; jag minns dem ännu — jag har spelat dem själv sedan. Men då, när jag var utestängd från paradiset, stirrade min framtid som jurist hotfullt emot mig som en nattsvart avgrund, i vilken dolde sig alla de hemska förbrytelser jag skulle nödgas yrkesmässigt begå; jag kan ännu inte helt frigöra mig från en känsla, att juristens liv är sådant.

För övrigt var min barndom lugn och lycklig, tack vare en mor, som arbetade och trälade för att hålla hemmet samman och barnen i skola. Inte ens »det svarta året» i min barndom var olyckligt — jag blev vid sjuårsåldern ånyo blind. Vid sådant vänjer man sig snart. Fantasien sliter i mörkret alla tyglar, och man traskar med barnsligt snabba steg långt in i alla sagors färgblossande underland. Jag kan inte minnas, att jag med någon särskild glädje efter ungefär ett års tid åter såg det ohyggligt smärtsamma lju set från verklighetens värld. Det var kallt och färglöst, det stack ooh skar som knivar i mina ögon och skrapade som glödröda sågar i min hjärna. Men jag var botad! Och det tycker jag numera är trevligt. Mannen, som gjorde detta[-13

lilla-]{+lilla+} underverk, var då för tiden en ung läkare på en poliklinik långt uppe på Söder. Han blev sedan professor och Nobel-pristagare. Han är nu död.

Jag fick åter börja skolan. Men framför allt: jag kunde åter läsa Andersens sagor! Efter dem följde snart nog en lång rad av Dickens romaner, översatta till svenska: jag älskade dem nära nog lika mycket som sagorna. Jag kan inte minnas några andra böcker från min barndom; allt annat har tydligen förefallit mig lika tråkigt som läxorna. Först vid brytningsåren kom min tredje stora litterära upplevelse: Strindberg.

Jag var då så fin, att jag gick i elementarskola, Södra latin närmare bestämt. Jag tyckte inte alls om det. Livet utanför skolgården lockade mig oändligt mycket mer. Skolböckerna föreföllo mig enbart löjliga — och sedan jag slutat femte klassens vårtermin, sökte jag plats som springpojke i ett större varumagasin. Där gjorde jag en solvarm pingstafton mitt första inträde i verklighetens värld. På hösten återvände jag snällt till skolan igen, förbryllad och skrämd av den kroppsliga och andliga smuts, allt det mänskliga elände jag fått del av under den korta sommarens lopp.

Som femtonårig gymnasist återvände jag alltså till skolan och romantiken. Det var det året jag upptäckte Strindberg och jäste över. Jag kände mig visserligen som en befriad, men samtidigt tyngdes jag till jorden av mitt eget kaos och av omöjligheten att reda ut vad jag kände och tänkte. Oron hade vaknat för att aldrig lämna mig mer. Det gällde att finna en form för mitt eget jag, en möjlighet att uttrycka vad jag hörde, såg och kände inom mig själv. Allt tankearbete föraktade jag. Intellektualism! det är bara bosch! Den starka, äkta känslan är den kraft, som ensam skapar verkligheten!

Varpå jag meddelade min lärare, att det för den återstående delen av vårterminen vore lönlöst förhöra mig i latin, [-14

jag-]{+jag+} tänkte inte vidare läsa de läxorna. Jag ville syssla med praktiskt arbete, jag skulle bli artist! — Vid terminens slut lämnade jag alltså skolan med BG i latin och A i teckning — min väg till »praktiskt arbete» låg öppen och klar framför mig!

Den här gången ämnade jag inte låta skrämma mig av verkligheten, men se upp med båda ögonen och slå ifrån mig med båda nävarna, om så skulle behövas, för att hålla den värsta smutsen från livet. En tid därefter hade jag fått plats som lärpojke på en målareverkstad. Jag inköpte min första omgång smörjkläder, och med mitt frukostpaket i fickan gjorde jag en tidig sommarmorgon mitt intåg på ett bygge. Chocken blev hård. Med en obeskrivlig ångest tänkte jag ständigt: är jag verkligen för vek? Orkar jag inte? Duger jag ingenting till i verklighetens värld?

Jag orkade. När blodblåsorna i mina händer blivit om-bildade till hårda, solida valkar, hade förvandlingen skett. Jag var till kropp och själ en arbetare. För att känna mig säker satte jag mig på prov, när hösten kom. Jag hade inte anmält i skolan, att jag ämnade sluta — förmodligen hade jag av ren feghet lämnat porten öppen för att kunna smita tillbaka, om arbetarens liv skulle bli mig för hårt. Den dagen, då uppropet skulle hållas, tog jag mig fritt från jobbet några timmar och smög mig upp på läroverkets högtidssal, där jag gömde mig bakom en pelare på läktaren.

Allting där nere i aulan syntes mig overkligt och främmande. Jag kände med full visshet, att där hade jag ingenting mer att göra. Mitt namn ropades upp -— och allt blev tyst omkring mig. Det ropades två gånger — tre gånger — då hörde jag själv, att jag inte längre fanns där. Jag smög mig ut igen — och mitt på skolgården tände

jag en cigar rett! Köpt för pengar, som jag själv förtjänat!

Sedan gick jag tillbaka till mitt arbete igen. —

En dag kom jag dragande min målarkärra på gatan. Då mötte jag en hel svärm av mina forna klasskamrater. De[-15

ställde-]{+ställde+} sig i rad på trottoaren och flinade, medan jag passerade förbi. De följde efter mig med skällsord och hån — en av dem slog av mig min mössa. Jag bar nämligen fortfarande min gamla gymnasistmössa, och de unga herrarna menade, att jag därmed »vanärade skolan». De förklarade högtidligen, att ingen vidare skulle hälsa på mig nu, sedan jag blivit arbetare.

Detta var min första personliga erfarenhet av de bärgade klassernas hat mot arbetareklassen. Den skulle dess värre inte bli min sista — men därom slipper jag berätta.

Den där episoden gjorde emellertid, att jag började tänka. Skulle jag verkligen någonsin kunna bli konstnär på det här viset? Jag insåg, att framför mig låg en oöverskådlig rad av år med kroppsarbete — när skulle jag få tid att studera konst? Behövde jag för resten inte andra kunskaper också? Hade jag inte bort ta studenten i alla fall?

Situationen var besvärlig. Jag vågade inte helt lita på mig själv, så full av fantasier och lösa stämningar som jag var, och hade därför sedan länge bestämt, att jag under inga omständigheter finge ändra ett beslut, som jag efter »noggrant övervägande» hade fattat. Jag hade beslutat att först lära mig yrket, det kunde inte rubbas, mitt självförtroende måste bevaras till vad pris som helst. Jag fattade då ett nytt beslut, tyst och högtidligt: jag skulle i ensamhet, jämsides med mitt yrkesarbete, läsa allt som fordrades för studentexamen.

Lyckliga ålder, då man ännu orkar att fatta sådana orimliga beslut!

Jag läste alltså om kvällarna och långt in på nätterna. Jag låg ensam i köket hemma. Ofta var jag dödstrött efter 10 timmars kroppsarbete — att en varm sommardag stå uppkliven på en planka och måla mer eller mindre sirliga ornament och blommor i ett tak är faktiskt ganska tröttsamt, både för ryggen och nacken och framför allt armarna! Så att på kvällen ville jag sova — men det fick jag[-16

ju-]{+ju+} inte, det löfte jag givit mig själv måste hållas! Då satte jag huvudet under vattenledningen eller kokade svart kaffe på kaffepannan.

Jag hade, dessvärre, även börjat skriva, vers och prosa och ett stort drama på c:a 18 akter, det hette »Renässans». Sådant har man råd att kosta på sig, när man är 16—18 år gammal!

Jag hade nämligen fått för mig, att mina skriverier på något oförklarligt sätt hörde samman med de nödvändiga förstudierna till mitt blivande konstnärskap.

Dessa orgier varade i ungefär tre år. När mina forna kamrater avlade studentexamen, satt jag uppe om nätterna och löste de skriftliga uppgifterna. Jag kontrollerade sedan, att jag löst dem nära nog felfritt — i varje fall inte sämre, än att jag skulle ha blivit hedersamt godkänd. Det dröjde sedan länge, innan jag öppnade en bok. Men mitt självförtroende hade blivit orubbligt.

Om vintrarna gick jag på Tekniska skolan — yrkesskolan. Då inträffade en vinter någonting, som rubbade alla mina cirklar — musiken bröt upp inom mig som en blodström ur ett illa läkt sår. Jag måste spela, det fanns ingen möjlighet att motstå. Förgäves åberopade jag gentemot mig själv mitt beslut att bli konstnär. Svaranden förklarade fräckt, att även musiken hörde till de nödvändiga förstudierna till mitt blivande konstnärskap! — Detta är oerhört! menade käranden, ska du följa alla dessa vanvettigt slingrande kurvor, kommer du aldrig fram! — Svaranden teg och spelade piano.

Det blev naturligtvis Mozart och Beethoven -— för en romantisk pojke är det ju det första nödvändiga. Hade det åtminstone varit Bach och Haydn! — Men helst ville jag spela utan noter, göra mig själv, mina egna fantasier. Då upptäckte jag hastigt, att jag inte hade en aning om musiklära. Var skulle jag inhämta denna nyttiga kunskap? Jag[-17

visste,-]{+visste,+} att det fanns något, som hette Kongl. Biblioteket — där borde väl finnas lämpliga läroböcker?

Om det fanns! En hel hop! Under den vintern satte jag knappt min fot på Teknis, men tillbragte varje dag på biblioteket, så länge det var öppet. Där stormläste jag — sög i mig allt, som hör till harmonilära, komposition, kontrapunkt och musikhistoria — för säkerhets skull även instrumentation, för den händelse jag skulle behöva skriva en symfoni någon gång.

Framåt vårsidan bedarrade denna svåra storm. Jag hade nämligen ofta smugit mig in på Operans repetitioner. Och där fick jag till slut en befriande känsla av äckel, så stark, att jag sedan dess aldrig kunnat bevista en operaföreställning till slut. Allt vad jag lärt mig under vintern skar sig och kom upp som galla. Jag kunde inte finna ord nog hädiska för att smäda denna ömkliga vetenskap, som tilllåter torra, själlösa mumrikar att med några små enfaldiga motiv, behandlade enligt konstens alla regler och knep, matematiskt bygga upp de mest omfattande verk. Jag kunde härma olika instrument och påpekade för mina vänner, hur precis samma klangeffekter återkomma i precis samma situationer i precis varenda opera! Bosch! som allt annat! Gammalt, framför allt! Och banalt!

Skamsen efter vinterns meningslösa utsvävningar, gick jag om våren tillbaka till kroppsarbetet.

Sedan jag varit fyra år i målarlära, kände jag mig mogen att ta itu med mer konstnärliga studier. Jag började alltså en höst, tjugo år gammal, på en förberedande konstskola, där jag genast gjorde sensation på grund av min fenomenala okunnighet och oduglighet — händerna hade blivit för klumpiga och svullna, och jag kunde inte teckna. Inte ett ögonblick tvivlade jag på min begåvning — det har jag aldrig gjort — men jag måste lära mig teckna.

Jag lärde mig en hel del. Efter några månader var jag avlönad underlärare i samma skola! Vilket ju inte var äg-

2 - Suart på vitt.[-18

nat-]{+nat+} att inge mig några hälsosamma tvivel på min egen förmåga.

Nej, jag utvecklades dess värre till allt större högfärd och självbetagenhet.

Efter ett par års studier — om det nu kan kallas studier

— blev jag, efter avlagda prov, antagen som elev i Konstakademiens läroverk.

Och därmed upphörde ögonblickligen allt mitt intresse för bildkonst!

Det var en verkligt förbryllande upptäckt, lika oväntad för mig själv som för mina lärare. Dagen efter sedan de antagna blivit spikade på svarta tavlan började lektionerna i Akademiens antikskola klockan nio på morgonen. Jag kom dit, men kände mig fullkomligt desorienterad. Det hela föreföll mig lika overkligt och främmande som skolan hade gjort, då jag suttit arbetsklädd på läktaren under uppropet. Skulle jag fortfarande under många år sitta orkeslös och rita gubbar på fyrkantiga papperslappar?

Något måste ju göras. Jag spände papper på en stor rit-ram och tog plats. Tittade på den uppställda gipsgubben

— ja, den var lika ful som alla andra. Jag blev desperat och ritade mitt på det stora, vita papperet en karrikatyr av gubben, stor som ett frimärke. Det var fem minuters arbete — sedan gick jag.

Dagen därpå tog professorn mig avsides och meddelade mig i synnerligen tydliga ordalag, att jag hade gjort en dålig början. Han tilläde, att jag såg sömnig ut. Jag svarade, att jag verkligen var sömnig — men det förbättrade inte nämnvärt saken.

Jag kunde inte för mig själv bestrida det faktum, att konsten inte längre intresserade mig. Jag hade tagit det hinder jag i många år drömt om att kunna ta — färdig med det! Oundviklig slutsats: jag var inte konstnär, jag var endast en uppblåst, egenkär pojke, som tog livet mer som sport än som allvar.[-19-]{++} På akademien fanns emellertid en sak, som grep mig djupt — det var lektionerna i anatomi. I synnerhet sedan professorn tillåtit mig

att själv ta dissektionskniven och gå löst på liket! Under ett par år vistades jag huvudsakligen i anatomisalen, ofta till sent på kvällarna. Där fanns verkligheten! På dissektionsvagnen låg ju ett stycke ofrånkomlig sanning — en människa, äntligen en människa, som under kniven måste bekänna kort!

Ett år hade vi en gammal skomakare — breda tummar, intryckt bröstben. Han hade hängt sig. När gubben öppnades, befanns det, att hans blindtarm var högeligen inflammerad och hans bukhinna trasig. I sina helveteskval hade han inte kunnat finna på något bättre botemedel än repet i trädgrenen. Jag funderade länge över detta — men jag kunde inte heller tänka ut något bättre. Han var döende, när han hängde sig. Ingen människa skulle förresten ha krökt ett finger för att ens lindra hans plågor. —

Jag gick till professorn och frågade, vilka fordringar han skulle uppställa för att ge mig överbetyg i anatomi. Han undrade, vilken nytta jag skulle kunna ha av ett sådant överbetyg —? Jag svarade, att ämnet intresserade mig och att jag ville skaffa mig större kunskaper däri, än kursen kunde ge mig. Efter en stunds funderande — fallet tycktes vara nytt — menade professorn, att om jag gjorde ett specialstudium vid sidan av kursen, skulle han kunna samtycka till att ge mig överbetyg. Jag anmälde då, att jag ville studera könsskillnaden, uttryckt i skelettet, vilket accepterades. Professorn skaffade mig arbetsrum och material på Karolinska institutets museum, och där tillbragte jag en vinter många stilla, trivsamma stunder under träget arbete med att rita och måla kranier, bröstkorgar med nyckelbens-inställningar, ryggradskurvor, bäckenlutningar och bäckenformer, lårbensinställningar, underbensformer, vrister och fötter på modeller, som voro betydligt mer stillsamma och[-20

betydligt-]{+betydligt+} mer nakna än de flesta modeller bruka vara. På våren tenterade jag enskilt och fick nJtt överbetyg.

De andra lärarna hade knappast sett mig under sina lektioner — de kunde ju inte gärna ge mig något betyg alls. Jag lämnade tillbaka mitt akademidiplom och stod åter utan arbete och utan mål i livet.

Om dessa år, dels omedelbart före, dels under akademitiden, minns jag för övrigt ingenting annat än att jag hela tiden så att säga hängde på krokig arm i fria luften — med andra ord: jag levde bohémens liv bland alla andra bohémer. Det finns säkert ingen tillvaro mer overklig, mer förfalskad och förljugen. Den liknar på håret prostitution och står därmed i närmaste närhet till det kriminella. Bohémen och förbrytaren ha samma fasa för sanningen, samma flykt undan det egna ansvaret, samma oförmåga att ta följderna av sina egna gärningar, samma självklara övertygelse, att skulden för allt ont, som drabbar dem, ligger var som helst utom hos dem själva.

Jag hade vid den tiden en vän, som tillhörde nykterhetsrörelsen och som berättade mig åtskilligt om dess arbete Jag lystrade — där fanns visserligen allt vad bohémen anser lågt, föraktligt och löjligt — men jag visste ju av egen erfarenhet, att samma förakt drabbar allt ärligt och fattigt arbete. I nykterhetsrörelsen tycktes dock finnas även disciplin, självuppfostran och ansvar — det borde man se! Jag tänkte på saken en tid, slungade sedan bohémelivet och konstnärskapet i skräpvrån och inträdde i nykterhetsrörelsen för att åter leva arbetarens liv och börja från början.

Något år senare debuterade jag som författare förmedelst en dikt, som publicerades i »Strix», sannolikt år 1907. Den hette naturligtvis »Skryt» och lydde ungefär så här:[-21-]{++} Mitt hjärta ur bröstet rev man

och kastade bort det — sedan drev man

hundarna efter att leta det.

Men hundarna vädrade orent blod, och alla i ring omkring det stod, men ingen vågade äta det.

Min hjärna ur skallen slet man

och strödde för vindarna — sedan vet man

i alla land vad fult jag tänkt,

vad ont jag gjort, vad smuts jag skänkt

åt alla dem, som stått på tå,

att blott en enda smula få

av allt det onda, smutsiga, fula,

som slitits ur skallen, smula för smula.

När jag fick se det där i tryck, blev jag räddl Där fanns ju inte ett enda sant ord, alltsammans var lögn från början till slut! Inte hade jag någonsin varit utsatt för en sådan om verklig råhet vittnande misshandel! Med dikten hade jag tydligen ingenting annat velat än att leka Strindberg

— för oss unga fanns ju på den tiden ingen viktigare uppgift än att hjälpa Strindberg skrika!

Jag förbjöd ögonblickligen mig själv att vidare syssla med sådana skriverier. Hädanefter skulle jag bemöda mig med den lilla pennan på det lilla papperet endast för att skriva Sanningen, som jag just då råkat få se en skyirt av på långt håll. Hon håller sig tyvärr fortfarande på samma avstånd, varvid jag tröstar mig med att jag dock aldrig skriver annat än vad jag själv tror vara sanning.

Då blir det mycket tråkigt igen! Den obehagligaste delen av mig själv viskar nämligen med ett vänligt småleende: Jaså! Men du trodde ju en gång, att även den vackra dikten »Skryt» var sann — den skulle vara ett symboliskt uttryck för vad du då kände? Att »söka sanningen» skulle[- 22

sålunda-]{+sålunda+} ingenting annat vara än att ge godtyckliga uttryck åt subjektiva föreställningar —?

Konstfilosofi är något mycket svårt och hör strängt taget inte hit.

Naturligtvis funderade jag i alla fall på att bli författare. En verklig författare, förstås, inte en sådan, som skriver vers, men en sådan som skriver sanning — även om han möjligen inte skulle orka med att skriva sanningen. Mitt bättre jag bevisade dock ljusligen, att dessa funderingar gränsade till sinnessvaghet. Alldeles frånsett de allmänna, i och för sig absolut avgörande argumenten mot en författares yrke i Sverige — ett land med c: a ett tusen människor, som intressera sig för litteratur, därav lågt räknat femhundra, som själva äro författare och sålunda aldrig köpa några böcker — framhöll jag vältaligt för mig själv de försvårande omständigheterna vid mitt av lagstiftningen icke förutsedda rättsfall — och där ingen lag finnes, betraktas visst brottet som urbota:

1) Jag hade inga studentkamrater från Uppsala eller Lund, vilka muntligt eller skriftligt skulle ha kunnat intyga, att de kände mig som en hygglig prisse och att jag redan under studieåren ansetts tokig — tvärtom skulle jag få som fiender alla dessa akademikotterier, vilka nu i det offentliga livet sökte ett levebröd för sig själva och sina släktingar och vänner;

2) jag hade inga fler skolbetyg än det, som visade BC i latin och A i teckning, samt därjämte det papper, som bekräftade, att jag synnerligen hedersamt bestått en tentamen i människokroppens formgivande anatomi för professorn i sagda ämne vid det under Kungl. Akademien för de fria konsterna stående läroverket — minsta studentpojke behövde sålunda bara i en tidning kalla mig autodidakt, så skulle hela det borgerliga samhället förstå, att jag varit för fattig att studera och behandla mig som den farliga och obehagliga person varje fattig inträngling anses vara; möjligen[-23

skulle-]{+skulle+} en eller annan radikalt fördomsfri människa ge mig en uppmuntrande klapp på axeln för att visa, att han inte tyckte illa vara;

3) jag var socialdemokrat! och hur klasshatet uppifrån ser ut, när man tagit plats därnere — det visste jag.

Sålunda avstod jag från att bli författare och försökte i stället att finna det där praktiska arbetet, som en gång lockat mig att sluta skolan. Jag törs nog säga, att jag vid denna tid förlorat åtskilligt av mitt ungdomliga övermod; jag började i stället betänkligt likna en sprucken gummiring.

Då fick jag en dag en kallelse från en lärd gammal herre, som hört talas om mig i nykterhetsrörelsen. Han ville träffa mig för att be mig överta vården av ett stort bibliotek. Jag vägrade att gå till honom, emedan han ansågs

»religiös» och konservativ. Den gamle herrn envisades och sände bud på bud. Situationen började på håret likna den berömda kallelsen från Gud; jag gick alltså till honom för att göra slag i saken.

Professorn var fransman och förstod sig på omogen ungdom. Han började med att säga, att han trodde på den i Bibeln uppenbarade Gud, vilket han förmodade, att jag inte gjorde?

Nej. Det gjorde jag inte. Kort och gott.

Han fortsatte med den förklaringen, att han för sin del inte tillmätte de socialistiska teorierna något värde, men han förmodade, att jag vore socialdemokrat?

Jag tänkte mig om ett ögonblick — jag tillhörde ju inte partiet! Men skulle jag använda mig av detta formella skäl för att förneka min åsikt? — Jag svarade, att jag betraktade mig själv såsom socialdemokrat, att jag där hade alla mina sympatier, men att jag ännu icke formellt tillhörde något parti.

— Vet ni något mer, som skulle kunna stå emellan oss? frågade professorn.

Jag måste svara, att det visste jag inte.[-24-]{++} —• Vill ni alltså ta platsen? Det är 80,000 böcker! Ni ska behandla dem som bibliotekarie, inte som fritänkare eller socialist!

Jag tog platsen, och endast min dåraktiga blyghet och svenska stelhet hindrade mig att av tacksamhet ooh vördnad kyssa hans gamla, vackra hand.

Han blev mig mer än en vän, mer än en lärare, ja, nästan mer än en far. Han tvang mig att läsa, tala och skriva franska — en jämmerlig franska, men han led det tåligt! Han hörde sig för om blottorna i mina på måfå samlade kunskaper och satte därefter de rätta böckerna i mina händer.

Han lät mig ha vilka åsikter jag ville och propagera fritt för vad jag trodde — han fordrade bara, att jag skulle ge klara skäl! Han engagerade mig i diskussioner, som kunde vara i flera timmar — och anvisade mig sedan inte endast den litteratur, som gav belägg för hans åsikter, men även den, som gav stöd åt mina egna, tvärsäkra påståenden. Det var ett härligt liv!

Så kom en tid, då jag under några korta månader upplevde kärleken och döden — och själv inte längre ville leva. Då var det min gamle faderlige vän, som satte pennan i min hand och bokstavligen tvang mig att skriva: Gud har gjort er till diktare — där har ni er befrielse — skriv!

—‘Vad skall jag skriva?

—• Det ni själv har upplevat!

—• Det lönar sig inte —

—• Nej, naturligtvis! Men tycker ni inte, att någon enda människa i detta land borde sträva efter annat än framgång och pengar? Tänk, om den hedersplatsen skulle vara avsedd för er?

Det är besynnerligt, vad gammalt folk understundom kan tala klokt. Och märkligt är, hur ivrigt den lilla åsnan trippar för att nå den föregycklade hötappen![-25-]{++} Jag skrev och återvände till livet. Det blev min första bok, färglös och blek, men sann. Helt annorlunda än mitt forna skryt och allt annat jag i artistisk högfärdsyra drömt om. Jag förstod äntligen, att dikten visserligen måste befria mig själv, men även att den skulle vara värdelös, om den förälskat kretsade kring mitt eget, obetydliga jag.

Så hade jag alltså börjat.

Sedan blåste alla himmelens vindar över de vida vatten, där min lilla båt gick fram. Men det får jag kanske tillfälle att tala om en annan gång. HÄKTAD!

Det är en ganska besynnerlig känsla — att bli häktad.

Det mest besynnerliga är, att känslan är rakt inte oangenäm — när man är oskyldig, förstås! Att bli häktad och veta med sig, att man är skyldig till det ifrågasatta brottet

— det måste vara fasansfullt!

Men jag skyndar mig säga, att jag använder ordet häktad en smula romantiskt och överdrivet. I laga ordning häktad såsom på goda grunder misstänkt för brott har jag, Gudskelov, aldrig varit — i så fall förmodar jag, att jag inte skulle tala om'et. Men »anhållen» har jag varit, och rysligt krigiskt såg det ut med gevär och bajonetter och revolvrar och sablar — hela den där arsenalen ser ju, i synnerhet i krigstid, så pass imponerande ut, att man ovillkorligen känner en ökad respekt för sig själv och börjar undra, om man i alla fall inte ändå innerst inne skulle vara något alldeles särskilt pampigt i den högre förbrytarstilen.

Det var under krigstiden jag »åkte fast». Och i främmande land —.

Det gjorde ju inte saken gladare precis. Men minnet av de små äventyren blir så mycket angenämare, när jag besinnar, att jag var fullständigt oskyldig och att allvarliga, höga och viktiga män ha huggit så fatalt i sten, att jag själv med kropp och själ har kunnat erfara dumheten i det som skedde.

Alltså: inte de främmande männens dumhet! De gjorde endast sin plikt. Men dumheten i den officiella plikt, som drev dem att med nit och redbarhet begå idiotiska handlingar.[-27-]{++} Sedan den ryska revolutionen snabbt nått sin seger, blev jag erbjuden att göra en resa genom Ryssland. Anbudet kom visserligen från entente-håll och inte direkt från ryska myndigheter — men eftersom meningen givetvis var, att jag skulle i svensk press meddela, hur bra allting blivit i Ryssland och vilket oerhört plus i styrka denna revolution skulle betyda för Ryssland och därmed för hela ententen, och eftersom de officiella ryska myndigheterna i Stockholm givit mig erforderliga papper, så kunde jag ju inte gärna ana, att jag gav mig in i något särdeles halsbrytande äventyr.

Jag lät alltså vederbörande sakkunnige spruta min sunda och relativt oskyldiga kropp full av gifter — serum mot kopporna, serum mot kolera, serum mot tyfus och, om jag inte minns fel, även ett serum mot difteri. Packade min kappsäck och ordnade mina papper — bland annat ett in-troduktionsbrev från en svensk medicine professor till en rysk läkare i Moskva.

Från sakkunnigt håll försäkrade man mig, att med de papper jag hade skulle jag kunna resa i Ryssland ungefär som doktor Sven Hedin reste i Tyskland — comme le bon Dieu en France, alors! tänkte jag (många fransmän tro än i dag, att Gud trivs betydligt mycket bättre i det ljuva Frankrike än i sitt eget Paradis!).

Varpå jag gav mig iväg!

En gråkall vintermorgon klev jag från tåget ner på perrongen i Haparanda järnvägsstation och följde strömmen av alla slags resande mellan täta led av präktiga, välfödda och välklädda svenska soldater. Som jag var tämligen uttröttad efter den långa och besvärliga resan, lät jag endast utklarera mig av de svenska myndigheterna, men for inte över gränsen den dagen, utan gick upp till Stora Hotellet, där jag tog ett rum och lade mig att sova den rättfärdiges sömn.

Morgonen därpå gick jag ner till älvstranden med mitt[-28

bagage;-]{+bagage;+} passviserad och tullbehandlad var jag ju på svensk sida, så att jag tog bara en finnsläde, och så bar det i väg på den smutsiga, snöhöljda isen i ett snålt och glåmigt sol-strimmel över den breda Torne-älven.

Jag kom att tänka på så många lustiga saker, att jag måste skratta högt i min ensamhet.

Antag, att jag i går kväll hade träffat någon kumpan på Haparanda stadshotell? — Jag var ju tullbehandlad och ut-resefärdig! När jag i dag satte mig i släden på den svenska älvstranden, kunde jag särdeles väl ha haft fickorna fulla med salvarsan, guld och annat trevligt bagage, belagt med svenskt utförselförbud! Ingen skulle ha hindrat mig! Ingenting, som ens liknade en svensk tullman, visade mig det ringaste intresse, när jag efter 24 timmars vistelse i Haparanda for ut med klingande klockspel från det svenska landet!

Vad det är trevligt med denna candida troskyldighet hos svenska myndigheter! och denna blåögda öppenhet hos svenska medborgare!1

På isen ungefär mitt på älven hejdades min skjuts av några ryska soldater i långa, brungråa rockar och pälsmössor. En vänligt grinande rysk jätte satte sig hos mig i släden — och så fortsatte resan.

Så snart vi kommit upp på den främmande stranden, omringades vi av ryska soldater — jag lade märke till att deras uniformer voro ohyggligt smutsiga och trasiga och att de hade röda bindlar om armarna eller röda bandstumpar på bröstet. — över en träbarack vajade en stor, blodröd fana utan några som hälst emblem.

Nåja! Det var ju revolution! En ännu yrvaken revolution, som icke hunnit få några som helst former.

1 Ovanstående anekdot publicerade jag »på, färsk gärning» i Göteborgs Handelstidning. Den lär ha väckt de svenska tullmyndigheternas missnöje. Jag beklagar — men systemet i Haparanda ändrades kort därefter, så att det blev fullt effektivt.[-29-]{++} Framför baracken stannade min släde, och de vänliga ryska soldaterna hjälpte mig med mitt bagage — baracken var visst för resten ett slags järnvägsstation.

Soldaterna förde mig in i ett stort rum. Vid ett bord mitt i rummet sutto några ryska officerare — den högste, störste, starkaste och fetaste av dem glömmer jag aldrig. Han var en tatarisk jätte och det vill inte säga lite! Stor, axelbred och oformligt fet — han borde ha varit naken, som på den ryske målaren Rjepins tavlor! över den breda kroppen reste sig ett mongoliskt ormhuvud, grongult till färgen och med två sneda, svarta streck till ögon. Under trubbnäsan hängde ner över mungiporna två långa, smala råttsvansar, som han bar i stället för mustascher — jag minns ännu min första tanke, när jag stod framför honom: så stiliga mustascher har inte jag! det här klarar jag inte — om jag bara finge knyta två ljusvioletta små sidenrosetter vid spetsarna på de där mustascherna, skulle det nog gå betydligt bättre!

Men jag är ju en väluppfostrad ung man, och jag gav därför inga som helst uttryck åt denna min önskan. Jag endast bockade mig artigt.

En annan tanke började oroa mig: vilket språk ska jag tala här? Ryska kan jag inte — engelska dåligt, och det här blir finurligt, här fordras nyanser i språket — ska jag ta franska? Men min franska är dålig — nå! det finns inte annat — tyskan är ju fiendespråket här!

— Bon jour, Monsieur! sade jag och avvaktade händelsernas gång.

Den tatariske generalen svarade mycket artigt på franska och frågade vad jag önskade.

Frågan föreföll mig en smula dum, om man törs säga så om en general i tjänst — men det är ju möjligt, att han bara var överste! — så att jag förklarade, att jag skulle vilja resa en smula i Ryssland just nu för att se, hur förhållandena gestaltade sig.

-— Tror ni, att ni kan bedöma det? frågade generalen.[-30-]{++} Jag svarade som sanningen bjöd, att det trodde jag visst inte, men att jag fattat min uppgift så, att jag inte hade att fälla några omdömen, endast att säga öppet och fritt, vad jag med egna ögon sett och med egna öron hört. (Jag kan nu en gång för alla inte med att huttla med sanningen, jag är och förblir candide!)

Generalen såg på mig med en trött blick — och en trött blick av en fet och grongul tatarisk general med hängande råttsvansar vid mungiporna, det är något särdeles! Han lyfte sin lilla kraftiga hand och sade något på ryska.

Varpå jag leddes ut ur rummet — mycket vänligt. Men jag fördes in i ett slags telefonkiosk — utan telefon! — som inte alls var trevlig. Och dörren smälldes igen bakom mig! —

Tja! Jag hade ju kommit för att se, hur det gick till i Ryssland! Konstigt, att människor i ett så stort land måste leva under så trånga förhållanden!

Cellen var inte stor. Den gav mig nätt och jämt plats att stå upprätt.

Det knackade på »dörren». (Ryssarne äro dock artiga! tänkte jag.)

Naturligtvis svarade jag: entrez, s’il vous plait!

Ty man ska vara artig!

Celldörren låstes upp — och en stor hejare till karl kom in

— det vill säga, först lyfte han in sitt gevär! Sedan trängde han sig själv in — det var en soldat! Och det var just samme vänligt grinande ryske jätte, som suttit hos mig i finnslädan över Torne älv! Vi kände igen varandra och nickade — han strålade av förtjusning! Därefter lyfte han upp sitt gevär, höll det framför mitt ansikte, klappade på det och såg på mig så hotfullt han orkade — det var inte så mycket! — varefter han ställde det i hörnet.

Sedan stack han sin hand i min högra rockficka!

Det kunde jag ju inte gilla! Jag tog ett kraftigt tag om hans handlove och ryckte upp den främmande näven ur[-31

min-]{+min+} ficka — mellan fingrarna på ryssen satt min cigarrettask! Jag höll hans hand med cigarettasken mellan oss båda en stund, och så sade jag på svenska:

— Fy, gosse! inte göra så!

Ryssen skakade också på huvudet och grinade — han sade något, men det begrep jag inte — då tog han geväret! och då begrep jag! Gevärsspråket är tydligt!

Den ryske pojken var hygglig, han pekade med andra handen på fönsterposten i cellen — och då släppte jag taget — vips var ryssen med näven i min bröstficka! Då blev jag led på det hela och tog bort hans näve igen — pekade på cigarrettasken i fönstret!

Han skakade på huvudet! Pojken! han var ju i tjänst! I telefonkiosken, hos mig!

Jag tog cigarrettasken, öppnade den och visade honom

— han grinade! Jag tog en cigarrett och stack den i käften på honom — han grinade som en solvarg! Jag tog en till mig själv — därefter min tändsticksask — tände den ryske pojkens cigarrett, tände min egen — och gjorde därefter »hands up!»

Nu begrep pojken!

Han nickade ivrigt och for med snabba händer genom alla mina fickor. Allt tog han med sig, allt! Just då beklagade jag, att jag inte hade ungdomens lövgrodor, sniglar, ormar och ödlor i fickorna — men nog tyckte jag det var roligt att se mina pojkårs gamla pennkniv — med alla blad avbrutna! — läggas upp som ett corpusculus delicti!

Ja! Den ryske gossen (med gevär) såg allvarlig ut!

Han samlade i en näsduk mina plånböcker (två! en för pass och en för bank-checker), min portmonnä, mina anteckningsböcker och allt annat — överst tronade mitt cigarrettpaket och min tändsticksask!

Då blev jag lite arg och tog honom i armen och ruskade honom. Inte alls hårt, bara vänligt! Jag tyckte, att han förgrep sig på den heligaste av alla lagar.[-32-]{++} Han tog sitt gevär och försökte se beslutsam ut.

Men jag tog tillbaka mina cigarretter och mina svenska tändstickor, varefter jag med en flott gest pekade på dörrenl

Han grinade! och gick med rovet! Då hejdade jag honom igen — tog några av mina cigarretter och stoppade dem i hans uniformsficka. Tänk, pojken begrep! Han skrattade

— och ur hans fullkomligt passiva händer tog jag min röda plånbok, öppnade den, visade honom, att den var full av papper — varefter jag lade den tillbaka i hans hand! Sedan tog jag min svarta plånbok — visade honom på samma sätt, att i den fanns endast pengar — han stirrade på mig villrådig, och jag stoppade trankilt min svarta plånbok med pengarna tillbaka i min egen ficka!

Pojken stirrade på mig med runda ögon en lång stund

— till slut gick det upp ett ljus för honom! Han nickade ivrigt, grinade vänligt — och gick! Med det övriga

rovet!

Efter en stund dundrade gevärskolvar i golvet utanför min »hytt». Dörren öppnades, och ett par soldater vinkade åt mig att stiga ut.

Vi marscherade tillbaka till samma rum, där jag varit förut. Officerarne sutto kvar kring bordet, där småsakerna från mina fickor lågo i en liten blyg men mycket allvarlig hög.

Herrarna sågo beslutsamma ut — och det ska' väl höga herrar göra i en så betydelsefull stund.

En annan herre hade kommit till — en ung, kraftig, civilklädd karl. Han tilltalade mig — ganska vänligt! — på sjungande finsk-svenska och förklarade, att han skulle vara tolk.

Jag bockade, förtjust att slippa rådbråka franska längre

De övriga herrarne sågo emellertid inte alls förtjusta ut, och av den tatariske generalens rytande begrep jag, att jag var anklagad för någonting.

— Är detta edra tillhörigheter? översatte finnen det feta rytandet.[-33-]{++} — Ja! svarade jag. Det som ligger här på bordet är mitt. Och den här! — Jag visade honom min andra plånbok. — Men i den här finns det bara pengar!

— Se efter att ingenting fattas och stoppa sedan på er sakerna igen! översattes ett nytt vrål från det tatariska vilddjuret. Framför allt ska ni se efter, att inga pengar fattas i edra plånböcker!

Jag protesterade:

— Jag kan inte förolämpa dessa herrar genom att öppet visa en sådan misstanke!

Tolken översatte tveksamt.

Tatarens lilla kraftiga boxarnäve flög ut i en rak höger, som inte nådde mig, och ett kort kommandoord small som ett skott i hans svarta käft.

Jag bläddrade för syns skull igenom plånböckerna och bockade mig tyst.

— Även detta kort är ert? fortsatte tolken och tog ur generalens hand den farliga pjäsen.

Ett ögonkast övertygade mig:

— Ja! Det är professor H. i Stockholm, som givit mig detta introduktionskort till en läkare i Moskva.

— Vilken läkare?

— Har ingen aning!

— Kiänner ni honom inte —?

— Naturligtvis inte! Om jag kände honom, behövde jag ju ingen introduktion!

— Varför är det skrivet på tyska?

— Professor H. antar kanske, att doktor X. i Moskva inte kan läsa svenska?

Nu blandade sig de andra officerarna i förhöret, men det kunde jag ju inte be tolken översätta. Tataren satt tjurig och hörde på — plötsligt löpte en slingrande ormrörelse genom hela hans feta kropp, och han lyfte åter sitt lilla gula huvud till hugg:

3 - Svart på vitt.[-34-]{++} — Ni får så gärna fortsätta resan, om ni vill! Varsågod! Vägen är fri! Ni ska inte skriva till er tidning, att vi liindra er! Jag säger bara, att om ni fortsätter nu, så blir er resa fruktansvärt obehaglig — och jag frånsäger mig uttryckligen allt ansvar för er personliga säkerhet. Om ni vill höra mitt råd, så vänta på den svenska sidan ett par dagar — vi ska bara skicka ett telegram — det är för er personliga säkerhet, förstår ni!

Nu flyttade jag mig ett stycke från tolken — han trampade alltför hårt på mina tår!

Jag bockade emellertid artigt och förklarade, att ett par da'r kunde jag naturligtvis vänta.

I nästa ögonblick var jag omringad av en liten hop soldater i långa, gulbruna rockar och med gevär i nävarna. Mina kappsäckar trollades fram, en släde med ängsliga klockor körde upp till trappan — jag och bagaget stuvades in, en ung underofficer satte sig på slädkanten vid mina fötter. Han drog en bred sabel, som han lade bredvid sig på släd-fällen — såg på mig med hotfulla ögon, skakade på huvu det och lade armarna majestätiskt i kors över bröstet.

Så fint har jag aldrig åkt, varken förr eller senare!

Mitt på isen stannade åter släden. Underofficeren hoppade av, stack sabeln i slidan, gjorde kort honnör och vände om till Asien.

Min släde fortsatte med klingande klockspel till det svenska landet, som lyste i blekt soldis långt därborta.

Dagarna gingo. Veckorna gingo. Inte ett ljud hörde jag från ryssarna i Torneå, och den ryske konsuln i Haparanda försökte förgäves att få besked från Petrograd rörande min resa. Till slut tröttnade jag och reste hem.

När jag varit hemma en månads tid, kom ett telegram från den franske general P., som tjänstgjorde i Petrograd:

— Missförståndet undanröjt, kom genast!

Men då hade jag redan förlorat allt intresse för den ryska[- 35

revolutionen.-]{+revolutionen.+} Risken att åter bli häktad för ett par artiga ord på tyska språket föreföll inte alltför lockande.

Det är trevligare att ha med fullvuxna människor att göra!

*

Som till exempel när jag åkte fast i Southampton!

Kriget pågick ännu, så att den naturliga vägen till Frankrike var stängd. Man måste fara över Göteborg—Newcastle —London—Southampton—Le Håvre.

Det påstås, att engelsmännen sakna tysk ordning och reda — och det är nog riktigt. De ha i stället engelsk ordning och reda — söndagsskolornas ordning, de metodistiska besökskommittéernas ordning och den blytunga söndagseftermiddagens småstadsordning i livet.

De ha dessutom det brittiska världsrikets reda, i vilken ingår, att varje mänsklig varelse av kvinna född på hela jorden finns i deras stora kontokuranter — med namn, nationalitet, födelsedata och betyg för uppförande och flit. Möjligen finns där också en anteckning om vars och ens årliga inkomster — men det är jag inte alldeles säker på! Engelsmännen äro ju ett demokratiskt folk, påstås det, och jag vill naturligtvis inte säga mer än jag kan stå för.

Ganska säkert är emellertid, att vi allesammans finnas i »böckernas bok» i England. Herr Karl Andersson i Grönköping finns där. Det är väl inte alldeles säkert, att namnen äro rätt stavade — men han finns där! och för hans nattsvarta meritförteckning får kanske någon herr Paul Henriksson i Linkarby fara illa — om han någon gång skulle resa till England!

Men det är väl så, och har väl alltid varit så, att när höga herrar bygga stater och väldigheter, då tystnar allt mänskligt förnuft. För övrigt styr man väl inte ett världsrike med skrivna lagar, förmodar jag — man styr det väl fastmer genom att i de rätta ögonblicken göra de rätta undantagen från upplinjerade regler — om man kan det! [-36-]{++} Och det förefaller, som om engelsmännen skulle kunna den konsten.

Det gick tämligen lätt att komma in i England — pass och andra papper ägnades endast en flyktig uppmärksamhet av vederbörande tjänstemän i Newcastle. Det gick till och med så lätt, att man inte kunde undvika att förvånas över den nonchalans, med vilken världens rikaste folk låter portama stå vidöppna till sitt hus. Förvåningen blir inte mindre, när man i sinom tid märker, att det är betydligt mydtet svårare att komma ut igen, sedan man en gång kommit in i landet!

Så länge man är i England, har man den bestämda känslan, att myndigheterna aldrig skulle falla på den idén att ägna ens det ringaste intresse åt den obetydliga individ man har fått i sina egna, illa borstade skor. Så länge man minutiöst rättar sig efter den allmänna ordningen, nota bene! Men skulle man en morgon glömma att begära rakvatten, kan man sedan i portierens ansikte läsa som i en öppen bok, att man sårat hans religiösa vördnad för engelsk respecta-bility. Och när polisen nästa gång gör sin diskreta visit på hotellet, diskuterar portieren först den besynnerlige herrn, som gick ut orakad en morgon —och först sedan denna sak blivit slutbehandlad, övergår portieren till att diskutera de övriga gästernas mer eller mindre besynnerliga förehavanden.

Denna allas vaksamhet gentemot alla har i England blivit en sådan vana, att främlingen inte ens märker den. Men vik en aldrig så liten smula åt sidan från »all men's way»

— och ni ska få erfara, att ni är infamt påpassad!

Jag åt en dag frukost med en ung svensk riksdagsman på den stora italienska restaurangen vid Whitehall. När vi betalade, måste min vän för sin del växla en fempunds-sedel. För att få den växlad måste han ju enligt engelsk sed skriva sitt namn, sin titel och sin engelska adress på sedelns vita baksida. Det gjorde han — men som titel[-37

angav-]{+angav+} han: M. P. — Mina protester och varningar blåste han bort som munväder: är jag inte riksdagsman, kanske? Nå! Riksdagsman heter på engelska: member of thé Par-liament! Nå! Det förkortas till M. P.! Nå! Skulle jag skriva på svenska: riksdagsman —? Finns det en enda människa här, som skulle begripa vad det ordet betyder —? Nå!

— Min gubbe lilla, du ska skriva: member of thé Swe-dish Parliament — punkt och slut!

— Du ska inte göra dig så där viktig! Riksdagsman heter på engelska M. P. — Nå!

Ja, sedeln blev växlad! Och min vän triumferade: Nå — vad fick du nu för din viktighet? Nå!

Dagen därpå åto vi frukost igen på samma restaurant. Vi sutto djupt försjunkna i var sin morgontidning, då dörren öppnades och en majestätisk trupp tågade in. Först en stor, fet karl, klädd i en fantastiskt grann uniform med trekantig hatt och en hög stav i näven. Därefter några civilklädda herrar och en polisman.

Hela grannlåten tågade högtidligt fram till restaurantens disk.

— Nu är du fast, gosse! viskade jag uppmuntrande till min vän, som från höjden av den svenske riksdagsmannens svindlande värdighet sänkte sin blick ner till dagens obetydligheter och ägnade ett ögonblicks flyktigt intresse åt vilda folkslags seder och bruk.

— Söker dom någon? frågade han. Ska dom häkta någon? Det måste vi se!

— Jag är rädd att det är fråga om dig! svarade jag. Och i samma ögonblick riktade hela gruppen vid disken, in-clusive värd, hovmästare och vaktmästare, sin uppmärksamhet åt oss.

— Vafalls! viskade min vän och blev plötsligt likblek i ansiktet. Ty hela den granna skaran satte sig högtidligt i rörelse med kurs på vårt bord.

Den fete, granne herrn stannade hos oss och stötte sin[-38-] stav i golvet. Han visade fram en engelsk fempundssedel:

— Ha herrarna lämnat den här sedeln?

Min vän såg inte alls ut som en svensk riksdagsman, när han tog sedeln och svarade, att det var han, som lämnat den fempundsnoten i går — där står mitt namn! sa han och pekade på baksidan.

— Ni har skrivit det?

— Ja!

— Ni har skrivit »M. P.» — mister What's -your - name?

— Ja!

— Men ni är inte »M. P.!»

— Jo! Jag är medlem av den svenska riksdagen —!

— Den svenska —I

Det finns inte ord för den ton av förakt han fick fram.

Min vän förlorade ända till sista skymten av den myndighet och maktfullkomlighet, som den svenska Riksdagsordningen ger åt den inhemska folkviljans representanter. Han såg närmast ut som en liten skolpojke, som fått bakläxa, när han med sin reservoarpenna strök ett streck över det stolta »M. P.» — stackars gosse! han var ju endast »Member of thé Swedish Parliament»! och hur ofattbart det än må synas på Helgeandsholmen i Stockholm, så är verkligen den titeln inte så mycket värd därute i den stora världen. —

Den fete, granne vaktmästaren från Bank of England gick med sin civila eskort — en strålande bild av det brittiska världsherraväldets ordning, reda och makt! En främling kan inte växla en fempundssedel på en liten restaurang i det myllrande London utan att det genast blir känt på högre ort!

Fem pund sterling! Nittio svenska kronor! Jag undrar hur den dag ska se ut, när den svenska riksbanken håller lika god reda på våra egna hundrakronorssedlar! —

Men den gången var det ju inte jag, som skulle häktats

— nej, jag åkte fast några dagar senare.

Freden var ännu inte sluten, endast vapenstillestånd rådde,[- 39

och-]{+och+} förbindelsen mellan Dover och Calais var stängd. Närmaste vägen till Paris gick över Southampton—Le Håvre.

Så att en vacker dag stod jag i en lång kö av resande, som sakta passerade förbi ett litet bord, kring vilket några engelska officerare sutto och granskade pass från all världens länder.

Äntligen blev det min tur — jag lämnade mitt svenska kabinettspass till en medelålders officer — för resten en av de grannaste karlar jag någonsin sett, en kropp som en gymnast, säkerligen kemiskt fri från allt som bara liknade underhudsfett — kortklippt, silvervitt hår och ett öppet, manligt ansikte, bronsfärgat av friluftsliv, och ett par stora, obeskrivligt vackra, gråa ögon — hans blick var som en syntes av Gamla Testamentets styrka och Nya Testamentets skönhet — kort sagt en engelsk gentleman med månghundraårig kultur och en nedärvd blodets klokhet, som ingenting har med intelligens att göra, men ligger oändligt mycket djupare än den hjärnans mekaniska akrobatik, som utmärker maskintänkare.

Han såg på mig eftertänksamt, inte alls elakt, men som om jag varit en häst eller en hund, vars värde han skulle bedöma. Därefter bad han mig artigt att stiga ur kön och inställa mig vid ett annat bord lite längre bort i salen. Där sutto ett par civilklädda herrar framför en hög trave tjocka, gråa böcker.

Där fick jag stå och vänta en stund i ensamhet, ingen tycktes bry sig om mig. Till slut kom från officerarnes bord en ung löjtnant med mina papper — han överlämnade målet med en kort viskning åt de civila.

På mitt pass låg en papperslapp med en kort anteckning, skriven med rödkrita — den anteckningen ville jag gärna ha sett, men det fick jag inte! En av de civila tog en av de tjocka, gråa luntorna, slog upp den, bläddrade ett ögonblick och satte sedan pekfingret för ett namn, understruket med ett tjockt streck — han genomläste noga den långa an-[-40

teckning,-]{+teckning,+} som följde efter namnet, varefter han reste sig och i förbindlig ton bad mig följa med.

Han förde mig in i ett annat rum — och i samma ögonblick klev en engelsk soldat med gevär i näven in i rummet!

Den civile herrn bockade sig artigt och gick. Där stod jag tillsammans med ett allvarligt gevär och en liten soldat igen! Att jag inte kunde bjuda honom på cigarretter, det var så uppenbart, att tanken inte ens föll mig in. Men sedan jag stått därinne en stund, tyckte jag, att herrarnas ohövlighet gick för långt. Jag vände mig därför till soldaten:

— Var god ge mig en stol!

Utan att släppa geväret öppnade han dörren, tog en stol därute och placerade den mitt på golvet i det lilla rummet:

— Please!

Varefter han stängde dörren igen.

En snygg historia! tänkte jag. Mitt bagage ligger i tullen

— båten går naturligtvis ifrån mig, jag får stanna här i natt — vem ska betala det? Så vitt jag inte är häktad, förstås — men vad i all världen har jag nu gjort igen?

Jag hann röka två cigarretter, medan jag funderade över detta bottenlösa problem.

Då öppnades dörren igen, och samme unge officer, som jag sett förut, kom in — tjuvpojksögonen tindrade i hans solljusa ansikte:

— Ursäkta oss, min bäste herre — nu har ni bestämt bråttom!

Han tog mina kappsäckar, en i var näve, och ropade:

— Kom! skynda er! båten ska strax gå!

Och så bar det i väg ut på kajen och upp på båten, där passagerarna stodo samlade på övre däck, förmodligen i förhoppning att få se min avrättning. Mina svenska vänner hälsade mig med ett muntert hurra, och båtens kapten nickade:[-41-]{++} — Glad to see you! Vill ni ha en drink efter det där, så finns det i restaurangen där borta!

—• Tack! — säg, kapten, har ni någon föreställning om vad den här historien betyder?

— Jag fick order att vänta — kommendanten låg ju och sov, så han måste väckas först, innan han kunde rätta misstaget — nu är ni ju all right, förstås — vad heter ni?

— Koch?

Genast förvandlades kaptenens älskvärda ansikte till en bild av bulldoggens bistra misstänksamhet:

— År ni inte tysk då?

— Bäste kapten, jag är svensk, och i mitt hemland finnas i runt tal åtta millioner människor, som heta Koch — och i det lilla Belgien finnas tolv å tretton millioner Koch'ar —.

— Belgium? Oh, yes! Belgium! Ni är belgier — ja, det kunde jag väl tänka mig! Ni äro ett duktigt folk, ni belgier

— glad to see you, mister Koch!

Då gick jag bort till restauranten och fick en drink. SPARTAKIS TEN.

En gråkall februaridag på en stor gata i Berlin.

Höga stenhus på båda sidorna. Där borta — ett bygge. Men det är tomt. Ställningarna stå fortfarande resta utanför.

Människorna vimla förbi. På körbanan trängas automo-bilerna och arbetsvagnarna. Poliserna vaka. Hårda ansikten öppnas kort till tvära rop. I ett hörn en skara människor framför ståndet med tidningar — skaran växer inte och minskas inte — människor strömma dit, stanna ett ögonblick och strömma därifrån.

— Am Mittag! Zwölf Uhr! Abendblatt!

På en stor glasskylt bakom tidningsförsäljarens plats har stått i vackraste skyltskrift: Zum Iiaiserhof.

Just över »Kaiser» är skylten krossad. Däröver står skrivet med grova kritstreck: Volks-,

Krogen heter alltså numera: Zum Volkshof.

Människorna skulle vara vidriga, om de inte vore så naiva.

Alla ha bråttom. Samhället har feber. Jag är i en sjuk stad i ett sjukt land. Jag har bara en enda tanke: tvi! så här ser ut!

Jag ville hellre sitta ute på havet, alldeles ensam med mig själv i en liten båt.

Jag ville hellre sitta på huk i ett nattsvart hål, djupt under jorden — och med hammare hugga loss stycken ur den hårda väggen framför mig.

Jag ville hellre gå ensam i en stor skog, där inga vägar finnas — jag ville gå alldeles ensam över en öde hed, där inte det minsta spår kunde skönjas av människor — jag[-43-]{++} ville just nu vara var som helst utom här, på botten i det fasansfulla Berlin, där det finns så många berlinare! denna variant av Homo sapiens, som har rakade huvuden under cirkelrunda mössor utan skärmar — och gamla, trasiga uniformspersedlar, uniform dock, istället för kläder!

Men det här landet befinner sig i revolution, och det är därför jag är här. Inte för att hjälpa till — man ska aldrig lägga sig i andra människors privata slagsmål — men för att se — jag är nyfiken helt enkelt! Jag har hört så mycket talas om »den kommande revolutionen».

Och nu är den här, den där lyckan. Och därför är jag här.

Men inte märker jag någon lycka. Inte ens någon revolution.

Så här, som det nu är, har det väl alltid varit på denna av Gud förbannade plats? Där själva marken är så förgiftad, att ingenting annat kunnat växa än en stad — och vilken stad! En till vanvett förgiftad människas mardröm i feberyra!

Berlin är en slavisk stad, och namnet har uppkommit av ett gammalslaviskt ord, som på modernt språk skulle betyda: platsen där Djävulen bor. — Och det märks!

Berlin är en ondskefull och logiskt korrekt utformning av det radikalt fula — den är byggd på gränsområdet mellan estetiska och etiska värden, där det estetiskt fula blir identiskt med det moraliskt usla och förkastliga. —

Ur folkvimlet därborta lösgör sig någonting — nej, det är ingenting. Det kommer hitåt — men det är ändå ingenting.

Ett halvt dussin soldater bara. I ordnad trupp.

Bitte! — »Vorwärtz»! — ’ke bestens!

En annonspelare skränar i alla regnbågens färger — vad får man se i kväll?

Nej, tack! — Nej, tack — och nej, tack!

Men vart skall soldaterna ta vägen?[-44-]{++} Den lilla truppen gör halt — och för fot gevär utanför bygget. En ung glop — ska väl föreställa officer — vinkar fram ett par man och går med dem hastigt in i bygget — otäckt snabbt. De andra soldaterna stanna kvar och fort sätta det nyss avbrutna samtalet om flickorna och om kväl lens nöjen.

Vad är det som sker? — Himlen mörknar. Allt är döds tyst. Vart tog gatularmet vägen?

Jag står som förhäxad bakom annonspelaren. Soldaterna stå därborta. Slarvigt! De småprata och skratta. Men gatan är avstängd! Där borta hejdas spårvagnarna, och all trafik upphör åt alla sidor — polisen ordnar prompt den plötsliga avstängningen.

Vad är det? Varför har allt blivit så dödstyst? Kunna soldater ha något förnuftigt ärende? Till ett tomt och stillastående gammalt bygge —? Finns det något mer livlöst på jorden än ett bygge, som står stilla —? Vad ha soldaterna där att göra—?

Gatan har plötsligt blivit alldeles tom. Jag är ensam. Jag kryper bakom annonspelaren för att ha ett ömkligt skydd.

Då kom skottet. Från bygget. En ensam knall — som ekade länge i tystnaden på gatan.

Åter var det lika grått och kallt och isande tyst och tomt. Ett papper fläktade på gatan och låg åter stilla. Vem var det som sköt?

Spårvagnarna klämtade och satte i gång. Trafiken brusade fram som förut.

Något hade i alla fall hänt i bygget.

Några människor samlas där — skyggt och tvekande. Slutligen gå några av de modigaste in genom plankporten.

Jag kan inte hjälpa det, jag står också utanför bygget och väntar. Jag måste veta vad som hänt.

De andra äro också nyfikna. Jag hör några frågor korsas — och alla gå hastigt, åt var sitt håll.[-45-]{++} Jag frågar — någon svarar — jag vet inte vem, men jag hör rösten, dämpad och försiktig:

— Jo! Nu ha de honom!

— Vem?

— Spartakisten! Som de jagat!

Officeren kommer ut ur plankporten med sina män. (Deras ansikten äro fullkomligt likgiltiga.) Officeren har en cigarrett hängande löst vid underläppen — får han uppträda så å la blague? En officer — i tjänst?

Men det är ju revolution. Och han tog kanske cigarretten ur munnen, medan han sköt.

Han stänger revolverhölstret — ordnar klädseln före utgåendet! Truppen ställer upp och marscherar hastigt och taktfast bort. Preussisk disciplin.

Gatan larmar och dånar:

— »Vorrr-wärtz»! — Am Mittag! — Abendblatt!

Några gamla män gå upp i bygget.

Varifrån komma de?

Jag vet inte. De gå i alla fall dit upp.

Och i nästa ögonblick står en ambulansvagn på gatan utanför bygget.

Vem har hämtat den?

Vad allting fungerar bra i den här staden!

Och det är ju inte något fel. Alltså ingen anmärkning från min sida.

Däruppe i bygget kommer någon ner. Karlar trampa dånande i trapporna. De komma.

De bära något stort emellan sig.

Ett stycke grov och smutsig papp ligger över det där — för att gömma det. Men en arm i mörkblå kavajärm hänger utanför — en människohand släpar mot plankorna.

Vi stå tysta och se på. Vi äro gatans folk, och vi övervaka, att allting går rätt till. Liket bäres ut och lägges i vagnen — jajamen! Det ska ingen kunna säga något annat![-46-]{++} En klocka ringer. Vagnen kör.

Spartakisten var äntligen dödad. De hade jagat honom länge — officeren sköt honom däruppe.

(De där så kallade spartakisterna, vad var det för någonting egentligen?) PÅ BARRIKADEN.

Jag sitter och bläddrar i mitt minnes album.

Och där finner jag något så konstigt som en barrikad!

Det finns alltså barrikader!! Inte bara i mer eller mindre romantiserade historieböcker eller i välmenta, fastän en smula tungfotade så kallade kampsånger! Men även i den pura, rama verkligheten — jag höll på att säga: i vardagslivet! Men vardaglig är den Gudskelov ändå inte, den där något primitiva vehikeln för folkviljans manifesterande och eventuella realiserande!

Men jag låter ändå ordet vardaglig stå — ty det kanske mest förbluffande intryck revolutionen gjorde på mig var just det, som man vanligen lägger i ordet vardaglighet. Jag måste gång på gång liksom slå fast i medvetandet, att jag upplevde det enastående, det oerhörda.

Inte så, att jag från den revolutionsromantiserande litteraturen »kände igen» mina upplevelser! Nej, inte alls! Verkligheten hade absolut ingenting med de romantiska föreställningarna att göra. De båda barrikaderna, den som var byggd av romantiska föreställningar i mitt medvetande, och den som var uppvräkt på en gata i Berlin, hade ingenting gemensamt. Absolut ingenting. De tillhörde två olika slag av liv.

Min ungdoms drömda barrikader lågo alltid i fullt solljus, fanorna vajade för vårens muntra vindar, trumvirvlar rullade och trumpeter smattrade. Den verkliga barrikaden var insvept i den järngråa berlinerhimlens iskalla silregn.

Jag talar så omständigt om detta, därför att det är på något sätt viktigt att få det fastslaget — först och främst att[-48

barrikaden-]{+barrikaden+} är ett reellt begrepp och inte bara ett romantiskt

— och vidare detta: när den tunga stunden kommer, att barrikader måste byggas — om den stunden verkligen kommer utan att människors makt kan hindra det — då är det i den vardagliga verklighetens värld det kämpas! och icke i idéernas värld!! Nej, detta ville jag stryka under så tjockt som trycksvärta kunde göra’t — barrikader äro verklighets-fasta saker, som växa upp ur vardagslivet! Ursäkta, att jag är näsvis nog att tillspetsa satsen: barrikader ha ingenting att göra med idéer, de hänga samman endast med de omedelbaraste livsbehov!

Fanan, som vajar på barrikaden, symboliserar en idé —?

Ja väl! Men ingenting i världen hindrar, att motparten bär samma fana och samma idé! Då är det ju inte två olika idéer, som kämpa mot varandra — men två olika metoder att realisera samma idé! —

Jag låg bredvid den röda fanan på den där barrikaden i Berlin — tacka katten för att den fanan var röd!

Några hundra meter längre bort låg »fienden» bakom sin barrikad. Den hade också en fana! Och tacka katten för att den fanan också var röd!

Vilken fana som var rödast vet jag inte — och det intresserar mig inte. Fanan på den barrikad, där jag låg — en stund bara! — föreföll mig röd på ett praktiskt och förnuftigt sätt — det var för resten därför jag var där!

Konstigt, det där! »Upp till kamp emot kvalen, sista striden det är —» sjöngs på »min» barrikad. Den fule fienden var nog oförsynt att sjunga, när han gick till kamp mot »våran barrikad»! Och han sjöng: »Upp till kamp emot kvalen, sista striden det är —»I

Bäst att låta bli att fundera över rätt och orätt i sådana stunder!

Det var ganska tyst och stilla på barrikaden, när jag var där. Annars hade jag naturligtvis inte gått dit, ty det anses[-49

ju-]{+ju+} opassande att lägga sig i privata slagsmål. De båda stridande parterna iakttogo varandra. Och väntade.

Bredvid mig låg en lång tysk arbetare — rätt gammal, säkert tio år äldre än jag. Rödhårig och fräknig, såg ut i

synen som en »nerspottad kakelugnslucka», som Strindberg säger. Hans grova händer, rödhåriga och fräkniga, knöto sig hårt om geväret, medan han höll utkik med kalla, ljusgröna ögon. Han kunde jobbet!! Han hade legat så där i fem år, sa han. Inte på samma barrikad, förstås! Men i olika stridsställningar vid olika fronter!

När jag pratade med honom, kände jag klart, att denna barrikad var — liksom alla de andra — endast den naturliga följden av kriget. Detta var för honom självklart, utan några som helst reflexioner. Ett krig, som inte hade slutat på detta sätt, skulle för honom ha varit ett »onaturligt krig», så att säga. Att fienden för momangen hade en röd fana därborta, det var tydligen absolut likgiltigt. Det kunde ha varit vilken fientlig regementsfana som helst. Det stod fiender under den där fanan — det var det enda, som intresserade honom.

Konstig kurre, den där rödhårige tysken! Det blev långsamt för honom att ligga timme efter timme på vakt så där vid skottgluggen mellan en gammal kommod och en packlår, på vilken en trasig adresslapp bar den forne avsändarens namn i vackert tryck: Siemens & — Maschinen —

Den tillhörde vardagslivet!

Bredvid adresslappen stod på låren en grovt påmålad, nattsvart varning:

— Vorsicht!!

Den varningen tillhörde livet på barrikaden!

Men den rödhårige tyske arbetaren var inte nöjd med den lektyren! Han hade sin egen bok med sig. Den låg uppslagen bredvid geväret. Det var en kortfattad lärobok i engelska språket!

— Nulla dies sine linea! tänkte jag — men jag undrar,

4 — Svart på vitt.[-50

om-]{+om+} inte den här tyske arbetaren bräcker den gamle romaren?

På min fråga svarade han, att det var en vana han fålt i skyttegravarna — att alltid ha med sig något att läsa — det gör detsamma vad det är — det är bara för att fördriva tiden — och engelska kunde nog vara bra att lära sig, för resten!

Ja-ja men! Visst är det bra att lära sig engelska!

Tysken samlade kunskaper ungefär som en pojke samlar frimärken — fullkomligt instinktivt, något måste samlas, även om man ännu inte har en aning om hur det ska användas. Jag förmodar, att han kan engelska vid det här laget — om han lever, förstås! — och att han fått klart för sig vad den kunskapen ska användas till också!

Medan vi lågo och småpratade så där — tysken med högra handen på sitt finputsade och väl oljade gevär — brusade trafiken fram som vanligt vid närmaste gatukorsning framför oss. Mellan oss och »fienden» låg en ganska stor, öppen plats — stridsställningen gällde förmodligen herraväldet över den platsen — automobilernas fönster blänkte till och försvunno, och fotgängarna trampade fram i vanliga, mer eller mindre väl ordnade strömfåror.

— Hur bär ni er åt — när skjutning pågår — för att inte riskera att träffa de fredliga gatutrafikanterna där borta? frågade jag.

Tysken såg på mig — förvånad över min naivitet eller över mitt oordnade tänkande:

— Första skotten skjuta vi i luften, förstås! Och då blir det tomt därborta, så att vi kan börja!

Gewiss! Då blir det tomt. Se opp, käring! stå inte och hindra eldsvådan!

Tysk ordning!

— Hur länge tänker ni ligga så här? frågade jag vidare

— ty jag var ju ute för att lära mig så mycket som möjligt.[-51-]{++} -— Vet inte!

— Ni ämna väl inte storma? gå till anfall — handge-mäng?

Han skakade på huvudet:

— Omöjligt!! Inte en enda man skulle komma fram dit bort!

— Hur ämna ni bära er åt då?

— Vi få visst låna hit en liten kanon i eftermiddag eller kanske i morgon — ett maskingevär går för resten lika bra.

Han talade i exakt samma ton, som när en hantverkare diskuterar bästa sättet att utföra ett åtaget arbete.

— Nå? frågade jag vidare, och då?

— Det behövs nog bara ett skott i luften — eller en salva

— så ge de sig nog iväg!

— För så vitt de inte först hinna att få tag i sin kanon! Då blir det ni, som få ge er i väg!

— Det är klart! Inte tjänar det något till att låta slakta sig i onödan! Inte att slakta andra i onödan heller, förstås! Bli gossarna därborta starkare än vi, så få vi gå undan, det är klart det! Och försöka på något annat vis. Men de bli inte starkare — de ha inga kanoner och kunna inga skaffa! Men vi ha! Så att — så fort vi fått hit den, som vi fått löfte att få låna, så blir den här platsen vår! Och vi måste ha den här platsen! För att kunna hålla trafiken i säker gång! Tänk på all proviant — allt annat — som måste ut till hela den stora stadsdelen därborta!

Vid min middag läste jag i aftontidningen en liten notis på ett par rader. Lugnet var återställt på den där platsen. Spartakisterna voro fördrivna. Kvarteren där bortom skulle i morgon bittida vara försedda med allt vad som behövdes.

Förlustsiffran var påfallande liten. Det föreföll nästan, som om spartakisterna hade tröttnat och givit sig av godvilligt.[-52-]{++} För resten en företeelse, som jag lade märke till gång på gång: förlustsiffrorna voro små. I tyska tidningar skrevs dagligen att revolutionen vore fullständigt oblodig. Det var naturligtvis inte sant. En sådan revolution kan inte vara alldeles oblodig. Men det länder det tyska folket till ovansklig ära, att det inte hängav sig åt något onödigt slaktande. Hade spartakisterna fått sin vilja fram, skulle den tyska revolutionens fana nog inte vara så pass ren som den är.

Men karlar av det slaget som den rödhårige och fräknige tyske arbetaren — med en lärobok bredvid geväret på barrikaden (det är faktiskt nyttigt att kunna engelska!), de intressera sig säkert inte för revolutionsromantik med blod och tårar. För dem bli kanonen och mitraljösen aldrig några leksaker, men stora, allvarliga symboler för ordning och reda och lags lydnad även i revolutionstider!

De visste, de där karlarna, att det är inte endast gevären, som ska hållas rena, när man griper efter makten — händerna, som föra gevären, skall hållas minst lika rena! HAUPTMANN SCHMIDT.

Det är ganska obehagligt att se människor skjuta på varandra och falla.

Man går gatan fram — man hör skott någonstans, men det är man redan van vid. Där borta kommer en herre — plötsligt lägger han sig ner på trottoaren, det rycker underligt i hans kropp — och man märker, att hela gatan är förfärande tom.

Då ska man inte försöka gå in i en portgång! Egendomligt nog tror man, att det skulle vara bra — men porten är låst inifrån, och man riskerar att få en kula i ryggen, medan man förgäves bultar och slår för att komma in.

Det är bättre att gå ner i en gränd. Och om det finns en järnvägsstation i närheten, bör man genast ta ett tåg till någon plats, där det inte skjutes på gatorna.

Jag gick neråt kafé Luitpold. Det var en grå och stilla söndagsförmiddag. Inga människor syntes till.

Snösörja och smuts på gatorna. Man måste sätta fotterna försiktigt för att inte kliva ner i vattenpussarna. Plötsligt

ser man en liten, mörk fläck — man stannar, ty fläcken skimrar röd i snökanterna. Blod — en människa har nyss legat där.

Man hör kyrkklockor ringa långt borta, man ser att gatan är tom — en lång, grå och söndagstom gata under en järngrå himmel — och en liten mörk fläck i snösörjan. Så ensamma de låta, de ängsliga klockor, som kalla därborta

— här finns skydd! här finns lugn och frid! ropa de ut över en olycklig stad. Men människorna ha så bråttom; de[-54

ha-]{+ha+} så kalla ögon och så hårda läppar — de höra ingenting sådant nu.

Låt oss för all del inte stå här längre — en fläck i snön på gatan i en stad, där revolutionen rasar, är absolut ingenting märkvärdigt — seupp! Där borta går med hastiga steg en liten trupp soldater i fältgråa uniformer och stålhjälmar

— tjänstgöring, alltså! Taktfasta steg — det finns ögonblick, när människornas sinne för ordning och rytm blir på något vis pinsamt.

Men där öppnar sig en smal gata — långt därborta ser jag en tät människomassa — där händer något, dit måste

jag gå.

Inte händer där något! Människorna stå alldeles stilla och vänta. Vad vänta de på?

Märkvärdigt! Annars bruka människorna på gatan vara enkla, tarvligt klädda, ivrigt brådskande eller slött spankulerande — dessa människor äro välklädda, fina rent av. Och de vänta!

Vad vänta de på?

De vänta på domen! Deras ansikten ha alla samma drag av spänd uppmärksamhet. De vänta på domen. Massan har tagit makten och rätten, ingen räddning är möjlig, massan söker någon att straffa för långa års namnlösa lidanden.

Några herrar framför mig tala tyst och kort — de se plötsligt upp till ett fönster i ett fint och rikt hus. Där uppe i fönstret står en gammal, vithårig kvinna. Dödsvit — det är en oböjlig drottning, som ska dö.

Herrarna framför mig säga: om man bara kunde få henne att gå bort från fönstret — hon kommer att göra en dumhet!

De gå in i huset.

Långt borta dundra trummorna. Nu komma de.

Jag stannar för att se drottningen göra sin dumhet — i detta ögonblick har jag en känsla av att drottningars enda allvarliga uppgift i livet är att göra dumheter.[-55-] Trummorna dundra närmare — ingen musik, bara trummor.

Nu komma de — marschen går i hastig takt, led efter led av tigande, bleka män. I spetsen för tåget glider långsamt fram en öppen automobil — i bilen står en liten kraftig man — eller åtminstone ganska fet — hans långa, svarta skägg lyftes av vinden, en mörk eld lyser i hans ögon, och hans kvinnligt vita, knubbiga små händer vinka åt den tigande massan.

I djupet av sitt innersta hör han kanske jublet av ett befriat folk —? Kanske. Ty han har alltid varit en smula fantast, den gode Kurt Eisner.

Men där finns intet jubel, endast dödens tystnad, där han sakta åker fram! Och döden sitter osynlig vid hans sida. Man talar redan öppet om att han måste dö — han är dels jude, dels preussare, och för ögonblicket är det här i Miinchen två fullgoda skäl för hans död.

Marschen går i hastig takt, led efter led av tigande, bleka män. Bara trummorna dundra. Inga fanor synas.

Där kommer något, som ska likna en fana — men det är bara ett plakat med svarta ord: »Nieder mit der Blut-

hund!»

Jag kan inte läsa namnet. Vem är för momangen »der Bluthund»? — Nieder! Nieder!!

De trampa så tungt, så hastigt, alla dessa män i täta led. De komma från förstäderna, där arbetsfolket bor. Den gemytliga bayerska dialekten låter så främmande i detta grymma ord: »Niada! Niada!»

Några män se hastigt upp mot fönstret i det fina, rika huset — där står den gamla drottningen. Oböjd.

Men är hon tokig?

Hon måtte ha förlorat sitt förstånd — hon gör en ful gest genom fönstret!

Några män lämna genast tåget och gå in i huset.

Den mörka strömmen av människor böljar förbi i täta[-56

led.-]{+led.+} Åter gå några män hastigt ut ur leden — det ser ut som om de hoppade av en spårvagn. De samlas. De gå hastigt upp i huset, där drottningen bor.

Tåget går vidare. Led efter led. »Niedei mit der Blut-hund!»

Jag skulle gärna vilja se den gamla damen i fönstret en gång till. Jag står kvar och stirrar upp mot det fina huset. Hon var så karsk och stram nyss.

Männen komma ut ur huset. Arbetare som gjort sitt arbete. De sluta sig in i leden av det ändlösa tåget, som trampar förbi. De äro borta, spårlöst försvunna i mängden.

De ha gjort sitt lilla arbete. Drottningen i fönstret är borta.

De gå, sex man i ledet — ibland bara fyra — ibland åtta. De bära inga fanor, de äro alltför fattiga, och tåget har ordnats i all hast. De ha bara pappskivor på käppar. På pappen står skrivet med bläck en dom: »Nieder! Nieder!»

Det ser ut att vara utan slut, detta tåg. Tänk, att det finns så mycket människor här i stan! Men det är sant: allt arbete ligger nere, alla fabriker stå stilla. Och folket från bergen här runt omkring har kommit ner i sina färgrika dräkter. Och överallt bland dessa arbetare och bönder gå soldater. I uniform, men utan vapen. Slitna, trasiga uniformer, som karlarna haft i kriget. De ha kommit hem för att ordna saken. »Nieder! Nieder mit der Bluthund!»

Och den gamla damen i fönstret är borta. Varför skulle hon göra den där gesten åt folket? — Det var ju dumt egentligen! Hon hade det ju bra där uppe hos sig. Och folket här nere har det inte bra!

Ja, visst var det dumt! Människorna ha tågat förbi — de täta leden äro borta — vi, som stodo bredvid, äro också borta. Alla husens blanka fönster gömma sina hemligheter.

I det fina huset hänger man upp ett lakan i det fönster, där den gamla damen stått och hånat folket.

När en tiger kommit ut ur buren och ligger på marken,[-57

hopkrupen-]{+hopkrupen+} och färdig till språng, då ska man inte gå fram och reta honom. Det är dumt. Tigern går sin väg för att göra något annat — och där nyss en stolt och högmodig människa stod, där ligger bara lite blod kvar. »Nieder — niederl» Det är omkvädet på visan.

De ha gott kaffe på »Luitpold». Och det är ganska lugnande att sitta i den väldiga hallen och höra sorlet av alla människor runt omkring. Medan den lilla kaffemaskinen på bordet brinner med en blå spritlåga och kaffet doftar starkt och anständigt.

Vad tala de om, alla dessa söndagslediga människor runt omkring? — Förvisso inte om revolutionen! Den är det vanliga och vardagliga. De tala om hur man ska roa sig i kväll — på vilken biograf ska man gå? Vilken krögare har fått »tillstånd» av soldatrådet?

Det kunde nog vara roligt att språka en stund med någon av dessa människor. Men jag törs inte! Jag har redan gjort obehagliga erfarenheter! Jag talade för ett par dagar sedan om Marne-slaget med några äldre tyskar — jag

ska inte göra om den dumheten! De visste ju, att det aldrig stått något slag vid Marne, det var bara en lögn, som entente-pressen telegraferat ut genom köpta byråer!

Nej då! Det har aldrig stått något slag vid Marne! Tyskland hade ju redan vunnit i kriget, när kejsaren gick sta och förstörde historien. Gud vete hur han burit sig åt — men kejsarens fel är detl Han hade ju sagt, att man skulle marschera in i Paris, inte sant? Nå! har man marscherat in i Paris? — Nej! Alltså: kejsaren har ljugit för sitt folk! Ner med Kejsaren! Ha inte vi gjort allt, som över huvud taget är möjligt att göra? och mer än det möjliga! Nå! ha vi marscherat in i Paris?? — Nej! Alltså: ner med kejsaren! Nieder! Niederl

— Der Kaiser kommt — aber wann?

Der Kaiser kommt — det är kejsarens fel — der Kaiser[-58

kommt,-]{+kommt,+} aber wann! Det finns inga, som mer avsky kriget än soldaterna — nej, det är judarnas fel! Prosit! Ni påstår väl inte, att vi ha velat kriget? Nå! Alltså: der Kaiser kommt — aber wann?

Jag tror jag kan det här nu. Skulle någon människa tala till mig, så svarar jag för säkerhets skull genast: der Kaiser kommt — aber wann?

Då händer något på kafé Luitpold. Det blir plötsligt alldeles tvärtyst i hela den väldiga hallen — dödens tystnad.

Någon har kommit in. Några soldater bara. Men de ha gevären med sig!

Däri ligger hemligheten! De ha gevär!

Några fältgrå karlar stå nere vid den stora svängdörren. Gevären se allvarliga ut. Vad vilja gevären?

Några allvarliga, fältgrå karlar gå från bord till bord — de säga ingenting, men de fixera skarpt varje människa — söka de någon? Eller räkna de publiken?

Vad är det fråga om? Kyparna springa omkring — de viska med gästerna — överallt plockas pengar fram, som kyparen snabbt stryker ner i fickan.

— Vad är det?

— Weiss nicht! Zehn Mark, bitte!

Två soldater med gevär stå framför mig. En har långt, brunt skägg:

— Bitte, Herr —! Untersuchung! — Ah! Fremde? Pa-piere, bitte!

Jag tar fram mitt svenska kabinettspass. Konstigt, att det ska vara vikt så där, så att det är svårt att öppna, när det är bråttom. Och det är alltid bråttom, när man har karlar med gevär framför sig — nå!

Den skäggige får mitt pass. Han håller det upp och ner och låtsas läsa — tänk! en tysk, som inte kan läsa! Sådana trodde jag inte fanns — jag skrattar högt och fullkomligt omotiverat. En annan soldat blir otålig, rycker till sig mitt[-59-]{++} pass — mitt fina, svenska kabinettspass! — vänder det rätt och läser.

— Ah! Schwede! Sie sind Schwede, Herr —?

— Schwede, ja!

— Gut!

Jag får mitt pass tillbaka, och gevären gå vidare.

Jag gör en intressant iakttagelse, som jag beslutar att anteckna, när jag någon gång får tid: karlar med gevär se otrevliga ut, när de komma — men när de gå sin väg, förefalla de sympatiska.

De gå från bord till bord. Alla därinne ha rest sig. Det är dödstyst. Som i kyrkan. Gevärskolvarna dundra i golvet då och då — det betyder: bråka inte — vi ha bråttom!

Jag gör ytterligare en intressant iakttagelse: gevärssprå-ket är ett främmande språk, som varje människa lär sig otroligt snabbt.

Soldaterna ha granskat alla bord. De hålla ett kort samspråk vid den tomma musikestraden. Därefter gå de hastigt ut.

Så trevligt det blev, när soldaterna gått! Vi satte oss ner, vi skrattade högt — hela den väldiga ölhallen skrattade

— vi levde! Livet fortsatte!

Jag fann mig plötsligt i samspråk med vilt främmande människor. Jag minns inte vad vi talade om — teater och musik antagligen. Och kypare i vita linnerockar stodo vid borden och pratade ivrigt. Jag frågade mina nyförvärvade bordsgrannar:

— Soldaterna sökte någon? Vem sökte de?

Ingen visste något.

En kypare kom med ett strålande leende till mig med en seidel öl! Inte hade jag begärt något öl — men jag tog det.

— Vem sökte soldaterna?

— Hauptmann Schmidt, Herr —![-60-] —• Hauptmann Schmidt? Så! Och han var här?

— Nej! Han finns nog inte i Miinchen!

— Vad vill man honom då?

Den hygglige kyparen knöt näven och slog ett kort slag i luften:

— Totschlagen!

— Varför det då?

Kyparen gav mig en obehaglig blick, men mina nyför-värvade bordsgrannar medlade:

— Herrn är ju främling — Schwede!

— Jag har själv tjänat under Hauptmann Schmidt i kriget, sade kyparen. En natt hörde vi en kamrat ligga därute och skrika — han var sårad, och vi ville gå och hämta honom. Hauptmann Schmidt tog fram sin revolver och hindrade oss — och vår kamrat fick ligga därute och skrika, tills han dog.

— Haptmann Schmidt var ansvarig för kompaniet! invände jag.

—• Gewiss! Vår sårade kamrat var död på morgonen. Vi kunde ha hjälpt honom —•

— Och lämnat efter er tio döda kanske?

Kyparen ryckte på axlarna:

— Det var nu bara en sak! Och jag säger: totschlagen!

Alltså: en sedan kriget hatad officer skulle nu slås ihjäl. Enkelt och lättfattligt och för resten ganska naturligt. I själva verket är det väl tämligen få officerare, som efter ett krig äro älskade av sina män. Äro de helt enkelt bara respekterade, så är det ju vackert så!

När jag kommer hem till mitt hotell, ska jag äta en extra god middag. Min trevlige Ober ordnade i går ihop det riktigt bra åt mig — till laxforellen fick jag ett Pfalzvin, som han med en viss omsorg serverade:

— Det här vinet måste man tycka om!

Och naturligtvis tyckte jag om det. I dag ska jag få nå-[-61-]{++} got extra gott, har han lovat mig. Jag undrar vad han tänker ge mig?

På vägen hem möter jag en officer. Han går helt lugnt i full uniform och med den gamla, kungliga kokarden i mössan. Och jag tänker för mig själv:

— Stoltheti Dumhet! Måtte gossen bara komma helskinnad hem!

Synen av officeren verkade på något vis så, att jag stannade och vände mig om — kan det där verkligen gå väl? i dag!

Nej — det går inte väl! Några arbetsklädda män gå med fasta steg rätt på officeren — en karl hukar sig ner som en katt till ett språng — en grov och smutsig knytnäve far rakt i ansiktet på officeren.

Inte ett ord växlas. Arbetarna gå vidare.

Officeren sätter den farliga mössan rätt på huvudet — spottar en blodstråle — och promenerar långsamt vidare med händerna på ryggen.

Jag gitter inte se på eländet vidare. Jag skulle ju få något gott till middag — jag tvingar mig att fasthålla denne tanke. Något gott till middag — något riktigt gott! Och till det skall jag ta det lilla, lätta Pfalzvinet, som inte håller att transportera och som man därför aldrig kan få i Sverige — en cirkelrund, svart flaska Sommeracherberg — det är ju inte mitt fel, att den blir så billig i valutastarka, svenska pengar! Och Ober har lovat mig något extra.

Vi leva ju mitt uppe i revolutionen, och vem vet vilka överraskningar sådant kan medföra! I går kväll talade jag med Ober en halv timme om svensk biffstek — tunn som papper, väl bultad och hastigt uppfräst på het eld — och med mycket smör och lök —

Ty här i stan finns underligt nog nästan allt vad man vill ha.

Jag tror, att en flaska Sommeracherberg kommer att göra mina nerver gott i eftermiddag. Bara den lustiga kon-[-62

trasten-]{+trasten+} mellan den cirkelrunda, begravningssvarta flaskan

— och det färglösa, vattenklara vinet.

Och det är ju inte mitt fel, att några ärligt förtjänta svenska hundrakronorssedlar göra mig till ekonomisk överklass i detta olyckliga land.

Men se där! Utanför mitt hotell håller en lastbil på gatan — en hel klunga soldater i gråa uniformer och stålhjälmar stå utanför restauranten — gevären blänka i det bön-husgråa eftermiddagsljuset mellan de smutsgråa husen, och långt bort ringa kyrkklockorna — det måtte vara begravning hela dagen i dag!

Vems tur är det nu?

Jag ställer mig diskret i en portgång mitt emot restauranten — där ryckes dörren upp med fart och en underlig grupp kommer ut — min Ober i vit linnejacka, barhu-vad och med händerna på ryggen — och en myllrande mängd soldater med gevär.

Herr Ober — en lång, ståtlig karl, som halvt om halvt liknar en mager Gustav II Adolf — lyftes upp på lastbilen. Bar-huvad med fladdrande linnejacka åker han i full fart mot döden.

Restauranten var tom och mörk. Långt borta i ett annat rum grät en kvinna högljutt. När män skjuta få kvinnorna gråta — så är det, och så har det varit i alla tider.

En smutsig köksflicka passar upp i stället för Herr Ober. Jag får en seg, kall höna — men min flaska Sommeracherberg står redan på mitt reserverade bord — för att få den rätta temperaturen, förstås! En hygglig Ober! Han förstod att sköta sina gäster!

Värden stod och vred nervöst en serviett mellan fingrarna. Jag var ensam gäst.

— Var har ni gjort av er hovmästare? frågade jag och såg, hur vackert ett glas alldeles färglöst vin kan vara.

Värden gjorde en gest med tummen över axeln:

— Gegangen![-63-]{++} — Synd på karl'n! sade jag, han förstod sig på mat —

— En bra karl! sade värden. Men inte fackman förstås —

— Inte? Vad hade han varit förut?

— Vet inte! I dag har jag fått höra, att han skulle ha varit officer —

— Hauptmann? frågade jag plötsligt intresserad.

Värden nickade tyst och gav mig en lång blick.

— Schmidt? fortsatte jag.

— Det är ju möjligt, att han verkligen hette så — men här kallade han sig något annat. Soldaterna kände igen honom — sas det. Jag vet ju ingenting — de ville kanske bara höra honom — för resten finns det väl mer än en Hauptmann Schmidt —

Och jag förstod, att man ska inte fråga för mycket.

*

Några dagar senare kom jag drivande framåt Ludwig-Strasse. Jag gick förbi en liten trevlig bar. Dörren stod öppen, och jag kastade en blick in.

Därefter tvärstannade jag, vände och gick in. Ty vid disken stod en bartender i vit linnejacka och han var bra nog lik en tämligen mager Gustav II Adolf!

Jo då! Det var »min Ober» — häktad av soldatrådet som Hauptmann Schmidt, bortförd att skjutas — och åter-uppstånden i en bartenders trevliga gestalt! Han ändrade inte en min, när han fick se mig. Och jag hade redan lärt mig så mycket, att jag betraktade honom med den kyligaste likgiltighet. Ty i baren sutto andra gäster, som uppriktigt sagt inte sågo trevliga ut.

— Jag är trött — ge mig en drink, som inte är alltför barnslig! bad jag, medan jag klättrade uppför den höga stolen.

— Gewiss! sade han med en liten lustig glimt i ögat.

Och så hade vi kontakt igen!

Vad han blandade till åt mig vet jag inte — han hade väl[-64

övat-]{+övat+} sig i kamratkretsen, kan jag tro, ty han skötte sin »sha-ker» med sakkunskap! Han ställde fram det isfyllda glaset med samma lustiga lilla glimt i ögat — och det var verkligen en drink, som skulle kunnat väcka en död.

Jag sjönk ner över en tidning, och efter en stund gingo de andra gästerna.

När jag lyfte glasögonen över tidningskanten, mötte jag ett strålande tjuvpojksskratt från »Ober». Jag skrattade också — varför vi skrattade, det vet jag sannerligen inte. Jag har det intrycket, att under en revolution skrattas det mycket, men ofta alldeles meningslöst och tyvärr ganska forcerat.

— Roligt att se er igen, Oberl sade jag.

Han blev åter allvarlig och gav mig en lång, genomträngande blick:

— Ni är tidningsman, Herr? Svensk? Schön! Skriv, att det här måste ha sin gång — men sedan ska vi ordna saken! Så fort vi få råmaterial, ska fabrikerna sättas igång igen — om folk bara få arbete, så bli de genast lugnare. Och sedan ska ni få se, att Tyskland kan inte gå under!

— Jag förstår, att ni tänker inte stå här och skaka drinkar under hela ert återstående liv?

Han skrattade:

— Nu har jag ingenting annat att göra! Men sedan — tja! sedan blir det väl något annat — hoppas jag! HAT.

Då det vapenstillestånd, som avslutade kriget, ännu var ganska färskt — alltså långt före den slutliga freden i Versailles — besökte jag London, där jag bodde på ett av de stora, skäligen banala Palace-hotellen. En eftermiddag vid femtiden kom jag ner från mitt rum. Från den stora trappan hade jag en magnifik utsikt över den väldiga hallen, som var fylld med folk — många resande, mest engelska officerare med damer.

En svensk vän stod därnere och väntade mig. Han ropade något till mig genom sorlet, och jag svarade belåten på kraftig svenska:

— Skönt!

Då hände något. Vad som hände är svårt att beskriva, ty där fanns ingen yttre handling. Ingenting annat än att alla herrarna och damerna i hallen vände mig ryggen, varefter allt blev bokstavligen dödstyst — en tystnad, tvär som ett knivhugg. Ett och annat hatfullt, elakt eller hånfullt öga såg jag — sedan fanns där bara ryggar!

I nästa ögonblick stod min vän bredvid mig i trappan, likblek, nej grön i ansiktet av sinnesrörelse — det var inte fruktan, det finns inga ord för den känsla man förnimmer i ett sådant ögonblick. Han viskade:

— Är du galen? Hur är det med dig — talar du tyska? här! —

Jag försökte förklara, att jag självklart icke sagt det tyska »schön», utan det svenska »skönt» — men han tog mig i armen och drog mig ut:

—> Säg inte ett ord! Köm baral

5 — Svart på vitt.[-66-]{++} Nå, vi kommo ut. Inte en hand lyftes emot oss, det ska tacksamt erkännas. Jag såg förresten inga händer, bara ryggar — och det var knappt jag orkade se ens det, så förkrossad kände jag mig av allt det kompakta hat, för vilket jag var ett relativt oskyldigt föremål.

Från London for jag till Bruxelles. Där fick jag åter ett par veckors övning i den svåra konsten att hålla tungan rätt i mun, ty min franska var skäligen usel, medan däremot min tyska var skaplig, tack vare den starkt tyskbetonade undervisning, som dominerade i Sverige under min skoltid.

Om jag hade rest för att få ett personligt intryck av efter-krigsstämningen, så kom jag lagom! Men jag ska här inte uppehålla mig vid de fysiska och psykiska spår, som det organiserade våldsdådet lämnat efter sig — jag ska endast berätta om min egen, personliga upplevelse av hatet.

Det skedde redan första morgonen i Bruxelles. Jag gick in i en cigarraffär för att köpa cigarretter — en mycket stor och gentil cigarraffär, som låg, vill jag minnas, i hörnet av hotell-torget och »Le Rue Neuf» — som gatan heter på den besynnerliga belgisk-franska dialekten (på stadens egna, officiella gatuskyltar står det faktiskt »Le Rue Neuf» och inte »La Rue Neuve»).

När jag på min knaggliga franska försökte förklara för den artige expediten vad jag ville ha, hörde han tydligen genast, att jag icke var belgier, fransman eller engelsman. Där tog hans lilla hjärna slut — jag var alltså tysk!

Hur gammal jag än blir, kommer jag aldrig att glömma de få stegen jag hade att gå från disken till dörren! Den enklaste självdisciplin förbjöd mig naturligtvis att gå med oförrättat ärende. Jag fick alltså mitt paket cigarretter — givetvis mot ett hutlöst pris: på den lilla sedel jag lämnade fick jag ingenting tillbaka! Och när jag sedan vände mig, hade alla kunderna i butiken bildat ett slags häck, genom vilken jag hade att passera till dörren![-67-]{++} Ingen rörde mig, ingen sade ett ord. Men de ögon, som borrades i mig från alla håll — jag kan ännu drömma om dem om nätterna!

Nästa morgon utkämpades i mitt ensamma lilla hjärta en tyst och ömklig strid mellan min självkänsla och min feghet. Lyckligtvis blev jag herre över fegheten och gick till gårdagens tobakshandel för att inköpa cigarretter. För säkerhets skull hade jag jämna pengar — lade dem tyst på disken och pekade tigande på cigarrettlagret.

Det tog skruv! Jag fick gå utan demonstrationer! Och en tämligen högdragen avskedsnick kostade jag på mig — men aktade mig för att öppna munnen!

Nästa dag likadant — och nästa dag igen! Ett och annat ord växlades dock, tills slutligen — fjärde eller femte dagen — den unge herrn bakom disken sade, halvt ironiskt, halvt artigt:

— Det går bättre nu!

—Tycker ni? svarade jag — och avfyrade därefter kall-blodigt en elakhet jag skrivit upp på franska och lärt mig utantill:

— I Sverige ha vi inte tid att lära oss det belgiska språket i skolorna!

Den unge herrn blev vit och röd om vartannat — stirrade på mig en lång stund och sade sedan:

— Är ni — svensk?!

— Jai

— Vi trodde ni var tysk!

— Jag förstår det. Jaså, ni tycker, att min franska är bättre nu? Får jag tala med er en stund varje dag, kommer jag nog snart att lära mig!

Han trodde visst jag skämtade. Men jag menade naturligtvis allvar och pratade sedan med honom dagligen om allt och intet under någon halvtimmes tid. Utmärkta lektioner för mig. Framför allt billiga! Det var i grund och botten en mycket hygglig karl.[-68-]{++} Belgierna kunna hata — men tyskarna äro inte heller några stympare i den konsten.

Jag besökte Ruhr-området under den värsta ockupations-tiden. De dagar jag reste omkring där minns jag nu bara som ett svart moln av fasansfullt hat. Det är naturligtvis omöjligt att beskriva sådant — ingen, som inte själv upp-levat det, kan föreställa sig den fasa, som präglar det dagliga livet i ett hat-centrum.

Man minns kanske, att tyskarna i sin nöd tillgrepo det så kallade »passiva motståndet?» — Terminus technicus betecknar helt enkelt: ett organiserat »hat inom lagens gränser. Men att beskriva dess verkningar är värre.

Vi äro så vana vid att vissa hänsyn iakttagas under det dagliga samlivet, att vi inte kunna tänka oss kampen för tillvaron lössläppt under de brutalaste former i en stor stad.

Jag gick på en livligt trafikerad gata i Essen. Plötsligt känner jag ett kraftigt grepp om min arm och slungas handlöst upp på trottoaren. I samma ögonblick susar bakifrån en automobil fram med våldsam fart. Jag hade i sista ögonblicket blivit räddad av en tysk man, som inte mäktat att med kalla ögon åse mordet på mig! — Den arme tysken blev i fosterlandets namn blodigt skymfad och slagen av de förbigående. Ingen rörde mig! Jag var omgiven av en mur av iskallt, passivt hat. Ty jag var främlingen!

Jag räddade mig in på ett kafé för att lugna mina nerver ett ögonblick. Ingen brydde sig om mig! Slutligen tröttnade jag och röt med en stämma, som annars ofelbart skulle ha tillkallat polis:

— Ett glas öl!

Vaktmästarna samlades kring mitt bord, men alla vände mig ryggen under samspråk inbördes. Slutligen kom från köksdörren en piga fram till mig och slängde ner på mitt bord en smutsig kaffekopp — utan fat! — fylld med sump!

Då ropade jag på tyska, utan att vända mig till någon, bara rätt ut i rymden:[-69-]{++} — Jag är icke fransman! Jag är en resande svensk! Var god servera mig ett glas öl!

Effekten var storartad! Ett allmänt sorl: ah! Schwede!

Och i nästa sekund stod på mitt bord ett glas härligt skummande »dunkles!»

Nu begär kanske den ärade läsaren, att jag för den formella rättvisans skull ska berätta även en historia om franskt hat?

Jag medger, att det blir betydligt svårare.

Naturligtvis sakna inte fransmännen förmåga att hata — bevara mig väl! Deras tidningar äro ju var dag fyllda med historier om tragiskt hat. Men det är alltid individuellt hat, aldrig kollektivt. Är det individualism, som stegrats ända till oförmåga att hysa allmänna känslor? Eller är det helt enkelt högre kultur?

Jag gick en dag, klädd i min belgiska Kongo-hatt, framåt en gata i Paris. En åkardräng passerade förbi, sittande på sitt lass. Karlen slog efter mig med piskan och skrek:

— Sale américain! Sale américain!

Han trodde, att jag med min bredbrättade, khaki-färga-de filthatt ville markera amerikansk nationalitet — och han var tydligen ond på amerikanerna, stackars karl!

Min Kongo-hatt ådrog mig även en annan explosion av hat — från själva predikstolen i en liten fransk bykyrka! Det var Jeanne-d'Arc-dagen, och då skall England pliktskyldigast hatas, åtminstone i kyrkorna! (Besynnerlig religion, det där!)

Nå, jag bevistade mässan, och jag höll, förstås, min Kongo-hatt mellan knäna. Prästen — iförd munkdräkt! — dundrade från predikstolen sitt hat mot engelsmännen, som på sin tid, jag minns inte hur länge sedan, hade ihjäl den stackars vallflickan från Orléans. Plötsligt gjorde han en paus, sträckte ut sin hand mot mitt oskyldiga, lätt grå-sprängda huvud och skrek:[-70-]{++} —• Där —I Där sitter en av detta förhatliga och av Gud förbannade folk.

Jag har under mitt rätt långa liv endast sällan känt mig så stolt. Tänk, att endast på grund av andra människors hat till andra helt spontant bli utnämnd till engelsman! Det är ju som att plötsligt bli vald till passiv ledamot av en av världens förnämligaste klubbar!

Dagen fortsatte i den lilla byn på ett sätt som var början i allo värdig.

Prästen var inte särskilt omtyckt, vilket förorsakade, att jag den dagen blev fruktansvärt populär! Alla karlarna kommo till det lilla hotell där jag bodde, för att dricka en apéritif med mig — och att bli på det viset hedrad i en fransk by, det är nästan ännu styvare än att bli utnämnd till hedersledamot av England.

Det var naturligtvis inte på grund av någon särskild sympati för mig — de visste dock, att jag inte var engelsman!

— utan det var huvudsakligen på grund av ovilja mot prästen.

Men jag tillhörde ju inte den kyrkan, så att det behövde jag inte lägga mig i! DET FRANSKA SLOTTET.

Jorden skimrar i en fuktig pärleglans, som smälter samman med rymdens tyngdlösa slöjor till ett ljust opalfärgat dis — skyarna förlora sin form och glida ut i ett glimmande, matt lysande sken — och där bryter solen fram!

I breda, praktfulla knippen av brinnande guld skjuter den sina flammande kärlekspilar mot jordens hjärta — det varma, doftande, ljuva landet, där Gud lever så självklart, att man inte ens tänker på honom — och där människorna redan för ett årtusende sedan brukade citera en sats de hört av fäderna:

— Att leva lycklig är att leva som Gud i Frankrike!

Marken häver sig sakta och mjukt som en sund, mogen kvinnas lugna andedrag. Den bär med stolthet ändlösa fält av solgyllne vete, kantade med flammande, eldröda vallmoblommor och praktfulla massor av blåklint och leende snår av chrysanthemum — nej! de blommorna le inte! de skratta muntert med guldgula kärlekshjärtan i de vida, vita bröllopskläderna!

Det är franska folkets blommor. Hur många buketter med dessa blommor har jag inte sett på soldatgravarna bakom fronten! Vild vallmon, blåklinten och prästkragen leva som heliga symboler i landets fana, Tricoloren.

Snörrätt över de vida, soliga fälten löper en linje av gröngråa popplar — somliga så gamla, att de ha bara små ruskor av lövverk kvar i topparna — andra så unga och friska, att de likna levande, mörkt silvergröna pelare. Popplarna följa en bred väg fram till en park, fylld av brusande, silvergråa lövmassor och ljust lavendelgråa skuggor.[-74-]{++} Rakt dragen av en fast och medveten vilja löper vägen genom parken fram till den ljusa

runden, där de levande kronorna bölja undan —

— ljuvligt, där löven susa, i svarta virvlar, grå och ljusa, träden en skugga krusa, inunder skyars fläkt och drag.

tror jag, att redan Bellman sjöng — och ändå hade han visst aldrig sett'et!

Där vägen löper ut ur parken, delar den sig för att famna en väldig gräsmatta — och där borta reser sig slottet, som en fast och sluten dröm i blommande sten.

Ty det är sten! Det är verklighet! Men det är ändå som en dröm, att en sådan skönhet, så enkel, så självklart hög och ädel, har kunnat skapas i verklighetens värld!

Jo! visst få vi gå in!

Det är kanske det vidunderligaste med detta sagolika slott — alla få gå in för att se dess rikedomar och njuta dess skönhet!

I den väldiga hallen äro väggarna från golv till tak full-behängda med jakttroféer — hjorthornskronor av alla slag från floddalarna mellan Vogeserna och Alperna — björnskinn, vargskinn och älgskinn från Pyrenéernas barrskogsklädda sluttningar — och vildsvinsskinn med glimmande betar i de argsint borstiga käftarna — de äro nog tagna i skogarna och på fälten här utanför.

Betjänter bruka vara de farligaste av alla husdjuren — men den, som möter här, ser åtminstone inte farlig ut! En gammal man i kort, svart jacka och den grannaste väst med röda, svarta och gröna ränder — det vita förklädet tar han av sig för att följa oss genom slottet. Det brungarvade ansiktet är fårat kors och tvärs, och genom alla dessa rynkor,[- 75

även-]{+även+} de finaste, strålar fram en soligt leende livsglädje. Han har under hela sitt liv varit skogvaktare här — och det syns nog på hans friska hyl — men nu har han blivit lite för gammal och måste vårda sin reumatism. Den gamla blessyren från år 71 gör sig påmint också — att inte tala om det nya, hetast svidande såret — det talar han aldrig om, men ibland blir han tyst och liksom borta från världen

— då tänker han på sonen, som sover i sin grav under ett enkelt, vitt träkors på stranden av Marne.

Själv får gubben nöja sig med att betjäna slottet inomhus så gott han kan — och att från slottsfönstren visa besökarna de vida skogar, där muntra jaktföljen med skallande horn och smattrande fanfarer stormat fram om höstarna så länge människor kunna minnas tillbaka och så länge de skrivna papperen och pergamenten haft något att förtälja om herrars och bönders liv i detta land.

Genom hallens fönster se vi trädgården där nere — med alléer av klippta träd och buskar, konstrikt cirklade rabatter med blommor av utsökt samstämda färger — och mitt bland dessa reser sig en graciös fontän som en mytologisk lustighet och kastar sitt glittrande regn av springvatten upp i solskenet, som i gengäld spänner kring fontänen en liten regnbåge av ljus som en symbol för skönhetens höghet och overklighet.

Bortom trädgården glimmar fram ett slingrande vatten med spelande skuggor och lekande dagrar — det är ån. som flyter ner till floden. Och ännu längre bort går liksom ett snörrätt streck, draget mellan två kurvor av ån — det är kanalen, som går genaste vägen! ett stycke av den vidunderliga franska kanalen, på vilken man kan resa i båt från havet och till snart sagt vilken punkt som helst inne i landet — från Bordeaux till Metz och från Calais till Marseille — ett härligt sommarnöje för den, som har råd att driva omkring i en egen »husbåt», dragen av egna mulåsnor![-76-]{++} — Monsieur, Han önskar se slottet? säger den gamle betjänten med gammaldags sirlighet.

Han öppnar ett par väldiga, överdådigt rikt skulpterade ekdörrar:

— Vapengalleriet!

Den långa salens väggar glänsa av vapen — mest blanka. Där finnas naturligtvis även alla slags skjutvapen — men de äro liksom mer undanförda. De viktigaste, de mest älskade vapnen äro de mest personliga, avsedda för

mötet man mot man och öga mot öga.

Den gamle tar ner från väggen en modern bajonett, smal och trekantig i genomskärning. Han lägger på golvet ett kopparmynt på två sous — låter bajonetten hänga mellan tummen och pekfingret med den långa, nålfina spetsen ner och siktar noga — han släpper, och bajonetten sitter fast i golvet! Tvärs genom myntet har den gått med egen tyngd

— och det behövs kraft att dra upp den igen!

— Franskt stål! säger gubben.

Spjuten och lansarna äro endast minnen, men så blanka, att de kunna tas ner till strid när som helst — och ett och annat av spjuten tas nog ännu stundom ner, men det är till vildsvins jakten! Slottsherrn älskar inte att jaga så ädelt villebråd med kula, sådant överlämnar han åt bönderna, när vilddjuren bli för närgångna och mären uppbådar till skallgång. När herrn själv jagar för sitt nöjes skull, vill han att djuret ska ha sin chance, och han vill personligen besegra det i något som åtminstone liknar ridderlig envig.

De där värjorna där borta går betjänten tyst förbi — de användas nämligen ännu. Det är för resten inte alls längesedan de voro med — en tidig morgonstund där nere i skogsgläntan, som man kan se från galleriets fönster. Duellerna äro officiellt förbjudna, så att man talar inte längre om dem. —[-77-]{++} Den tunga, halvdunkla matsalen, klädd i gammal, svartnad ek över väggar ooh tak, strålar upp i festligt ljus, när betjänten tänder de väldiga kronorna av driven mässing. Runt väggarna glimma praktfullt de gamla mästarnes tavlor — människan är människans mått, och det är den individuella människoskildringen, som framför allt intresserat Frankrikes konstnärer.

Vi gå genom en fil av mindre salonger, möblerade i stil-arter efter den gamla kungalängden i följd — Louis XIV, Louis XV och Louis XVI — och prydda med väggfasta go belänger i blågrönt och blekt rosa eller med tavlor och bilder i marmor, vilkas självklara, lätta skönhet man sedan förgäves sökt efterbilda i hela världen.

Här och där ser jag gamla musikinstrument — en luta

— en harpa — en spinett — en clavecin — och de mest franska av alla, de urgamla herdeinstrumenten säckpipan och skalmejan. Alla ha det gemensamt, att de skola ackompanjera vackra visor — eller spela upp till munter dans efter lustigt surrande och trippande melodier.

Nu komma vi åter in i ett långt galleri, helt möblerat i empire. Varje stol, varje soffa, varje bord är ett personligt minne av Kejsaren. Tavlorna på väggarna återge bilder ur detta liv av en saga, som blivit verklighet — den unge, fattige och föraktade artilleriofficeren, som blev revolutionens general för att kämpa för de redan så alltför höga idealen Frihet — Jämlikhet — Broderskap — som sedan, besviken och förbittrad, krossade revolutionens pöbelvälde och gjorde sig själv till världshärskaren — och som redan drömde om att göra sig till mänsklighetens nye Gud — då han upphanns av ödet och fälldes för hybris.

Här lever ännu i de minsta småsaker det stolta minnet av människoandens Prometeus-kamp mot begränsningen i tid och rum — en kamp, som dränktes i blod och tårar, innan den någonsin nådde fram så långt, att andra männi-
[- 78

skor-]{+skor+} kunde se de strålande syner, som lyste för »den lille korpralens» ögon, brinnande av Lucifers hetaste eld.

Där ligga — under glas! — några gulnade pappersark, fullskrivna med en oläslig handskrift — Napoleons utkast till den franska strafflag, som gäller ännu i dag. —

Och nu komma vi in i ett rum av ett helt annat slag — hur väldigt det är kunna vi inte se, ty överallt mötes ögat av hyllor, mellan vilka smala gångar leda åt sidorna till dunkla, tysta små studieceller. Här och där sitter en gammal man, fördjupad i böckerna framför sig — men i andra gångar skymta pur unga människor, som hastigt ta sina böcker eller läsa med sådan iver, att de bli stående vid hyllorna utan att ge sig tid att sätta sig.

Somliga ha slitna kläder och se så fattiga ut — men det är ändå inte den kroppsliga hungern, som slämplar deras ansikten — ögats eld ha de alla, även de, som ha råd att kläda sig väl, och ansiktenas lysande blekhet kommer inte av umbäranden, den kommer av andens nästan smärtsamt starka makt i deras hjärtan — hos en och annan yngling och flicka, som gemensamt böja sina huvuden inför samma unders uppenbarelser i samma livsens bok, är väl ansiktenas marmorvita spänning av längtan mest i släkt med det, som de gamle kallade »pallor amantium» — de älskandes blekhet.

Gå tyst! Stör inte kärleken! I synnerhet inte, när den sysslar med så allvarliga ting som frågorna om livets upphov och ändamål — vadan och varthän!

De unga tu, som med sådan iver forska gemensamt, de få nog svar av livet självt — menar ni? Ja visst! Det praktiska livets svar! Men dessa unga ha en andens hunger, som kräver ett svar även från de översinnliga idéernas värld! Oroa inte kärleken! Gå tyst! Se till, att ingen får den störa, förrän själv den vill! Skulle man kunna säga — men det låter som vers, och med sådant ha vi ju rakt inte tid!

Och vart för oss nu den vänligt mysande gamle betjänten?[-79-]{++} Långa salar, fyllda med de besynnerligaste apparater — där gå män, som se ut som unga ingenjörer, men de ha så gamla, kloka ögon — eller bottenlöst djupa ögon, som äro fyllda av det myllrande kaos, ur vilket idéerna stiga fram till klarhet, när anden kallar: varde ljus!

Det är hantverksskicklighetens, uppfinningsrikedomens och laboratorieexperimentens museum! Den gamle betjänten, som alltjämt följer mig, förefaller att vara lika hemmastadd här som i alla de andra salarna — men jag är ohjälpligt barbar, här förstår jag ingenting mer och kan ingenting säga om den myllrande mängd av blanka och snurrande saker jag ser. Jo — där i ett hörn ser jag något lustigt — jag måste stanna —. Men den gamle betjänten vänder sig bort — han ser en smula generad ut!

Vad är det?

Det är drömmen om »perpetuum mobile»! Den franska vetenskapsakademiens samling av insända modeller — nej! vi ska inte se på de stackars förpinade människohjärnornas vanvettsdrömmar! Akademien ställde problemet på sin tid — men i samma akademi bevisades det sedan klart med siffror, att problemet var orimligt, alltså olösligt — varefter pristävlingen genast förklarades avslutad. Mänskligheten var en erfarenhet rikare — och en chimär fattigare! Endast de insända modellerna till de mekaniska geniernas vanvettsdrömmar bevaras — som varnande minnen!

Där finns så mycket annat — där ligger i en glaslåda metermåttets världslikare av platina — där vaggar i sin tråd den kula, som evigt pendlar för jordens egen rörelse

— den enda punkt på jordens yta, där vi med blotta ögonen kunna se klart denna rörelse!

Nu öppnas en dörr, och vi komma in i ett rum, som är alldeles mörkt — men jag behöver inte se, jag vet ändå! Denna lukt av gammal, gammal limfärg, gammalt smink och gammalt mastix, den kan inte döljas! Det är den gamla, riktiga teatern med månsken och balkongsvärmeri, sol-[- 80

ljus-]{+ljus+} och lekande munterhet, blod och tårar, kärlek och blanka värjor som korsas, ädla tankar, stolta ord och sentimentala kupletter — nej, för all del! Tänd inte rampen! Det luktar gas lång väg! Och den odören skall man spara till sista akten! Den skall i vårt minne för evigt parfymera hjältinnans stolta slutreplik! Kunde hon stiga fram nu på den tomma scenen, skulle hon ropa med tragiskt patos, så att det ekade i den övergivna salongen:

— Ha! Det elektriska ljuset har mördat min älskade teater!

Vi gå ut igen — och den gamle stänger dörren så vemodigt tyst, som om han visste, att nu öppnas den aldrig mer!

Vi gå tvärs över rummet i stället till dörren mitt emot — den leder också in till ett stort, välvt rum, vars tomhet

ekar i mörkret. Och när ljuset tändes, ser jag, att vi äro i kyrkan, i slottskapellet! Under altarets enkla, svarta kors står en madonna, skuren i trä av en mästare på 1400-talet — det var endast den franska gotiken, som kunde ge åt den heliga Jungfrun detta underbara leende, där all jordisk smärta skälver och all himmelens lycka strålar. Vid hennes sida lyfta sig två fanor: den röda Oriflamme'n, beströdd med gyllene stjärnor — och den liljevita kungsfa-nan, beströdd med gyllene liljor!

Vid korsgången står Frankrikes egen heliga jungfru på vakt — Jeanne d'Arc, rustad till strid, med det nakna svärdet i den ena handen och jungfrubanerets blåa och vita duk i den andra.

Under predikstolen står den lilla, enkla orgeln. Gud sig-ne dig för alla vackra hymner, som dina späda stämmor lyft över jordens tyngd och kyla! När alla hårda ord lagt anden hjälplös i band, då hörde människorna dock i orgelbruset ett eko av Guds levande röst! —

Vi gå vidare.

Jag kommer att tänka på, att jag ännu sett bara främ-[-81

lingar-]{+lingar+} och gäster i dessa salar — jag skulle vilja veta, var husets herre bor —?

— Åh! säger betjänten leende och för mig fram till ett fönster: Patron själv bor där borta!

Och han pekar på ett grågrönt halmtak, som lyser fram genom lövmassorna i parken. Och kanske är det patron själv jag ser en skymt av därnere — en mager, senig man med solgarvad hy och klädd i böndernas gråa linneblus, grova byxor och träskor — en lustig, stickad yllemössa hänger ner i nacken.

— Patron vill inte störa! säger betjänten. Han vill, att gästerna skall vara i fred och se vad de själva helst vilja se

— och dra den nytta av det, som de själva bäst kunna.

Men där jag stod vid fönstret och såg ut över parken och de rika, sädesböljande fälten, där de raka poppelalléerna löpte bort mot avståndens dis — där såg jag även något annat. Ladugårdar och stall, förstås, och praktfulla, förädlade kreatur av alla slag — men den där enorma gödselhögen! alldeles tätt invid slottets baksida — den föreföll mig inte naturlig! Den var alldeles för stor för att höra den riktiga bakgården till!

Det besynnerligaste var, att det vimlade av människor på den där komposten! Och människor av alla slag, män och kvinnor, fattiga och rika. De buro sig högst kuriöst åt — de vältrade sig som djur i smutsen.

— Vad i all världen är detta? frågade jag. Vad gör dessa människor?

Betjänten såg gruvligt generad ut.

— De säga, att de studera —

— Vad studera de? — Där!

— De säga, att de älska Frankrike — därför att allting är så fritt här och man får göra precis som man vill —

— Att leva så där — det är alltså vad man innerst inne vill —?

— De fördjupa sig i den franska kulturen, säga de.

6 — Svart på vitt.[-82-]{++} — Där nere —! Komma de någonsin hit upp?

— Aldrig.

— Vad säger Patron om det?

— Han är nog lite rasande — men vad ska man göra —? Komposthögar blir det ju överallt, där kreatur finnas — den här är kanske lite större, därför att den är lite äldre — och allting har ju samlats där i full frihet under alla tider — den syns ju lite mer också, eftersom vi inte brytt oss om att försöka gömma den. Nu går det inte så lätt att få bort den — man kan bara dränera så mycket som möjligt, så att den så småningom försvinner. Men de där människorna trivas visst bäst där nere — och de klaga, har jag hört, att den gamla, goda komposten alltmer

försvinner.

— Kan man inte göra något åt det där? Köra ut dem helt enkelt! Och stänga slottet för dem!

— Vi ha nog föreslagit Patron att göra det. Men han vill inte. Han säger, att det är vår skyldighet att hålla slottet öppet för alla. Sedan får varje gäst själv bestämma för egen del var han helst vill vara — här uppe hos våra gamla minnen och våra nya arbeten i bibliotek, atelierer och laboratorier — eller där nere på gödselhögen! STADEN VAKNAR.

Silverstad i nattens dunkell

Vad jag älskar de breda, tysta gatorna, där husen, mörka och tigande, stirra rätt ut med blanksvarta ögon — hundratals, tusentals ögon, ordnade i fönsterrader. En automobil kryper fram med avbländade strålkastare — den stannar utanför ett nattkafé. Naturligtvisl Det förefaller alltid självklart, att en automobil stannar utanför en upplyst port. Den kunde ju precis lika gärna ha stannat vid den mörka porten ett stycke längre bort. Men allting är så logiskt riktigt i den här stan — påstås det. (Kostar veta, om inte detta är i stil med den berömda franska logiken, som egentligen ingenting annat är än ett förnuftigt negerande av logiken såsom livsprincip.)

Automobilen stannade framför den upplysta porten, emedan en automobil oftast har något att göra med människor som äro i rörelse. För resten har jag för länge sedan upphört att intressera mig för den där automobilen.

Längre bort lyser något annat — men det är ett svagt skimrande ljus. Det är morgongudstjänst i den gamla kyrkan — ora pro nobis nunc et in hora mortis nostrae —!

En gammal lymmel med plirande ögon visar mig något under sin rock:

— Dit’, M’sieur! Des cartes! Dröles, qu’jevous dis — very interesting pictures, mylord — éh, sale boche! Et ta soeur, hein? Qu’est-c’qu’elle fait mainfnant, hein? Elle balle beurre, pas? — Je l’ai vu dans tes yeux, 'spéce d’un

— oui, milorr, very interesting! — Taimes pas faire 1’amour, toi! Singe anglais! — Oui, altesse royale! deux sous la[-84

piécel-]{+piécel+} Cent francs pour deux — vois-tu ga, hein? Comme tableaux, c’est pas mal, hein? — C’est pas ma faute, si tu u’auras rien! Sais-tu seulement ce que c’est que faire l’amour? Faut-pas faire ?a comme tu fais pi-pi, tu sais! —-Des cartes! Cinq sous la piéce — deux pour rien et quelqu’ chose —

Skulle vara roligt veta, varför cameloferna hålla sig i närheten av kyrkorna — isynnerhet vid morgonmässan! Men de känna väl själva bäst sitt yrkes hemligheter — och man ska inte vara nyfiken. Framför allt ska man inte diskutera med dem!

Det ljusnar — och det finns ingen färg på jorden, som liknar detta mörka, bottenlöst djupa sidenblå, som nu böljar likt levande slöjor kring husen, grå som gammalt, gammalt silver.

Himlen ljusnar däruppe — ett rosenskimmer sprides kring hustaken — några lätta skyar stråla som tyngdlösa smycken av guld.

— Le Matin! Exelsior! Le Quotidien!

Morgontidningarna ha börjat.

Och svalorna!

Hela rymden fylles av pärlesken och svalors kvitter!

Och därborta — genom dimmorna över Seine — höja sig i strålande solljus de båda tvärskurna tornen på Notre-Dame.

Svalornas jubel klingar så fritt — och däruppe tåga försommarens morgonskyar fram som lätta drömmar — kär leksdrömmar.

över allt höras ivriga klackar smälla i gatans stenläggning

— arbetare, på väg till arbetet. Och arbetareflickor — det finns ingenting som liknar de små midinetterna, när de trippa fram på fötter, som tyckas dansa efter någon melodi, som endast de kunna höra och åt vilken deras morgonklara ögon redan le:[-85-]{++} Giv rosor, giv rosor åt den du håller kär —

Giv rödaste rosen åt den, som nu är här —

De lätta, ljusa morgonskyarna likna kanske mest av allt ett knippe daggfriska rosor i en skål av gammalt silver, format av en mästares hand — en gåva man ville ge åt den man älskar.

Jag undrar, om det finns någonting i livet, som till slut ger en sådan känsla av den stora stillheten som att, själv brinnande av en evig oro, leva mitt i en omgivning, som är uppfylld av hets och dån och forsande larm och skrik?

Jag tänker på de år, då jag levde i ett litet hotellrum uppe i Monmartre i Paris.

Det var mitt upp i själva »Djävulskvarteret» mellan Place Pigalle och Place de Clichy, där spriten och champagnen flöda i kaskader, där luften är giftig av billig parfym och gälla skökoskratt och där »souternörernas paradmarsch» ekar i öronen från alla prång, vart man vänder sig.

Man ska ha bott där en tid — lagom för att ha hunnit sätta sig i respekt hos sin omgivning — för att förstå, att man upplever någonting. Och då får man själv respekt för det livsdugliga man ser runt omkring sig — ty det finns där! bara man gör sig besväret att se efter!

Man är mitt uppe i ett sjudande, brusande liv — men man har ingenting med allt detta att skaffa. Man gör i stället en bekantskap, som man kanske aldrig varit i tillfälle att göra förut. Man lär känna sig själv. Då vill man inte gärna ha andra människors sällskap. Med en undrande skygghet går man sig själv en smula närmare inpå livet — inte för nära dock —• det finns något djupast inne i en själv — något som man inte behöver veta så där förfärligt exakt, man är ändå glad bara genom att känna att det finns. Man kan höra det bara, när man är så där riktigt ensam —-[-86

ett-]{+ett+} par fattiga små toner, en ljudlös stämma, som viskar utan ord — någonting lika overkligt som skuggan av den sky, som just nu glider över solen och ger sin kyliga grånad åt de höga husraderna — vilkas barocka krusiduller verka så ohjälpligt föråldrade, fast de bara äro ett par årtionden gamla — och åt de långa spårvagnarna, som med ängsligt skällande klockor glida förbi med korta, jämna mellanrum.

Vad är det man hör, när skuggan av en sky glider förbi

— medan staden vaknar, och det muntert stigande livs-sorlet forsar fram mellan stenväggarna?

Det är kanske bara lumphandlarens visa?

Här i kvarteret ha vi till och med två lumphandlare — en glad och lättlivad pojke i flottig bonjour och en trasig halmhatt på det blanksvarta håret. Han sjunger i klingande dur:

— Marchand de ch’ffons!

Jag sitter på kaféterassen vid mitt morgonkaffe med färska croissanter — jag antecknar melodien i tidningsmargi-nalen. Lumphandlaren stannar utanför och tittar över min axel — när han ser, att det bara var några not-tecken jag skrev, skrattar han och nickar uppmuntrande åt mig — så klämmer han i för fulla muggar:

— Marchand de ch’ffons!

Varpå han tillägger förtroligt:

— Toujours å votre service, Monsieur I

Ja, sådana toner gå lätt att fixera!

De bära endast verklighetsfasta meddelanden om bastanta ting. Men i vilken tonart går skuggan av en sky? Och det eko därav, som ljuder i ett ensamt hjärta, hur ska det kunna fixeras i begripliga toner?

Bevare mig väl vilket preciöst broderi det skulle bli av osagda ord och ljudlösa tonerl Ord av det slaget man hör på ett främmande språk i drömmen och aldrig kan erinra sig sedan, när man vaknat! Toner av det slaget man hör inom sig, när man läser ett gammalt notmanuskript, vars för-[-87

fattare-]{+fattare+} glömt att med begripliga tecken ange en för örat fattbar tonart.

Här kommer en, som sjunger ungefär så. Det är kvarterets andre lumphandlare, en trist gammal gubbe, svept i en grönskimrande vinterrock från halsen ner till fotterna. Ögonen rinna av ålderdom, piprök och vieux marc, och han gnäller samma yrkesvisa som den förre, men i jämmerlig moll:

— Marchand d’chiffons!

Han drar med käppen till sig de cigarrettstumpar, som ligga framför mig på kaféterrassen, där jag tar mitt kaffe med »Le Journal» och »L’CEuvre» och »L’Humanité».

Hur många sådana stilla stunder i silvergrått och rosen-rött minns jag inte, då staden vaknade — lyckliga stunder, då livet åter blev daggfriskt nytt och livssorlet steg allt rikare omkring mig — medan den skyhöga sopkärran skred långsamt förbi, dragen av tunga, grovlemmade hästar, förbi terrassen, förbi nattkaféet där borta i hörnet, där smuts-bleka herrar i frack och solkiga damer med konfetti i tovigt hår väntade, att någon chaufför — med kommunisternas halsduksnål, hammaren och skäran, blinkande fram som en varningssignal i halsgropen — skulle mer eller mindre ovilligt plocka upp dem i sin bil.

Jag minns ännu med stilla glädje den unge, kraftige sopåkaren, klädd i vida sammetsbyxor och bara skjortan och med ett brett, blodrött tygstycke virat som skärp om livet — han stod högst uppe på lasset, och med en flott gest inbjöd han nattherrskapen att förena sig med det andra avskrädet i hans kärra — jag ser ännu hans starka, skrattande tänder i den svarta skäggstubben, och jag hör ännu en ström av förfärliga ord — som jag lyckligtvis inte begriper.

Man behöver, Gud ske lov, inte förstå allt! ETT SKADESTÅNDSPROBLEM.

Första gången jag kom till Paris, trädde vapenstillestån det i kraft. Jag stannade endast några dagar — några van-vettsdagar och mardrömsnätter, uppfylld av engelska, amerikanska och franska soldater, som slogos inbördes i varje gathörn och jagade i lastautomobiler genom staden, vilt skränande och skjutande med revolver — oftast i luften dock! Dessa besynnerliga manifestationer avsågo endast att uttrycka den inneboende livsglädjen.

Och att ha kommit från kriget med livet — det var sannerligen något att glädjas åt!

Strax efter fredsslutet i Versailles kom jag andra gången till Paris — och då för att stanna där.

Krigsminnena hade hopats i världsstaden. Champs-Ely-sées kantades i hela sin längd med en dubbel rad av tyska kanoner, tagna under bataljerna, alla camouflerade och mer eller mindre sönderskjutna. Dessa kanoner omgåvos ofta av små skaror stolta civila, bland vilka den hemkomne krigaren förde ordet — tyst och fåmält. Om han också inte varit med om att ta just den där »kattan», så hade han varit med om att försöka tysta ner andra lika argsinta, fräsande och spottande tingestar.

Men jag ska inte göra det ringaste försök att återge de berättelser jag hörde om sådant. Hur skulle en glasögonbe-häftad litteratör kunna vid skrivbordet återge den järnhårda sakligheten i någon enda sådan »short story» på ett tjugotal ord?

Paris hade emellertid inte bara kanonerna. Paris hade[-89

även-]{+även+} vägglössen och om dem kan jag ge besked, ty jag var med.

Låt mig emellertid genast lugna de oroliga: här ska inte bli tal om någon ymnigare blodsutgjutelse. Endast om den metod jag använde att tvinga en allt för ekonomisk fransk hotellvärd till offensiv mot de vidriga kräken.

Det råkar förhålla sig så, att just Cimex lectularius — som detta stinkfly kallas av de artiga lärda — är det vidrigaste djur jag vet. Jag tycker om ormar — isynnerhet snokar av alla slag — men jag tycker inte om

vägglöss. Egendomligt nog är denna antipati ömsesidig — vägglössen sky mig som pesten! En läkare har sagt mig, att jag för dessa små djur verkligen år pesten — på grund av min intensiva tobaksrökning — djuren påstås inte kunna fördraga den nikotin-haltiga ånga, som utstrålar från min kropp (och så påstå ändå samma läkare, att tobaksrökning är onödig, till och med skadlig!). Faktum är emellertid, att vägglössen röra mig inte — probatum est! — men jag tål dem inte ändå! Mitt hat emot dem är fullständigt osjälviskt och sålunda så mycket mer berömvärt.

Första morgonen jag vaknade på det lilla hotellet i Paris, såg jag en sådan där brun figur långsamt hasa sig fram över tapeten i obehaglig närhet av min huvudkudde. Djuret dog hastigt. Och en ilsken granne i rummet bredvid vaknade av smällen och började överösa mig med smädel-ser på världens mest eleganta språk. Jag kvitterade artigheten med en märgfull salut på fornsvenska, varefter fullständigt lugn inträdde på detta frontavsnitt.

Jag hoppade i kläderna, gick ner och anmälde dödsfallet för värden.

— Ah! sade han och fortsatte att läsa »Le petit Journal».

I mitt dåvarande tillstånd av bottenlös naivitet trodde jag, att det behövdes bara en anmälan om sådant. Värden såg på mig med stillsam ironi och vände mig ryggen. Jag glömmer aldrig hans smutsiga skjortärmar.[-90-]{++} Andra morgonen upprepades precis samma historia. Men då talade värden och sade:

— Monsieur! Tror han inte jag vet, att hotellet är fullt av punaiser? Smockfullt! Monsieur! Plain å craquer! Och Monsieur — vad vill han, att jag ska göra åt det?

— Röka ihjäl ohyran, förstås!

— Nu!!! Skulle jag stänga mitt hotell under många dagar — nu!!! När det inte finns rum att få i Paris!

— Vet ni, Monsieur le Patron, att med ohyran från slagfälten, som soldaterna fört med sig ut över hela landet, följer tyfus, kolera och böldpest — alla slagfältens sjukdomar! Här ska göras rent!

— Vem ska betala det?

— Tillåter ni, att jag själv håller mitt rum rent?

— Monsieur — hur skulle han kunna det?

— Min mor lärde mig det, när jag var barn. I mitt hemland tål man inte ohyra och orenlighet i rummen!

Han vände mig åter ryggen med en axelryckning och gick.

Bon! Jag ska lära dig!

Tredje dagen uppstod en rad mycket fula fläckar på tapeten. Det var resultatet av mitt morgonarbete. Jag gick stolt ut. När jag kom hem igen, grinade värden illa — men teg.

Bon!

Den kvällen försökte de små bruna fienderna en kringgående rörelse över taket. Jag hade tänt ljuset på nattduks-bordet. Jag ställde fram stolen mitt på golvet, steg upp på stolen och förstörde med ljuslågan några fientliga enheter. När bataljen var slut, lyste fyra stora, svarta sotblommor på den vita takytan. Jag lade mig med lugnaste samvete och sov den rättfärdiges sömn.

Gick ut om morgonen. Kom hem igen. Värden hälsade inte. Han vände sig bort och teg.

Men nu var jag på den säkra sidan! Ty jag hade inhämtat hos sakkunniga fransmän, att enligt polisförordningarna fick ingen resande utan godtagbar anledning köras ut ur[- 91

ett-]{+ett+} rum han redan hyrt på ett hotell — samt att väggohyra såsom smittofarlig genast skulle anmälas hos hälsopolisenl

Jag visslade fräckt den franska segerfanfaren i trappan — och satte in en rationell offensiv i mitt rum. Efter en stund hade jag så där en sju å åtta stora, svarta sotfläckar i taket. Efter stearinljuset. Varje fläck betecknade en

dödad fiende!

Nästa dag var värden likblek — så där otäckt gråvit i ansiktet som fransmannen blir, när han biter samman tänderna om ett vilt hat. Men han teg! Och på kvällen satte jag några nya fläckar i taket — varje fläck ungefär som ett tefat i storlek.

Nu inträffade det lustiga, att värden försvann! Jag såg honom inte dagen därpå! Och inte nästa dag heller! Nu efteråt förstår jag, att han inte vågade möta mig — han tordes inte lita på sina nerver! Han fick inte — för polisen!

— köra ut mig! Ännu mindre fick han misshandla mig, naturligtvis! Han ville inte bekosta en grundlig rengöring! Och han tordes inte riskera, att jag anmälde honom hos hälsopolisen! Han var i ett fatalt dilemma!

Jag insåg klart hela fördelen i min strategiska position

— och gick hänsynslöst till anfall! Jag kan nu en gång för alla inte med vägglöss. Jag dräpte — med ljuset i taket eller med tändsticksasken mot väggen — dagligen och nattligen de fiender, som vågade sig fram.

En dag — jag hade väl ett tjugotal svarta segertroféer i taket — höll värden på att förgå sig. Han tittade in genom min halvöppna dörr, pekade i taket och sade, halvgråtande av ilska:

— Vem ska betala det där?

— Det gör väl hälsopolisen? svarade jag. Naivt, det kan jag försäkra! (Jag är en mycket naiv man, ett slags Candide.)

— Vad menar ni egentligen, Monsieur?

— Jo — hälsovårdspolisen har ju givit order, att sådana djur ska utrotas — genast! och överallt, var man ser dem![-92-]{++} — Vem ska betala det, frågar jag?

— Fråga hälsopolisen!

Han slog mig inte! Nej då! Jag beundrar ännu hans självbehärskning!

Efter ytterligare några dagar hade jag trettioåtta stora, svarta fläckar i taket. Ingen kan göra sig en föreställning om den fantastiska synen i det lilla rummet. Då kapitulerade värden. Han kom in en morgon till mig, blek och allvarlig, men behärskad:

— Monsieur — jag har ett rum i andra våningen, som blir ledigt i dag. Monsieur kunde ta det så länge — om han önskar.

— Ni tänker reparera här?

— Jag måste ju! Titta, så det ser ut — merde, alors! et merde! et merde! et merde! Så ni har ställt till! Det värsta är, att det går inte att måla över det där!

— Nej, dessvärre! svarade jag artigt. Det är ogörligt. Jag har sysslat mycket med måleri i mina dar, och jag kan försäkra er, att det är absolut omöjligt att måla över feta sotfläckar. Taket måste skrapas ner — tapeterna måste skrapas bort — och hela rummet, tak, väggar och golv, måste tvättas med petroleum-essens. Förr blir ni aldrig av med insekterna!

Nå, jag flyttade. Först till rummet i andra våningen — och efter en liten tid till ett annat hotell i en helt annan stadsdel, där jag lyckats komma över ett rum. Jag vågade faktiskt inte bo kvar — jag förutsåg en katastrof! Ty hela hotellet var ju besatt av de små bruna — vad hjälpte det att bara sätta nya tapeter i bara ett rum, när fienden lämnades i ro i alla de andra rummen?

Ett halvt år senare gick jag förbi mitt gamla hotell vid den tysta, fina lilla gatan, där det enda buller som hördes var omnibussen Q, »Plaisance—Porte des Lilas», som dundrade förbi två gånger i kvarten som ett åskväder draget av urverk.[-93-]{++} Det var en varm sommarkväll i mörkningen. Jardin du Luxembourg var slängd, och

glada ungdomar drevo kvälls-trötta omkring, sjungande och skrattande på de små gatorna, som leda fram till den breda boulevard Raspail.

Jag slog mig ner på kaféterrassen i hörnet och fick ett glas vitt vin med isvatten, citron och socker — en gudadryck, när det är varmt I

Naturligtvis frågade jag den tjocke krögaren efter alla bekanta i kvarteret — man kan väl vara artig, fast man är »samojed», vill säga skandinav. (Begreppet svensk är okänt i det folkliga Paris; när fransmännen sig emellan tala om oss, äro vi »skandinaver» — eller helt enkelt »samojeder». Det senare är inte särskilt artigt, ty det ordet har i franska öron en löjlig klang.)

— Och le Patron? På hotellet där borta?

— Stackars karl! sade krögaren. Han har det bra besvärligt! Hans hustru har rest till landet för att vila sig

— och det kunde hon behöva — hon stod inte ut längre med all ohyran!

— Ni menar väl inte, att punäserna ä kvar?l

— Hur skulle de komma bort? När han är för snål att ta ett ordentligt tag! Stackars fattige millionär!

— Oh, lå-lå! Millionär!

— Säkert, monsieur! Le Patron därborta — han äger — ett: sitt hotell här! Han äger det, monsieur! han hyr det inte — som många andra hotellvärdar! Två: ett femvåningars stenhus vid rue Montmartre — vid rue Montmartre i Paris, Monsieur! Ett femvånings stenhus alltså! Jojo men! Och — tre! — hör på nu, monsieur! Tre: en stor herrgård i Tourraine — nästan ett litet slott! med massor av jord, kreatur och vinberg! Vinet han har — ni vet?

— Om jag vet!

— Det gör han själv! Av egna druvor, Monsieur! Och säljer det på sitt eget hotell här i Montparnasse, Monsieur!

— Dame![-94-]{++} — Merde! säger man här, Monsieur! Säger man »dame» i ert hemland? Merde, alors!

— Säg aldrig det ordet, monsieur Koch! inföll hastigt la Patronne, som satt vid kassan. Det är det fulaste ord, som finns! Det borde förbjudas!

— Jag säger bara: »Cambronne», Madame! svarade jag.

Värden skrattade.

— Monsieur Koch är ju nästan fransman, hör du väl! Han kan bättre än du! Nå — hur var det ni sa? Cambronne! Javisst! Marskalken av Frankrike — han som sa: merde! vid Waterloo! — tyst du, gumma! Jo, han som äger hotellet därborta — och alla punäserna -r- han är alltså millionär flera gånger om! Men här går han själv och arbetar som dräng på sitt eget hotell — tömmer kärlen efter de resande, sopar, dammar och bäddar i vart enda rum! Har inte råd att hålla en piga en gång — men vad har han för glädje av sina pengar? Han går aldrig hit ens för att ta en apéritif! Han går ingenstans — bara arbetar! Tömmer kärlen och serverar tvättvatten och lakan — och skurar och dammar och sopar — tills han dör! Han har pengar som gräs — jag talar bara om det man vet — vad han har gömt undan, det vet ju ingen! Han har inga barn! Vad arbetar han för?

Det kunde jag inte svara på! Och så gick jag. Stannade förstås och hälsade på hotellvärden — han stod utanför sin port, mager och senig — men dödstrött. Skjortan var svartgrå av smuts och tofflorna så trasiga, att de knappt hängde kvar på fotterna.

— Éh ben, Patron! Hur går det med affärerna?

— Fullt i vartenda rum, Monsieur Koch! svarade han med ett blekt småleende. Bara man kunde få sova om nätterna — men de fördömda punäserna!

— Ni menar väl inte, att ni har vägglöss kvar än?

— Hur skulle jag få bort dem? Vem skulle betala det? Jag kan väl inte stänga hotellet och röka med svavel, när[-

jag-]{+jag+} har fullt med gäster — vartenda rum upptaget! Och vad skulle det kosta? Minst hundra francs, Monsieur Koch! Kanske flera hundra francs! Vem skulle betala det?

— Säg, Patron! Har ni hört talas om skadeståndsproble-met? Nå! Ni är alltjämt rasande på tyskarna, som inte betala? Kanske tyskarna resonnera som ni? De ha inte råd att ägna någon tid åt »la question des réparations» — och därför är hela världen full av ohyra för närvarande — och det går som det gör!

— Ja, är det inte hemskt, Monsieur Koch! Jag kan inte sova i min säng! Jag måste stå härute om nätterna — nu, när det är varmt!

— Får jag ge er ett råd, Patron? När er hustru kommer hem — då ska ni resa bort och vila er och låta er hustru sköta hotellet — bara en veckas tid.

— Vila mig! Nu! Sedan jag legat fem år vid den usla fronten och inte gjort någonting!

— Inte gjort någonting? Patron!

— Något nyttigt arbete, menar jag förstås! Det andra

— det! Nej! men jag ska säga er — allt snusk och all ohyra nu — det kommer från fronten — jo! jag försäkrar er! och jag måtte väl veta hur jag själv såg ut, när jag kom hem! Vi hade tvångsrekvisitioner på alla hotell — pojkarna måste ju först och främst få bo någonstans, medan det ordnade upp sig för dem! Det var bara att ta emot dem, det! Hur de än sågo ut — och ni förstår — det fanns ohyra vid fronten! Jo! och den få vi dras med länge ännu! Att släppa loss min hustru här — nu — oh, non! et non! et non! Hon skulle ögonblickligen ta hit hantverkare och bygga om hela hotellet för mig!

— Ja, det är just vad som skulle behövas!

— Vem skulle betala det?

— Inte tyskarna i varje fall!

— Nej! de betala aldrig!

— Åjo! Men den här reparationen får ni allt betala själv[-96

—-]{+—+} så vitt ni inte får ersättning av era egna myndigheter! Ni måste ju kunna sova lugnt om natten! Annars orkar ni ju inte arbeta — och »les cochons payants» — vad säga för resten de om punäserna?

— Äsch — kunderna! Jag har inga engelsmän eller amerikaner här — och inga skandinaver nu mera — bara fransmän! Och de äro inte så bortskämda som ni! De arbeta hårt om dagen och sova om natten som små grisar — jag tror inte ens de ha märkt, att här finns några punäser! De ha nog varit med om värre än så. GATANS MELODIER.

Gustave Charpentiers opera — eller »musikaliska roman», som han kallade den — om arbetare i Paris, grupperade kring hjältinnan, den lilla älskliga arbetarflickan Louise, som givit åt operan sitt namn — den, operaromanen alltså, börjar med ett helt vimmel av små underliga melodistumpar, somliga vemodiga, somliga sprittande livliga eller skärande gälla. Man vore frestad tala om musikalisk naturalism — vilket det ju också på sitt sätt är. Opera-romanen börjar nämligen en tidig morgon i Paris. Staden vaknar. Gatans arbete börjar, och gatans arbetare låta höra av sig allt starkare och mångstämmigare. Varje sysselsättning, som yrkesmässigt bedrives på gatan, vare sig hantverk eller handel, har sin egen lilla melodistump, bevarad under århundraden. En del av dessa små melodier lever kvar ännu i dag, många ha dock ersatts med mekaniska och hårda läten, och många andra ha tystnat för alltid.

Men, som sagt, en del lever ännu kvar. När de en gång försvinna, har nog det mesta av det pittoreska och fascinerande i det parisiska gatulivet gått bort med dem.

Det är kanske inte alltid så roligt att bli väckt av dem vid sex- eller sjutiden en morgon! Helst om man bor vid en

annars tyst och stilla gata, där trumpetskrällarna, ringklockorna och de gälla skriken genljuda så starkt, att den nykomne resenären förskräckt rusar upp ur sin sömn och tror, att revolutionen har börjat. Han drar kanske försiktigt undan en flik av gardinen för att överskåda den farliga situationen, men där nere på gatan gå endast några fredliga

7 — Svart på vitt.[-98

män-]{+män+} och kvinnor, skjutande sina kärror framför sig — det är gatans arbetare, månglarna och småhantverkarna, som börjat sin dag med detta farliga oväsen.

Om då resenären ser, ätt himmelen strålar soligt vårblå över hustaken, gör han klokast i att avstå från vidare sömn, men hoppa i kläderna och gå ner till någon liten kaféterrass, där morgonkaffet och de små franska gifflarna vänta. Där kan han sätta sig i lugn och ro med sina morgontidningar, medan han då och då ser — eller rättare hör — på gatans arbetare i deras verksamhet. Men det ska inte vara i något »bättre» kvarter, än mindre i närheten av något lyxhotell — där råder dödens tystnad vid denna tid. Det ska vara i ett enkelt folkligt kvarter, där livet redan är i full gång klockan sex på morgonen.

Med gatans arbetare menar jag här i främsta rummet de ambulerande hantverkarna och försäljarna. Jag tänker alltså inte på gatuarbetare i egentlig mening — jordschaktare, stenläggare, asfaltkokare etc. Även dessa typer kunde nog ha förtjänat sitt kapitel — de äro ju först och främst så rasande pittoreska i sina vida, blå eller bruna byxor av man-chestersammet; en brun khakiskjorta, öppen för hela bröstet, ett bälte av bomullstyg, rött, svart eller grönt, virat en halv meter brett kring livet, och en baskisk mössa, kokett på sned över ena ögat — se där hela kostymen i vilken de arbeta om sommaren mitt i solsteket på de ångande gatorna eller i höstens och vinterns evigt isiga silregn.

Men jag ska denna gång inte tala vidare om dem och andra gatans fasta arbetare. Alltså inte heller om körkarlar, chaufförer och spårvägarnes män och kvinnor.

Jag ska inte heller tala om blomsterförsäljerskorna med sina fasta kiosker eller sina i bestämda gathörn stationerade små vagnar, där säsongens doft och levande färgprakt bjudes ut. Inte heller om gubben, som hyrt ett hörn av en kaféterrass, där han i en stor gryta över en koleld steker kastanjer eller kokar potatis i flottyr för att sedan sälja sina läckerhe-[-99

ter-]{+ter+} i strutar till 50 centimes eller en franc eller vad dagspriset nu kan vara — jag medger, att jag är inte nyfiken.

Alla dessa och många andra tillhöra kategorien gatans fasta arbetare. Och jag ska här endast tala om gatans kringvandrande arbetarbohéme.

Därvid måste jag emellertid göra ännu en begränsning, en begränsning neråt. Ty de lymlar, som springa omkring på boulevarderna och sälja kängsnören, lyckobringande amuletter etc., de skojare, som ge sig ut för att vara dövstumma och sälja förseglade lyckobrev (på en razzia i ett kvarter tog polisen 18 sådana figurer, och nog kunde de tala!), de drullar, som sälja »levande leksaker» — små boxare av trä, som lägga sig ner och stiga upp på kommando, tack vare en tråd, som en medhjälpare bland åskådarna manövrerar — och, allra värst, de som sälja förseglade »vägvisare i Paris»och vidrigt snuskiga fotografier — alla dessa typer »arbeta» visserligen på gatan, men inte som arbetare utan som lösdrivare, hack i häl följda av polisen. En sådan lösdrivare kallas här »un camelot» — och det är betecknande, att de rika och förnäma lösdrivarna i de rojalistiska kretsarna kalla sig själva med stolthet »les camelot du Roy» — konungens lösdrivare torde vara den riktigaste översättningen.

Egentligen skulle väl ordet camelot betyda »gatuskrikare», gatuförsäljare. Men ordet gatuförsäljare vill jag i detta sammanhang reservera för de hederliga, strävsamma arbetsmänniskor, som bilda en grupp för sig mellan gatans fasta arbetare och gatans lösdrivare. Den gruppen utgör, skulle man kunna säga, gatans arbetarbohéme. Denna bohéme är dock i allmänhet fullständigt hederlig — vilket ingalunda kan sägas om de flesta andra bohémegrupper i samhället.

Om man sitter en solig vårmorgon vid sitt kaffe och sin »croissant» (den franska giffeln, en läckerhet!) på någon liten terrass vid någon gata, som är något så när trafikerad i ett folkligt kvarter — då dröjer det inte länge, förrän ur gatusorlet stiger upp en sång — hest och oborstat bryter[-100

den-]{+den+} igenom larmet och hörs ända upp till husens högsta våningar. Kvinnorna springa ner för att köpa — ty det är grönsakshandlaren, vår gamle vän Crainquebille, om vilken Anatole France skrivit en av sina vackraste små noveller.

Grönsakshandlaren kallas i Paris »marchand des quatre-saisons», de fyra årstidernas handelsman, ty han säljer grönsaker året runt, vinter och sommar. Hos Anatole France börjar andra kapitlet av Crainquebille så här:

»Jérome Crainquebille, de fyra årstidernas handelsman, gick genom staden skjutande framför sig sin lilla kärra och ropande: kål! palsternackor! morötter! Och när det fanns purjolök, ropade han: sparris i knippen! Ty purjolök är den fattiges sparris.»

Sedan inträffade för den gode Crainquebille allt det där tråkiga med polisen — men det hör inte hit.

Ja, Crainquebille ropade nog ut sina varor. Inte endast emedan han var för gammal att sjunga — de flesta ropa endast med entonigt sjungande röst ut sina varor — men framförallt emedan grönsakshandlarens visa blivit allt mer bortglömd. Jag har dock hört den — eller en av dem — en gång. En enda gång. Det var en gammal gumma, som sjöng med metallisk halvsopran den ingalunda oävna melodistump jag här placerat som nummer ett i bifogade nottext. Jag satt nämligen på en terrass på lur efter melodier — med notpapper och penna bredvid mig!

'/Lw •> pT -h K k K K S-- /Ts 1 f (W 4 i.....J1 -J ---.p-4 11 -J. Ha - - ri - cots verts, poi----raux, to - ma - tes! (etc.) /f ? ---jT- S K ' K V" 1 - K K K K f. K ' K /T\ -N -IS «] -0- * w •••••• 3 Texten till gummans visa kan jag dessvärre inte meddela. Jag hörde henne ungefär en kvart, medan hon gjorde affärer utanför »min» terrass, men kunde omöjligt urskilja några[-101

ord-]{+ord+} mer än de första: »Haricots verts—», turkiska bönor. Sedan har jag aldrig mer hört varken gumman eller grön-sakshandlarnas visa, som sannolikt vid det här laget är utdöd. Naturligtvis går jag heller inte i god för att hon korrekt utförde efter vedertagen norm den gamla skråsången. Hon varierade sannolikt efter egen fantasi och ögonblickets behov (=de grönsaker hon hade för dagen) någon tämligen obestämd melodi, i vilken vissa karakteristiska toner dock säkerligen alltid gått igen, annars skulle ju kvinnorna i husen inte kunna höra, att det var grönsakshandlerskan som kommit.

Ibland sjöng hon så här också:

V > >-!-K . , -H V -P. * *.....* .P- L P- * J Des poi - re - aux et d’sa-lades! (etc.)

På samma sätt gjorde hon säkerligen också med texten, vill säga varierade den efter situationens behov och lagret för dagen. I själva verket är det endast mycket få sådana skråmelodier, som ha en fast text — de flesta varieras individuellt.

Grönsakshandlarna börja sin dag vid 3-tiden på morgonen. Då inköpa de i hallarna sitt varulager, sedan vandra de staden runt, tills allt blivit sålt. Så värst stor kan förtjänsten inte bli, de måste ju sälja billigare än grönsakshandlaren i butik. Alla gatuförsäljare stå givetvis under sträng polisuppsikt, måste lösa rättigheter, hålla kärrorna noggrant rena, få inte överstiga en viss vinstprocent, etc.

Men vi återvända till den lilla terrassen, där man sitter så utmärkt, när man vill bläddra i livets stora bilderbok.

Där hörs genom sorlet en ny låt, tämligen entonig. En man sjunger: »chant d’habits», klädernas sång! nästan ordagrant översatt![-102-]{++} Och där kommer han — en gatubohémens aristokrat tydligen. Nästan hel halmhatt, vita tygskor, s. k. espadrillas, på fotterna, och under ena armen en tygpåse. Han köper gamla kläder — vill säga han ger en femtioöring för en gammal kostym, det mesta får han väl gratis, därför att folk har inte plats att gömma på gamla kläder. Han säljer sedan bytet hos klädesjudarna nere i Temple, centrum för detta slags affärer.

Chant d’ha-bits! Gens d’ha-bits! J’en ai, d’ha-bits!

Sedan jag antecknat hans skäligen enkla låt, upptäcker jag, att han slagit sig ner bredvid mig på terrassen vid en

förfriskning. Jag slår mig alltså i språk med honom. Vi

tala om »Les cris de Paris», pariserkritiken (varje gatu-melodi är en »cri de Paris», liksom varje modenyhet är »le dernier cri de Paris, det sista pariserskriket).

— Er melodi är mycket gammal, Monsieur? säger jag ar^ tigt.

— Urgammal, Monsieur! svarar han stolt som en grand av Spanien. Urgammal — liksom yrket!

— Javisst! Men ni har även andra melodier? Jo, jag har

hört sjungas »Marchand de chiffons» —.

Med oändligt förakt sade han:

— Det där! Det är lumphandlarnas sång! Jag är ingen lumphandlare!

Aj! Där hade jag snyggt förgått mig! En man, som köper och säljer gamla kläder, är naturligtvis ingen lumphandlare!

Han fortsatte med bitterhet:

— Nej, Monsieur! Men det har kommit in en mängd löst folk i vårt yrke, fuskare, som inte kunna skilja kläder från[-103-] trasor, och det är det folket, som skriker ut lumphandlarens entoniga slagdänga i stället för klädernas sång. Så här ska det låta —

Han reste sig, gick ut på trottoaren och tjöt:

— Chant d’habits!

Stod sedan med handen kokett i sidan och såg uppåt fönstren — tyvärr utan framgång. Tog åt sin nästan hela hatt:

— God morgon, Monsieur! Toujours å votre service!

Varpå han stolt promenerade vidare.

Mitt syndiga hjärta gladdes, ty jag hörde på avstånd det välkända ropet: »Marchand de chiffons» — trashandlaren, lumphandlaren alltså! En liten pigg gubbe med glittrande ögon gick förbi. Han bar en stor säck på ryggen. Knappt hade han försvunnit, förrän samma rop hördes ur en tvärgata: »Marchand d’chiffons!». Samma rop, samma melodi

--------och dock så olika. Ty den andra gick i moll. Efter

den glade lumphandlaren, som sjöng i klingande dur, kom alltså den triste lumphandlaren, som sjöng samma visa i moll! Hur förvandlas inte folklåtarna, medan de gå från mun till mun genom seklerna! Undras om en lumphandlare från 1500-talet skulle känna igen den urgamla skråsången, om han hörde den i dag på Paris gator?

Den glade lumpsamlarens visa: fe 9 'n

i

I

Marchand de ch’ffons! Marchand de ch’ffons! Den melankoliske lumphandlarens visa:

Marchand d’chiffons!

Marchand d’chiffons!

En gäll trumpetstöt — där kommer »le rempailleur de chaises», stolreparatören. Han har tydligen mycket att

göra[-104-]{++} i denna stad, där praktiskt taget alla gator äro kantade med kaféterrasser. Han är fabrikören i detta sällskap, reser omkring i en kärra, fullastad med trasiga eller färdiglagade kaféstolar och dragen av en liten åsna. Han leder själv åsnan vid betslet och tutar ideligen i ett krokigt mässings-horn — och mycket riktigt, han stannar utanför min terrass och går in med några nylagade stolar. Men han intresserar mig inte — han kan ju inte sjunga, bara föra oväsen! Han representerar tydligen gatans melodier i framtiden.

Han och hans kolleger ha dock en gång sjungit — och då lät det så här:

i JL "it S k l - r-" V P--J--« . ---J---* --Js-I ---±- 1 Le rem-pail - leur! Le rem-pail - leur!

Den förnämste bland dessa gatans arbetarbohémer har ju redan nära nog spårlöst försvunnit — det var tunnbindaren, som gick gatan framåt, rullande framför sig en tom tunna och sjungande — men bara på en och samma ton: »de tonneaux, de tonneaux, achetez de tonneaux!» — tunnor, tunnor, köp tunnor! — Den vanvettiga trafiktätheten på gatorna i Paris har tydligen drivit bort honom. Han var den förnämste, ty han var en hantverksman av gamla stammen — han kunde göra tunnor. Det är många år sedan jag såg honom — jag får nog aldrig se det mer.

Där kommer en kurre i vimlet, en tämligen ruggig figur, arab tydligen. Han bär över axeln en knippa halvtorra kaninskinn, och han tjuter med hesa gutturalljud: »på-på». Det ska föreställa: »de peaux, de peaux.» Skinn, alltså, ty han köper skinn av nyslaktade kaniner.

y-U 7t -tr ---i ---^ ---i---k,--- v S y i ir- -1--P---3- -----0-•=--J- Des peaux d'la-pins! Des peaux d'la-pins! Des

^---l i' i-h ' ---i---1 Q ^---\ peaux! Des peaux! Des peaux![-105-]{++} Av dessa skinn göres sedan sälbisampälsar åt söndags-grevinnorna. — — Dessa handelsmän äro nästan alltid araber, ofta samma kurrar, som om kvällarna förgifta boulevarderna med sina färgade getskinn och sina restlagermat-tor från varumagasinen, vilka utbjudas som äkta orientaliska dyrgripar för den löjligt billiga summan av 300 frcs. Sta viatorl Stå stilla, vandrarei Bjud inte 10 frcs, ty du riskerar att skojaren accepterar! Dessa arabiska handelsmän, kallade »sidi», äro föraktade ungefär så som rackaren, hud-avdragaren, fordom var föraktad. De äro dessutom i hög grad kriminellt belastade.

Även dessa ha emellertid sin lilla melodi — inte så liten förresten, och ganska vacker. (De sjunga om rnornarna, förstås, när de köpa kaninskinn! Inte om kvällarna, när de gå utklädda i ett slags arabisk nationaldräkt och sälja getskinn. Dessvärre har jag aldrig lyckats komma på den melodien — i varje fall inte fullständigt. Ty varje gång jag hört den på gatan, har jag varit utan notpapper.)

Nu ringer det i en klocka i en bestämd takt, som försöker att härma trumslagens rytm. Det är skärsliparen som kommer — nej då, han åker, den här! I en liten enkom inrättad bil. När han stannar, kopplar han om, och då drar motorn slipstenen. Den här herrn är alltför fin att sjunga. Mellan klocksignalerna ropar han bara: »Repasseur», skärsliparel Men många av hans yrkeskamrater skjuta ännu slipstens-kärran framför sig kring gatorna. Och de sjunga: »Faites repasser vos couteaux.» låt slipa era knivar! — Melodin är skäligen enkel, men det är skärsliparens skråsång och särmärke i gatans buller och larm.

0 # <7 - V Trif *1 N > J ‘ p * 11 frr> k-a * * • « 9 Fait' re - pas-ser vos cou-teaux!

Ett trätorrt nasalljud sprutar upp någonstans i vimlet. En marknadsflöjt. Nu hörs melodin, knastrande och sprit-[-
106

tande-]{+tande+} livlig. Sedan melodin slutat, hörs en karl sjunga entonigt: »Racommodeur de fayences et de porcelaines», porslinsreparatören 1 I en rem över axeln bär han en liten trålåda, det är hela verkstaden.

Flauto:

f=r n* r r

I

Sång:

m

B----»-----0----•----0----0-----0----0----0-----0----0... —0------1

Rac co-mo-deur de fa-yen-ces et de por-ce - lai—nes!

När hans pipa hörs på gatan, öppna kvinnorna fönstren och vinka. Han stannar. Man bär till honom trasigt porslin, ofta dyrbara fajanser. Efter en stund sitter han på trottoaren, hopkrupen vid husväggen. Lådan är öppnad och verktygen i full gång. Han zinkar och kittar — ofta med en fullständigt förbluffande skicklighet. När arbetet är färdigt, håller han upp det framför sig och njuter med stolthet av sina händers verk — ingen kan se, att den skålen någonsin varit trasig!

Den melodi han blåser på sin lilla träflöjt har en gång i sin ungdom varit en fransk barnkammarvisa. Den lät förstås inte på det här viset då, men hur mycket den än förändrats och förvanskats, kan man ännu höra ett svagt genljud av den lilla lustiga, urgamla visa, som alltjämt sjunges i landets alla barnkamrar:[-107-] C'était le Roi Dagobert,

qui a mis sa culotte å 1'envers;

et le grand Saint-Eloi

lui dit: oh, mon Roi,

il faut la mettre å 1'endroit.

Vilket på svenska skulle låta ungefär så här:

Kung Dagobert vill gå

med byxorna bakfram på;

men helge Eligius sa:

oh kung! nog ä' byxorna bra,

men rättfram ska man dem alltid ha!

För att en melodi ska kunna komma till sin fulla rätt, måste den ha en dissonans som motsättning. Och där i hörnet står en kurre och kikar uppåt husfönstren — han kan ge oss så mycket oljud vi önska. På ryggen bär han en börda stora fönsterglas, ty han är glasmästare. Nu öppnar han truten till ett skärande tjut:

— Iiiii — trié.

Det ska föreställa »vitrier», glasmästare. Men kom så gå vi, innan han skriker en gång till! ORMAR OCH GUDAR.

— Alla folk ha från begynnelsen varit ormdyrkarel sade jag uppmuntrande.

—• Hm. Joo då! svarade min vän artisten och sköt i väg en skarp målarblick mot det ståtliga ormmonument han just var i färd med att rita av åt mig nere i Ostasiatiska muséets källare.

— Denna gamla jätteorm från Kambodka, vilken med mycken möda betvingas av den med ansikten åt alla väderstreck försedde överguden Brahma samt hans gudadrängar, är ingalunda så enastående som du inbillar dig.

— Var snäll och var tyst. Jag ritar.

— Just därför tar jag tillfället i akt, nu, medan din hjärna befinner sig i fullständig sysslolöshet.

— Är du oförskämd till på köpet? sade målaren och stop pade ner skissboken. Nu har jag ormen. Nu är jag i tillfälle att ge dig en uppercut, om du vill.

— Break! sade jag allvarligt som en domare vid en box-ningsmatch. Ty min vän konstnären tillhörde den sorten av vår tids unga intellektuella, som aldrig glömma de vanor, som inhämtats under många år på träningsbanorna.

— Se, så vacker han är! sade konstnären och pekade på ormen. Se, så mjukt och fint han ringlar sig, så stolt han reser sitt huvud — som för resten består av sju huvuden, fastän det syns inte bakifrån. Och tänk dig, att det här är bara en liten del! Hela ormen har nog varit så där en tjugu meter lång — och hela vägen har det stått tätt, tätt med gudadrängar, som hållit honom fast för att hindra honom[-109

löpa-]{+löpa+} ut och skada människorna. Titta, så de knoga och dra, de hyggliga grabbarna!

— Jag är mycket glad att jag fått göra bekantskap med din orm, svarade jag. Och jag behöver väl inte säga dig, att jag hyser den djupaste respekt för allt vad denna orm representerar av människoandens kamp med de eviga livsgåtorna. Men just därför måste jag säga dig, att vår vän ormen här dess värre är en smula degenererad.

— Degenererad? Min orm? Vad menar du? utbrast konstnären förtrytsamt.

— Lugna dig, min vän! Vi skola utbyta några upper-cuts och ävenledes några swings samt en och annan rak, när vi kommit ut ur detta lilla tempel för en skönhet, som är alltför subtil för två moderna esteters diskussion om heliga ting. Ormen är degenererad, emedan den inte längre är gud. Den är helt djävul. Den representerar inte längre

— såsom i alla primitiva religioner — det hemlighetsfulla goda, som människan med uppoffringar, kanske med livs-fara, måste blidka. Den representerar det onda, som den lata människan inte ids kämpa emot själv, men låter sina nya gudar bekämpa.

Min vän målaren och jag gingo på söndagsförmiddagen omkring i det lilla Trocadéro-museet, dit turister sällan förirra sig. Den söndagslediga pariserpubliken stannade där uppe i den gotiska avdelningen. Där nere i den asiatiska källaren gingo vi omkring arm i arm och munhöggos som glada barnungar inför alla mångtusenåriga bilder av Brah-ma och Buddha, ormen, den heliga kon och de skräckinjagande djävulsbilder, som en gång skrämt alla onda andar bort från människornas boningar.

— Ja, men är du säker på att detta är en djävul och inte en gud? sade min vän och stannade framför ett litet sjudelat ormhuvud, som hängde på väggen. Se, så vackert det är! Se, hur läckert varje ormslinga lösgör sig från[-110

den-]{+den+} gemensamma kroppen, löper sin egen skarpa oeh strama kurva och förenar sitt huvud med de andras i samma fasta båglinje. Människan brukar väl inte gör sina djävlar så vackra!

— Inte sina gudar heller — fast dessa lyckliga indier ha nog försökt så gott de kunnat att göra något vackert av sin groteska Brahma och sin fettskinande Buddha. Det var först hellenerna förbehållet att åt människoanden vinna den odödliga, rena skönheten. Ormhuvudet här är onekligen vackert som ornament — kanske skulle en lärd man kunna säga oss, att denne djävul varit gud så nyligen, att man ännu inte funnit på att göra en ny bild av honom. Kanske gick det så långsamt för den nya guden Brahma att besegra de föregående ormgudarna, att hantverkarna inte märkte, att de efter gammal tradition gjorde sina bilder av gudar utan tanke på att dessa nu blivit degraderade till djävlar. Med andra ord: denna indiska orm från Kam-bodka befinner sig i precis samma situation som den judiska ormen i paradiset.

-— Äh, den! Det var ju Djävulen, vetja!

— Låt oss för säkerhets skull säga, att det var en djävul. Men märk väl! han gjorde inte människorna det ringaste ont! hans avsikt var tvärtom att göra dem gott — han ville ge dem kunskap! Hade Adam och Eva vågat sig fram till Livets träd, så hade han säkert givit dem evigt liv också. Men de makter, som ge så goda gåvor, dem brukar man väl inte kalla onda? Nej, ormen i Paradiset är säkerligen densamme som kopparormen i öknen, som också var en god makt, ty han gav hälsa! Den ormen är alltså den äldste guden hos de primitiva hebréema. Sedan tog Jahveh-kul-ten överhand — och ormen blev en djävul. Det är inte roligt alla dagar att vara gud, skall jag säga. Kan man inte hålla sig uppe, så förfaller man till djävul. Sådant händer i de bästa familjer. Det är inte bara den indiska och den judiska ormen, som råkat så illa ut. Även den egyptiska,[-111-] den kaldäiska, den feniciska, den assyriska, den forngre-kiska och den fornitalienska ormen ha råkat ut för samma sak, allihop ha kommit på dekis

och blivit djävlar. De enda som lyckats något så när hålla sig uppe, torde väl vara den forngrekiska och den germanska, isynnerhet den nordiska.

— Nä hörru! Stopp nul

— Den forngrekiska ormen var läkekonstens gud — förnyelsens gud, alltså — eftersom ormen byter skinn! Hans tempel bar inskriften: »Endast rena själar må här inträda.» När ormen sedan förvandlades till människa, kallades han Asklepios. Han hade till tecken en hermes-stav, kring vilken två ormar slingrade sig. Samma tecken kan du få se när du vill ännu i dag hos läkare och apotekare. Det är intet djävulstecken. Den ormen har bevarat sin gudomlighet genom tiderna. Och den svenska ormen —

— Ha vi också varit ormdyrkare?

— Ha varit? Jag är rädd, min käre vän, att många av oss äro det ännu i dag.

— Jag tycker ormen är vacker, sade konstnären eftersinnande.

— Javisst! Och har du någonsin varit med om att ställa ut ett fat mjölk åt snoken?

— På landet, ja! Tacka för det! Det skall man ju göra!

— Varför skall man? Varför skall man alltjämt fortsätta att offra åt den mest primitiva gudomlighet mänskligheten haft? Att igelkotten, katten eller hunden slickar i sig mjölken, hör inte hit. Du har själv högst egenhändigt offrat den åt snoken. Åt den godsinta, nyttiga snoken, märk väl, inte åt huggormen! Snoken lever än i dag som gudomlighet hos svenskarna!

— Nej, kom så gå vi, man kan bli mörkrädd här nere!

— Och ändå har jag ingenting sagt om Vitormen, Lindormen, Ormkungen och Draken! Inte heller om det vänliga drakhuvud, som beskyddar vikingaskeppen! Tänk! Många gudar ha sedan dess dyrkats i Sverige — man har kastat[-112

deras-]{+deras+} förbrukade namn åt kreaturen. Hur många kossor i Sverige heta inte Fröja? Hur många hästar heta Oden och Balder? Jag har känt tjurar och hundar, som med heder burit namnet Thor. Men ormen! Där man inte ännu alltjämt dyrkar honom som gud, har man åtminstone gjort honom till en ordentlig djävul. Man har liksom lite mer respekt för ormen än för de andra avdankade gudarna. Även som djävul blir han respekterad. Och de flesla människor känna i själva verket en betydligt djupare vördnad för djävlarna än för gudarna.

Där ute lekte en färglös vintersol över de silvergråa sön-dagsgatoma. Min vän gick tyst, medan vi njöto mödans lön — var sin svart caporalcigarrett. Slutligen slängde han ifrån sig den rykande stumpen, ruskade på sig och sade:

— Att ormen alltjämt utövar en stark tjusning, när man börjar något närmare syssla med den, det är ett faktum. Det må sedan betyda ont eller gott. Men om vi fördjupa oss i det här, så komma vi så långt bort i tidernas natt, att vi aldrig hitta hem. Nu vill jag se något annat vackert, något som står oss närmare. Kom, skall jag visa dig det vackraste som finns i Paris!

— Om du inte menar detsamma som jag, så har du inte funnit det vackraste, svarade jag tvärsäkert. Men om du menar detsamma, så låt oss genast åka ner till Louvre!

— Just det! sade han.

Och när vi kommit dit, gingo vi båda utan tvekan rätt på målet — den lilla förhallen en trappa upp utanför de stora gallerierna. När man kommit dit upp, har man i ett svalt halvdunkel framför sig segergudinnans bild, Nike från Sa-mothrake — till vänster den rekonstruerade fasaden av det gamla Delfitemplet (långt äldre än det senare så berömda stora Apollon-templet, där den extatiska Pythian lämnade sina orakelsvar från gudarnas värld) — och till höger änt-[-113

ligen-]{+ligen+} manlighetens apoteos, vagnstyraren, segraren vid de olympiska kapplöpningarna i Delfi, c:a

400 år f. Kr.

Här är helig mark, här lever ännu något av den stolta anden från det gamla riktiga Hellas.

— Nej, gosse! Du är galen! utbrast jag häpen — ty målaren hade trankilt dragit upp sin skissbok och börjat teckna.

— Hur så? Vill du inte ha det här? sade han och spände ögonen i Nike.

— Om jag vill ha det? Det är ju det vackraste i Paris?

— Ja, det är det. Nå?

— Men du begriper väl, att det finns ingen möjlighet att få fram denna överväldigande skönhet i en tidningsteckning?

— Ferme-ga —1 svarade han oberörd. Och jag var uppriktigt tacksam, att han åtminstone bett mig hålla mun på franska.

Här kräla inte längre skräckslagna aningar som väsande ormar i mörkret. För första gången i mänsklighetens historia har människan rest sig upprätt, står med sina föttei på jorden och lyfter lugnt sina ögon mot en solljus rymd. Skönheten har för första gången kommit som en uppenbarelse till människorna och fördrivit den ångest de fordom förgäves sökte förjaga med groteska bilder, som skulle skrämma det onda. Nu vet man, att det onda skall med manlig kraft och tapperhet bekämpas och att det goda skall i ärlig strid av segerhjälten vinnas.

Och se på segraren här! Stående i sin lilla vagn har han kört sina unga hästar i rasande fart kring rännarebanan, runt den livsfarliga vändpålen, där så många tävlande slungats ur sina vagnar och krossats till mos! Han har nått målet som segrare — han håller i sin framsträckta högra hand tömmarna och står där så rak, så lugn, så frigjord,

8 — Svart på vitt.[-114

som-]{+som+} om han bara komme ut ur sitt hus efter morgonbadet. Han bryr sig inte om att känna efter, huruvida han inte möjligen skulle vara sjuk någonstans, och inte heller bryr han sig om att undersöka, huruvida i hans innersta inte möjligen skulle finnas någon olust eller kanske till och med någon olycka, som han borde gå hem och bittert beklaga. Det onda tycks inte skrämma honom — och det, som för honom är gott, är han besluten att vinna och bevara.

Är det verkligen bara en tillfällighet, att han är så lik Julius Caesar? Men han liknar även Napoleon den förste. —

— Är du färdig nu då? sade målaren och stoppade skissboken i fickan. Så gå vil För det här, förstår du — det diskuterar jag inte!

Jag nickade tyst, och så gingo vi. Som små bondpojkar ur kyrkan efter högmässan! tänkte jag. Och sedan vi kommit ut på planen framför Louvre och tänt våra cigarretter, sade jag därför:

— Men vi få väl ändå inte helt och hållet glömma kristendomen? Den är ju dock en historisk epok, om också kulturen varit si och så. Kristendomen har faktiskt öppnat nya rymder för människan. Syndamedvetandet lärde oss alt inte skylla allt på onda andar, men söka det onda inom oss själva. Paradoxens muntra konst ha vi lärt av kristendomen —och genom dess tårglittrande prisma har humorns ljusstråle för första gången brutit fram i jordens töckniga skymningsdunkel. Och det högsta vi vunnit är kanske kravet på sedlig renhet — bror hostar? fy, så fult det låter! Den, som sett de »hemliga» rummen i det utgrävda Pompe-jus — och de för allmänheten lyckligtvis avstängda pompejanska rummen i Neapels museum — vet, att mänskligheten på den tiden sjunkit ända till halsen i ett träsk av den vämjeligaste erotik.

Målaren hade redan smitit bort från min föreläsning, och jag fördjupade mig i annat. Efter en stund kom han tillbaka[-115

igen-]{+igen+} med en ny teckning. Han sköt hatten i nacken och kliade sig betänksamt bakom örat: *

— Du hade nyss krav på renhet — så att det här duger kanske inte? Men hon är så rar, så!

— Maria Magdalena! Hon som var besatt av sju onda andar, av vilka köttsens lusta nog inte var den svagaste —! Hon härstammar säkert i rakt nedstigande led från antiken. Men i händerna och i ansiktet lever gotiken med sin him-lastormande längtan, och fastän hon här kallas Gabriel, är hon förvisso kvinna — ängel eller helgon —

— Äkta gotik, gosse! sade målaren. Se på den svagt markerade S-linjen i kroppen, den lilla runda magen, de små spända brösten, de fåvitska hårflätorna — och syndens bägare i handen.

— Syndens! Det är nådens, den överflödande nådens bägare, förstår du väl! Men nu går du med mig ut på gården!

— En match? frågade han road.

Och jag tänkte hastigt: han är mycket yngre och mycket starkare än jag. Men jag måste straffa honom för hans närgångna insinuation nyss, att mitt renhetskrav inte skulle vara uppriktigt — jag, som dock är uppvuxen och konfirmerad i Maria Magdalena församling i Stockholm! Så att när vi kommo ut på den lilla medeltidsgården utanför mu-séet, tog jag honom under armen och sade: skynda dig, innan det blir mörkt!

Vi hoppade in i en bil och åkte i väg. Han tittade på mig undrande. Jag bara nickade: du ska få se!

Bilen stannade. Vi hoppade ur.

— Du har visat mig så mycket vackert i dag, sade jag med falsk inställsamhet, så att nu kan det vara min tur ati visa dig någonting — se där!

Han stannade och stirrade häpen:

— Vad är det där!

— Det är en kyrka, svarade jag, innerligt vänligt. En fullständigt modern kyrka. Gjuten i betong — och allting[-116-]{++} Som du ser — tornet är mycket bredare upptill än nertill

— och slutar med en liten kluns på toppen — alldeles som tofsen på en nattmössa. Inskriften i hörnet betyder: Den helige Kristofers kyrka, ägnad åt alla resande. — Sta viator! Det är uttytt: stanna, vandrare, och rita av åt mig någon av de vackra fresker du ser på ytterväggen, det är modernt, ser du, man målar fresker på ytterväggarna numera. I smutsbrunt, smutsgrått, smutsgult och smutsigt vitt. Och inte på våt kalk — men på våt cement! Så fint är det! Och artisten är gräsligt modern.

— Är det ditt allvar? vill du ha det här? efter det förra?

— Ja visst! Ta vilken du vill av dessa fresker — Kristofer skyddar automobilen, till exempel! Märk väl: inte Maria Magdalena! men hennes rike förförare!

— Åh, din rackare! Då får du inte min lilla rara Maria Magdalena!

— Toker! Ser du inte att detta hör till den ståtliga vandring vi gjort i dag genom årtusendena? Vi ha nått fram till modern kultur, modern religion, modern skönhet. Ser det inte ut för dina ögon, som om livet skulle vara slut? natten börjar igen — vi glida ut i barbariet — till utgångspunkten

— till ormarna.

Men han ritade redan, lugnt, kallt och snabbt.

— Du ursäktar kanske, att jag inte gör så värst mycket av'et? sade han och stoppade skissboken i fickan.

— Det är egendomligt, sade jag, att så snart skymningen faller över Paris, blir jag sentimental och vill ha en apéritif.

— För att rena dig? frågade han.

Men man kan ju inte svara på allt dumt som folk frågar om — och han gjorde mig förresten sällskap till terrassen. CHARTRES, DEN HELIGA STADEN.

En fråga, som sysselsatt många, och som därför blivit på mångfaldiga sätt besvarad, är denna: har det franska folkel ett naturligt behov av religiösa livsvärden? eller saknar det sinne och känsla för religion?

Å ena sidan ska vi ta hänsyn till fransmännens utpräglade sinne för verkligheten. Tänk på Moliéres teater och alla dess efterföljare genom seklerna — tänk bara på impressio-nisternas måleri och på naturalisternas romaner — och den franska realismen torde vara klar, bortsett från alla de uttryck den tagit sig i politik och ekonomi, i matematik och filosofi. Vi ska vidare ta hänsyn till 1700-talets rationalism och det djupgående inflytande, som Voltaire och encyklope-distema hade och alltjämt ha. Det franska folket älskar into sina präster, även om det respekterar dem och på sina håll till och med visar dem en vidskeplig fruktan. Jag ska slutligen bara framhålla det historiska faktum, att Frankrike först bland alla civiliserade länder avbrutit sambandet mellan staten och kyrkan — eller rättare sagt: mellan staten och vilken kyrka det vara månde.

Därefter tycks slutsatsen ligga klar: fransmännen ha visserligen liksom alla andra folk i nationernas barndom varit starkt tjusade av kristendomen, särskilt i dess romersk-ka-tolska form; det blev sedan ur rent yttre synpunkter en politisk och social plikt för varje undersåte att vara en »god katolik» — men i själ och hjärta har fransmannen ingen känsla för den inre, religiösa upplevelsen, han är alltför självupptagen och alltför intellektuell och ser alltför klarsynt[-118

på-]{+på+} den omgivande verkligheten; rationalismen är hans rätta andliga atmosfär och inte mystiken. —

Ja, det låter ju säga sig. Men fullt så enkelt är det nog ändå inte.

Starkare än kanske något annat folk med keltiskt inslag voro — före kristendomen och före romaretiden — de gamla galliska stammarna behärskade av sin säregna hedendom, druidernas religion, som var i hög grad fylld av mystik — jag ska strax återkomma till den. Och när kristendomen sedan kom till Gallien, vilken myllrande mängd av underbara tempel för den nye guden växte inte upp i detta rika land, vars romanska och gotiska katedraler i mängd, i storhet, i skönhet och i prakt överträffa allt vad andra länder ha att visa. Och vi ska inte bara tänka på de stora katedralerna — man kan promenera omkring i någon landsortsstad eller by, dit man händelsevis förirrat sig — och plötsligt stanna, häpen och betagen, inför ett litet kapell, som i sin djärva, spänstiga resning mest liknar ett juvelskrin eller ett enda, sirligt ciselerat smycke. Eftersom denna dignande rika skörd av skönhet ju inte vuxit upp av sig själv ur jorden och myllan, men vuxit ur levande människosjälar under den ena generationen efter den andra, så måste man erkänna, att det är en besynnerlig anda av rationalism, vars starkaste manifestation är, att den av den tyngsta och mest verklighetsfasta materia, den livlösa och oformliga stenen, skapat en oförgänglig värld av mystik, verklighetsfrämmande och tyngdlös, men levande i varje linje av ett skälvande och glödande liv.

Den påstådda franska materialismen och rationalismen har även många andra egenskaper. Finns det över huvud taget någon enda stor och gripande idé, som inte i Frankrike fått ett religiöst värde, ett värde långt utöver gränserna för individens liv? Hemligheten med den tjusning, som Napoleon utövade över fransmännen, låg i hög grad däri, att han gjorde äran till en religion. Nationalkänslan torde[-119-] i våra dagar vara den allmännaste och den starkaste av alla religiösa känslor i Frankrike. Och se på den hedervärde franske filosofen Auguste Comte! Han förkastade all metafysik och mystik, han ville bara syssla med det positiva, det i erfarenhetens värld givna — han var alltså vad man på religiöst språk kallar en »fritänkare». Och si! Tvärt gick han sta och gjorde en ny religion av sitt fritänkeri, den så kallade positivismen. Även religionsfientligheten blev genast och självklart religiös!

Det där ser ju besynnerligt ut, inte sant? Dessvärre medger varken tid eller utrymme, att jag här närmare diskuterar problemet. Redan av det sagda torde emellertid framgå, att det är ytterligt invecklat och ingalunda låter sig förenklas så, att lösningen kunde ges i ett ytligt slagord av vare sig förnekelse eller tro.

Vad jag för ögonblicket vill inskränka mig till är följande: det franska folkets förhållande till den katolska kyrkan, antingen detta förhållande yttrar sig i fientlighet eller i hängiven underkastelse, är ett historiskt betingat detaljproblem: den härsklystna, absoluta, förbenade romerska kyrkans inflytande över ett begåvat, fantasifullt

ocli lättrörligt folk. Men därmed ha vi icke kommit fram till det centrala problemet. De fransmän, som bekämpa »kyrkoherdarnas politik», äro de materialister utan metafysiska behov? — Nej, visst inte! — Men de fransmän, som likt bretagnarna underkasta sig ett det mest förnedrande slaveri under prästerna, äro de så enfaldiga, så förfäade, så tomma i själarna, att de tiga och svälja vilket som helst andligt foder, som lägges för dem, där de stå klavade i spiltorna med ingen annan uppgift än att äta och idissla, att lämna mjölk och kött till prästgårdarna och gödsel till de väldiga kyrkodomänernas jord? — Nej, inte alls!

Det är i denna konflikt endast fråga om den tillfälliga, historiskt givna religionsformen. Den troende accepterar denna form, trots dess jordiska ofullkomlighet och brister,[-120

emedan-]{+emedan+} den synes ge honom det mesta möjliga av den religiösa verklighet han söker — och han vet väl, att denna verklighet är så oändlig, att inga människoläten någonsin skulle kunna ge den ett helt och fulltonigt uttryck och ingen människosjäl någonsin skulle kunna bära allt det heliga jubel, som strömmar honom till mötes från evighetens värld.

Den som bekämpar kyrkan drives därtill av vissheten, att den sanning, som möjligen kan rymmas i de tillfälliga religionsformlerna, är alldeles för liten — mer, oändligt mycket mer finns det att söka nå. Den droppe av evighet, som kommit oss till del, har blivit alltför tyngd av jordens smuts — och kyrkan binder människosjälarna fast vid jorden, när den friborne anden hellre ville, att vägen skulle tas i lätta lejonsprång. —

Jag ska tillåta mig att göra en paradoxal förkortning av vad jag menar: den troende franske katoliken bryr sig inte så mycket om katolicismen, vars dogmata och symbola han i de flesta fall inte alls känner; det som griper och behärskar honom i katolicismen, det är religiositeten bakom alla tillfälliga religionsformer, det är mystikens makt; den troende fransmannen är än i dag precis densamme som den av hedendomens mystik gripne galliern var på druidernas tid. Och den icke troende? Han söker bara en ny och enligt hans uppfattning högre och renare form för precis samma religiositet.

Jag frågade min vän tecknaren:

— Har du lust att följa med till Chartres? För att rita, förstås.

— Menar du, att vi skulle göra en ny resa i småstäderna i Paris omgivningar? Men ligger inte Chartres litet långt borta från Paris?

— Jo, staden tillhör inte den omedelbara omgivningen. Det är två timmars järnvägsresa dit. Men den är så mycket mera intressant.[-121-] — Jag har hört att den ska vara så tråkig?

— Åh, du anar inte! Den är mördande tråkig! Men vi ska inte bara syssla med roligheter, vi ska även se en del allvarliga saker i Frankrike. I Chartres ska vi syssla med religion.

— Du menar, att jag ska rita av katedralen? Ja, den är ju något av det vackraste som finns.

— Det kan man lugnt säga. Den är ett av de stora underverken i världen. Och omkring den har krupit ihop en liten stad på 20,000 invånare, som alla leva i templets skugga, bokstavligen! ty de leva för templet och av templet och andra mer eller mindre heliga forntidsminnen. Du förstår — där ser man religionen, den typiska franska religiositeten. Den ser man aldrig i Paris, därför att allt sådant drunknar i världsstadens vimmel. Men i den lilla heliga staden ser man det — och du ska komma ihåg, att det lilla Chartres har i alla tider varit Frankrikes heliga stad — de franska hedningarnas förnämsta skogstempel stod vid det gamla Autricum. —

— Du vill väl, att jag ska rita av det också?

Jaså, du är spydig, din rackare? Det finns så få ekar kvar sedan tiden före Julius Caesar, så du får nog nöja dig med att göra en rekonstruktion. I morgon bittida, alltså, om du har lust.

Vi reste tidigt på morgonen. Vägen gick förbi Meudons parkbeklädda höjder — där den gamle lärde herr Rabelais vid mitten av 1500-talet slutade sina dagar som kyrkoherde efter att ha börjat som munk, fortsatt som läkare, skandalskrivare (vill säga författare) och medicine professor vid universitetet i Montpellier. — Vägen

gick förbi Versailles, förbi Saint-Cyr-l'École, fordom flickskola, numera världsbekant krigsskola; förbi Rambouilles — där republikens president har sitt ståtliga sommarslott och om höstarna sina världsberömda jaktbjudningar; när iHerriot var bjuden dit av presidenten Gaston Doumergue, kom han beväpnad endast med käpp och pipa — för att demonstrera sin[-122-]{++} fredsvänlighet, förstås! — men han åsåg intresserat, hur de andra excellenserna, presidenterna och ministrarna slaktade rapphöns, kaniner och harar i tusental. Villebrådet säljes sedan till konservfabrikerna, och pastejerna ätas sedan upp av det trogna franska folket och de en smula godtrogna utlänningarna.

Därefter komma de stora vidderna, de breda odlingsbygderna med fri horisont, där fälten med det unga vetet avbrytas endast av byarnas tornspiror och små, gråa stenhus med röda tegeltak. På kullarna höja sig alltjämt små skogsdungar, mer liknande parker än det vi nordbor kalla skogar.

Här var fordom, före Kristi födelse, Kamuternas land. Liksom alla andra folk på jorden voro även de galliskt-keltiska karnuterna gränslöst tappra. De kommo slutligen i krig med den romerske fältherren Julius Caesar, som dock besegrade dem, vare sig nu detta berodde på övermakt, bättre beväpning och utrustning, större klokhet eller än större tapperhet — sådant vet man aldrig.

Karnuterna hade emellertid sig anförtrodd vården av alla de galliska stammarnas gemensamma religion, och det är därför de i detta sammanhang bli intressanta.

Denna hedniska religionsform har inte lämnat efter sig några som helst skrifter, ej heller några som helst av människohand byggda minnesmärken. Den äldsta litteratur, som finns om dem, är tillkommen i England och är starkt påverkad av kristendomen. De enda pålitliga anteckningar om denna religionsform som finnas ha skrivits av Julius Caesar i »De bello gallico» (band VI, kap. 13—14). Några minnesmärken i form av tempelruiner eller sådant kunna inte finnas, helt enkelt emedan galliernas religiösa tro förbjöd dem att bygga några tempel.

För dem var religionen någonting så levande, att den måste utövas i en levande omgivning, ute i naturen, alltså, ty endast där kunde gudarnas närvaro förnimmas så starkt som de ansågo nödvändigt. Dock inte i vilken natur som[- 123

helst!-]{+helst!+} De hade funnit, att i vissa skogsdungar rådde ett hemlighetsfullt halvmörker och en mystisk stillhet och tystnad, avbruten endast av vindens sus genom trädiens kronor. Därinne grepos de av andakt inför tillvarons hemlighet, och därinne bodde den gud — eller de gudar — som de trodde på.

Jag förmodar, att ännu i dag finnas många sådana skogs-tempel i världen och att vi lite var någon gång varit inne i något sådant, som för oss varit »le bois sacré», och där känt oss gripna av en oförklarlig andakt i det skymnings-dunkel, som gör allting levande, och den förkrossande tystnad, i vilken man hör en okänd andes brusande stämma tala.

Denna religion hade också sina präster, druiderna, vilka voro rasande lärda män; de fingo genomgå en läro- och prövningstid på 20 år, innan de ansågos mogna för det ansvarsfulla värvet att föra människomas talan inför gudarna. Dessa voro många. Inhemska namn på dem voro Teu-tates, Esus, Taranis — men dessa namn äro bevarade av romerska författare och sålunda omskrivna från det galliska språket till latin. Julius Caesar nämner dem rakt på sak med de romerska gudanamnen för att därmed samtidigt karakterisera dem. Enligt hans anteckningar var Mcr-curius druidernas förnämste gud — Mercurius! hellenernas Hermes! så svår att definiera och förstå! intelligensens, den snabbtänkta förslagenhetens, vältalighetens, handlingskraftens och krigsbragdernas gud! Är det inte hela den ogripbara franska andan, koncentrerad i ett gudsbegrepp! Allt vad de gamla galliema ansågo högst och värdefullast ha de i rikaste mått tilldelat den gud de anade, när de i skogs-templens skymningsdunkel betagna lyssnade till de offrade människornas dödsskrik och till druidernas gåtfulla hemligord.

Och vi, som nu leva, vilka egenskaper tilldela vi den förnämste av alla de gudar vi tillbedja? Vad fransmännen[-
124

angår,-]{+angår,+} så tvivlar jag inte på att de alltjämt ge sina hjärtans hemliga dyrkan åt deri gamle galliske

Teutates, som romarna kallade Mercurius och hellenerna Hermes. Gudarnas makt över våra sinnen beror inte på det namn vi ge dem

— men på de egenskaper vi ur djupet av vårt eget medvetande tillskriva dem. Människan bekänner, utan att veta det, sina egna innersta hemligheter, när hon bekänner sin tro och nämner vilken ande hon dyrkar som gud. —

Druiderna voro inte bara präster, de voro även domare läkare, astronomer, siare och skalder. All gudalära är ju till sitt innersta väsen en dikt, utformad i klumpiga människoord, rörande de eviga och osägbara tingen. De sista druiderna voro uteslutande skalder, och som sådana höllos de i stor ära i England och Irland långt sedan kristendomen där hade segrat — de sista druiderna kallades nämligen med ett annat namn för barder.

Under sin blomstringstid i Gallien utgjorde de emellertid, fria från skatt och krigstjänst som de voro, en mäktig kast. Det var på dem Julius Caesar stödde sin romerska erövrar-politik gent emot de galliska hövdingarna och stormännen. Sedan erövringen väl blivit fullbordad, skyndade sig romarna att bryta druidernas välde. Den gamla hedniska religionsformen förbjöds uttryckligen, och de romerska prästerna övertogo själavården. Men den romerska religionen, så torr och andefattig, så helt igenom rationalistisk, fick aldrig något grepp om det galliska folkets hjärtan. Det finns i Frankrike gott om ruiner från romaretiden — en romersk teater här, en romersk cirkus där, en romersk här-väg här, en romersk akvedukt där — men inga romerska tempel! Druidismen levde naturligtvis kvar i hemlighet, och först sedan kristendomen segrat i Gallien, fick detta folk åter den mystik det längtade efter och det skymningsdunkel det behövde för att känna sig nära sin gud — inte de av vildhet doftande skogarnas skymningsdunkel längre, men de av rökelse doftande kristna templens. Därmed var ett nytt[-125

steg-]{+steg+} taget, och nya aningar levde upp till ett villsamt liv i skuggorna kring de sirade pelare, som uppburo tempelvalven av sten — medan de gamla aningarna drogo sig undan till de djupaste skogarnas mörker, till skuggorna kring de knotiga, mistelbevuxna ekar, som uppburo lövmassornas levande, gröna valv i de susande skogstemplen.

Det gamla galliska folket! Det kunde inte nöja sig med tempel av död sten, det måste ha levande tempel! Dessa måste alltjämt vara av sten — väl! så smög sig den konstnärliga skapareglädjen in i templen och gjorde stenen levande! Och under århundrande efter århundrade sköto nu upp, liksom ur en övermättad jord, över hela Frankrike dessa myllrande massor av vidunderliga kyrkobyggnader, som mest likna levande blommor av sten och som väcka hela den övriga världens häpnad.

Och se där — där längst borta — där reser sig i avståndets blåa dis bortom kullama, skogsdungarna, vetefälten och de små gråa husen — där reser sig likt ett jättestort levande väsen katedralen i Chartres med sina båda karakteristiska, olika torn! Den liknar sannerligen inte en byggnad av sten! Varenda liten linje lever sitt eget intensiva liv, och hela katedralen tycks i solskimret sträcka sig mot höjden med ett hemlighetsfullt småleende, som kanske inte förstås av vårens hastigt farande skyar över tornspirorna, men som säkert förstås av den oändliga, blånande rymden högt, högt där över.

Och vad är nu Chartres? — Ja, det är verkligen svårt att i begripliga ord skildra ett intet, vars makt dock är så stark, att den för en mängd människor avgör även liv och död.

Naturligtvis besparar jag den ärade läsaren turisthandbo-kens välvilliga upplysningar om det och det gamla huset vid den och den medeltidsgatan och om katedralens grundläggande år — den stora eldsvådan år — katedralens nybyggande år — etc. Drivna av barbarernas instinkt gingo min vän tecknaren och jag direkt på de gamla murarna, de[-126

äldsta,-]{+äldsta,+} där man tydligt kan i de gamla stenarna avläsa kampen mellan den jordbundna, i trånga romanska valvbågar inneständga anden, och den himlastormande, i spetsbåge-valv befriade gotiska anden.

— Menar du, att jag ska rita detta? frågade tecknaren och stirrade förbluffad på mig. Det är ju —

—• Ja! Det är omöjligt. Lika omöjligt för dig att teckna det, som för mig att i begripliga ord skildra dessa linjer, som plötsligt brista ut i ett tyngdlöst regn av sten för att därefter klättra vidare upp genom ett törnesnår av sten i

full blomning — allt högre och högre, allt djärvare och djärvare, upp till spiran med korset. — Nej, vi få ta en bild på avstånd, på respektfullt avstånd — ty inför detta äro vi och förbli vi alltjämt barbarer från Norden. —

Men staden? religiositeten i staden? — Den syns inte. Den visar sig endast i tomhet, stillhet och tystnad. På dessa ren-sopade gator gå endast präster — samt bönder och bondekvinnor med sina bördor, ty även prästerna och prästernas medhjälpare måste ju leva. Alla kyrkliga processioner äro förbjudna, munkar få inte visa sig ute i ordensdräkt — här finnas alltså inga av de yttre tecken, som i andra katolska länder visa kyrkans makt. Här finns bara den stora tystnaden, stillheten — och renheten.

Från biskopspalatsets trädgård på kullens topp, tätt under domen, se vi på avstånd — åh! långt, långt borta! — flygfältets hangarer och några fabriker. Sådana avstånd kunna inte räknas i kilometer, de måste räknas i århundraden och årtusenden. —

Men tystnaden i staden är ändå inte fientlig. Den har ingenting av de spanska ländernas inbitna fanatism, ingenting av Italiens religiösa operastil, som aldrig kan helt dölja det gäckande småleendet — tystnaden här äger heller ingenting av den försiktiga och vaksamma stillhet, som omger en ockupationsarmé i fiendeland — den kommer inte från[- 127

katedralen-]{+katedralen+} där uppe på kullen, men den omfattar även till och med detta gigantiska tempel. Den kommer inte från katolicismen — den når än längre och än djupare — det är den tystnad man känner i sitt hjärta, när man går över en mark, som inte bara under ett årtusende, men under många årtusenden, varit helig mark.

Ty just här uppe på kullens krön, där nu den stolta kristna katedralen reser sig, där böljade fordom de gröna lövmassornas valv över de knotiga, mistelbevuxna ekstammar, i vilkas hemlighetsfulla skugga alla Galliens druider samlades en gång om året för att offra åt en okänd gud.

Och det förefaller mig, som om den heliga stadens tystnad skulle vara av precis samma art som den, som rådde i de gamla druidernas skogstempel i hjärtat av karnutemas land. FRANSKA HELGER OCH HÖGTIDSDAGAR.

Nej, ärade läsare, tro inte att jag nu ämnar undervisa er i konsten att festa i Frankrike. Om jag säger att jag inte känner till den saken, tror ni naturligtvis att jag hycklar. Och om jag nämner de små summor, med vilka man kan dra sig ur spelet, sedan man en gång kommit in i leken, då tror ni givetvis, att jag ljuger. Faktum är dock, att man tillsammans med en god vän och en bägare öl kan tillbringa kvällen kungligt för 75 centimes. Men det hör inte hit.

För den franska nationen i dess helhet,blir en festdag emellertid en rasande dyr historia.

Här finns ett otal festdagar, mer eller mindre bemärkta. Varenda liten stad i landet har sin egen »féte de pays», ordagrant översatt: hembygdsfest. Varvid man dock måste helt och hållet bortse från de konstgjorda hembygdsfester-na i Sverige med kaffe och doppa, nationaldräkter, mer eller mindre fnoskiga tal och flåspatos på deklamationsvers. En fransk »féte de pays» har århundradens tradition, den är stadens och nejdens stora dag, den består huvudsakligen av marknad med karuseller, skjutbanor o. dyl., gammaldags lekar och dans för ungdomen, fyrverkeri och floder av vin, varmed följer mycket sång, än mer kärlek samt en smula näsblod och några blåa ögon.

Dessutom finnas festdagar av ett helt annat slag. Första maj t. ex. Jag tänker nu inte på arbetarnas första maj, men på hela folkets. Den dagen skall man uppvakta sin mer eller mindre hemligt älskade med en bukett liljekonvaljer. Det är en sorts bekännelse. Och buketterna, som annars om[- 129

vårarna-]{+vårarna+} kosta några sous, stiga den dagen till lika många francs.

Palmsöndagen är en liknande festdag. Då skall man köpa en »portebonheur» för året. Denna lyckobringare består av en kvist färskt grönt, jag är ur stånd att meddela vad växten heter — sannolikt buxbom —, men den ger en oerhörd lycka åt alla dem, som utanför kyrkdörrarna sälja dyrgripen den dagen. Man skall nämligen ta kvisten med sig in i kyrkan för att få den »välsignad», därefter ta hem den och hänga upp den i sängkammaren.

Mariadagen — den 15 augusti — måste man med blommor uppvakta varje Maria man känner, och under hela maj månad skall det stå friska blommor framför Mariabilden i alla fromma hem — men därmed kommer jag in på de religiösa bruken, och de höra inte hit. —

Nej, med festdagar menar jag här de av lagen erkända officiella festerna.

*

Den stora franska revolutionens styrande män voro angelägna att avskaffa den förfärande mängd av kyrkliga helger, som på deras tid fanns i Frankrike. De skrevo därför till påven och bådo honom utvälja de fyra viktigaste, vilka då av regeringen skulle erkännas och av det franska folket årligen firas. Påven Pius VII bestämde genom indult av den 9 april 1802, bekräftat och kungjort i Frankrike den 29 germinal år X, att de viktigaste franska kyrkofesterna skulle vara följande fyra: jul, Kristi himmelsfärdsdag, jungfru Mariae himmelsfärdsdag (15 aug.) och allhelgonadagen.

Dessa dagar ha av påven valts tydligen för att få festerna jämnt fördelade på de fyra årstiderna. Därav har följden blivit ett så paradoxalt förhållande som att kristenhetens största helg, långfredagen, i Frankrike icke firas som helgdag — men väl allhelgonadagen, vill säga minnesdagen för

9 — Svart på vitt.[-130

samtliga-]{+samtliga+} de mindre helgon, som i den katolska kalendern inte ha någon egen dag.

Annandag påsk och annandag pingst blevo officiella helgdagar först genom lag av den 8 mars 1866.

Med detta hade Frankrike fått sex kyrkliga helger — vilka landet har ännu. Till dessa ha anslutit sig tre världsliga festdagar.

Det urgamla bruket att fira nyårsdagen bekräftades av regeringen genom en kungörelse av den 13 mars 1810.

Genom lag av den 7 juli 1880 bestämdes, att den 14 juli skulle firas som en hela landets nationaldag till minne av Bastiljens stormning den dagen år 1789.

För att fira minnet av det vapenstillestånd, som avslöt världskriget, beslöt deputeradekammaren den 10 november 1921, att den 11 november skulle firas som allmän festdag om den infölle på en söndag, i annat fall skulle årsdagen firas på närmast efterföljande söndag. Sommaren 1922 ändrades lagen därhän, att den 11 november skulle firas som en laglig fest på vilken veckodag den än infölle. —

Så ha alltså under den historiska utvecklingen i Frankrike två stora, officiella helgdagar blivit placerade tätt inpå varandra i början av november månad, vintermörkrets och den sorgetunga regntidens början. Båda dessa dagar äro, om också inte officiellt, så dock enligt hela folkets eniga uppfattning, ägnade åt döden och minnet av de döda. Den religiösa helgdagen till minnet av alla små okända helgon, vid vilkas gravar underverk skett, infördes i den frankiska kyrkan år 835. »Armisticedagen», den världsliga helgdagen till minne av vapenstilleståndet av den 11 nov. 1918 — »den enda lyckliga dag, som kriget givit Frankrike», säger man här med bitter besvikelse — infördes alltså år 1922.

Den som älskar att filosofera över folkens historia har här ett rikt tillfälle till betraktelser rörande det franska folkets öden under de nära elvahundra år, som i tiden skilja dessa båda helgdagar åt. Man inser säkerligen utan svårighet var-[-131

för-]{+för+} dessa i Frankrike blivit gravfester istället för de minnesdagar över eviga livsvärden och nationell odödlighetstro de ursprungligen avsett att vara.

Att de historiska minnena under denna tid bli särskilt levande för folket, och att man tycker sig bäst kunna fatta deras allvar i skenet av de flämtande små ljuslågorna i gravkapellen, det är obestridligt. Men det är inte endast de historiska minnenas tunga börda — mest krigsminnen — och inte endast det parisiska novemberklimatets obeskrivliga dysterhet, som väcka dödstankarna till liv. Den historiska utvecklingen har ordnat till ännu ett egendomligt sammanträffande: dagen efter allhelgonadagen infaller »alla själars dag» den 2 november! Och

denna dag betecknas i de franska almanackorna med namnet »Les morts», de döda — i betydelsen alla döda. Den dag, vi förr i världen i Sverige kallade »alla själars dag», heter här alltjämt med kärv uppriktighet »alla dödas dag». (I vår protestantiska kyrkokalen-der äro som bekant både den dagen och den omedelbart föregående »alla helgons dag» borttagna.)

Bruket att en gång om året fira minnet av alla de i kyrkans tro avlidna är rent franskt. Det uppkom i den lilla franska staden Clugny i Bourgogne omkring år 1000. Men den dagen är numera icke officiell helgdag. Den är något betydligt mer, ojämförligt mycket större och allvarligare: den franska befolkningen har stillatigande och utan protest från något håll tagit den i besittning som sin egen dag utanför alla kalendrar och all statlig ordning. Börsen har måst stänga och följaktligen även bankerna. »Les morts» är folkets verkliga helgdag, som lever med levande liv i allas hjärtan. Var och en, som har en grav att vårda — och vem har inte det? — tillbringar den dagen på kyrkogården, där gravarna smyckas med blommor och tända ljus.

Liksom alla stora helger, jul, påsk, pingst etc., börja redan dagen före helgdagen med en julafton, en påskafton, en pingstafton etc., så börjar även »Les morts» redan föregåen[-132

de-]{+de+} dag med en »gravafton» — ordet låter underligt, men torde uttrycka exakt vad den obetydliga, men officiellt erkända allhelgonadagen blivit i Frankrike. Den egentliga helgdagen, »alla dödas dag», inträffar först dagen därpå — som icke är officiellt erkänd, men som i den franska folksjälens djup blivit oemotståndligt bestämd såsom tystnadens och stillhetens helg inför tillvarons dunklaste gåtor.

Ingen främling som under denna årstid vistas i Frankrike bör försumma att besöka någon kyrkogård, helst den 1 november, men även den 2 och följande dagar. Gravkultens kulna novembervecka får numera sin officiella avslutning med »armisticedagen» den 11 november. Men den är helt och uteslutande officiell — ingen fransk mor torde den dagen lägga några blommor på sin stupade gosses grav, hon har lagt dem där »allhelgonadagen» eller »alla dödas dag». »Armisticedagen» är en konstgjord fest, som i folkets hjärtan utlöser endast känslor av resignation, besvikelse, bitterhet eller förakt. Inte ens de välmenta försöken att göra dagen till en »fredsdag» — till åminnelse av Locarnotrakta-ten — ha kunnat förläna den 11 november någon popularitet eller ens något sken av folklighet.

Den 1 november — året kan ju göra detsamma — gick jag alltså ut med en god vän till den största kyrkogården i Paris, Pére Lachaise, där gravfesten så att säga kulminerar. Som min vän är en klok man, behövde jag inte säga honom, att han nu skulle få se det franska folket i en helt annan dager än sådant det ter sig i belysningen av alla vulgärpsykologers försök att karakterisera den franska folksjälen. Det förstod han ändå — vi ville se och uppleva den franska gravkultens allvar — det djupa allvar, som starkt och betvingande lever på djupet hos detta annars ständigt ironiskt småleende, gäcksamt lättfärdiga folk av sol och jord, vindoft och vetegull.

Pére Lachaise är en liten stad för sig i staden. Den breder ut sig med hela sin myllrande mängd av små gravtempel[- 133

över-]{+över+} ett femtiotal hektar runt en hög kulle, Mont-Louis, från vars topp man har en underbar utsikt över Paris. Vid kullens fot står, vänt mot staden, Bartholomés' ståtligt vackra Monument aux Morts, som bildar fond mellan höstnakna träd, när man från huvudingången går uppåt stora vägen.

Det har sig emellertid inte så lätt att komma dit. Stora köer av svartklädda människor vänta utanför de sidoin-gångar som ligga närmast de sökta gravarna, och sedan man med möda lyckats tränga sig igenom huvudingången, kan man endast steg för steg långsamt pressa sig framåt stora vägen. Det gör ett gripande intryck att se dessa kompakta folkmassor, alla svartklädda, alla absolut tysta, alla med blommor i händerna — kyrkogårdsblommor utan doft — alla bleka, nästan vita i ansiktena och med svarta ögon, som brinna och lysa av återhållna känslor. Så kommer det rastlösa livet en gång om året ihåg de bortgångna och uppfyller med intensiv rörelse denna sällsamma blandning av en de dödas stad och en den omätliga tystnadens park, vars helgd går omedelbart tillbaka till den urgamla franska druidreligionen utövad i levande, skymningsdunkla skogs-tempel.

Ty fastän hela detta kolossala område en gång verkligen varit park — en park till det sommarnöje, som

jesuitpatern Lachaise, konungens biktfar, fick som gåva av sitt biktbarn, den saligen avlidne kung Ludvig XIV — finns här ingenting som för tankarna till levande och växande liv, än mindre någon den minsta prägel av kyrklighet, vilket man väl kunde ha väntat på en så klerikalt betonad plats och vid en kyrkofest som denna. Nej, inga klockor ringa här! Inga religiösa processioner få äga rum — jag såg inte ens en enda präst under hela tiden jag gick därute, men prästernas frånvaro behöver ju inte betyda någon demonstration mot de rent mänskliga känslorna vid sidan av kyrkans officiella tro, den kan mycket väl bero därpå, att prästerna i allmänhet väl ha sina familjegravar ute i landsorten.[-134-]{++} År 1804 förvandlades den gamla jesuitpaterns magnifika sommarnöje till allmän begravningsplats, officiellt kallad »den östra» till skillnad från »den norra» och »den södra», vilka otympligt byråkratiska namn naturligtvis ingen människa bryr sig om. De tre största kyrkogårdarna i Paris ha i dagligt tal behållit sina historiska namn: Pére Lachaise

— Montmartre — Montparnasse. Dessa äro de förnämsta, men inom stadsområdet finnas ytterligare 10 begravningsplatser och strax utanför murarna ytterligare sex.

— Ach längtansvärda och bortskymda skjul,

under de susande grenar,

där Tid och Döden en skönhet och ful

til ett stoft förenar!

Denna bellmanska kyrkogårdsstämning dyker upp i mitt minne, medan jag och min vän vandra omkring och se på »berömda gravar».

— Til dig aldrig Afund sökt någon stig,

Lyckan, eljest uti flygten så vig, aldrig bland Grifterna ilar.

Ovän där väpnad, hvad synes väl dig? bryter fromt sina pilar.

Jo, jag tackar jag! Ingen avund, ingen jordisk lycka mer -— och ingen fiendskap!

— Jordens Oro Wiker För en fröjd, som varar.

Graven allt förliker,

Himlen allt förklarar.

Undras vilken kyrkogård och vilka gravar Johan Olof Wallin tänkte på, när han skrev denna sin egen gravskrift? [- 135

Skalderna-]{+Skalderna+} äro inte alltid att lita på, när det gäller verkligheten, ty det må vara i Sverige eller i Paris eller var som helst i hela världen, man behöver bara göra en promenad på en kyrkogård för att klart förstå, att graven ingenting förliker, och att inte ens i döden förlorar människodjuret sin rent fantastiska självkärlek.

När Bellman kallar den svenska graven ett längtansvärt och bortglömt skjul, så förefaller det tämligen tvivelaktigt. Bortsett från de i detta fall alltid ovissa bestämningarna »längtansvärt» och »bortglömt», så kan en svensk grav minst av allt liknas vid ett skjul — den är ju i de flesta fall endast en liten jordhög med ett kors på. På en fransk kyrkogård blir uttrycket »skjul» ojämförligt mer berättigat, ty de allra flesta gravarna bestå av smala, höga byggnader av sten, gravtempel, gravkapell och gravaltare, somliga blygsamt enkla, andra pompösa och prunkande, överhöljda av skulpturverk och ornament. De ligga så tätt, att endast ett par decimeter skilja dem från varandra — hur man lyckas transportera in en kista i ett av de gravtempel, som ligga i mitten av ett sådant »kvarter», det har jag aldrig kunnat fatta. På gravhusets framsida är en dörr, som naturligtvis alltid är låst; men i dörren finns ett stort öppet galler, genom vilket man kan se dit in. Kistorna stå naturligtvis inte där, de sänkas ner i jorden därunder — men där finns annat att se! Invändigt är den lilla byggnaden arrangerad som ett altare med krucifix, madonnabilder, friska blommor, brinnande ljus — och i enkla ramar fotografier av de döda, som ligga jordade därunder.

Jag tror man måste gå rätt långt tillbaka i mänsklighetens kulturhistoria för att återfinna det religiösa bruket att i själva gravkammaren placera avbildningar av den döde — om det numera göres som ett uttryck för visshet om en odödlighet, på vilken man hoppas, lämnar jag därhän. Kanske stå de av väder och vind urblekta fotografierna där endast som surrogat för en odödlighet man slutat att tro på.[-136-] Där prunkar rike Durands brackförnäma grav vid sidan av den sockerbagarekrokan i sten, som reser sig över den beskedlige Duponts sista vilorum. Efter ytterligare några steg stå vi framför ett känt adelsnamn, inhugget bland ba-rookornamenten i stenen, där hela släktens adliga vapen äro skrytsamt inhuggna. Däröver en byst av den avlidne fältherren, omgiven av en hel arsenal av vapen i sten — en sorgklädd stenkvinna gråter vid hans sida, om det är över honom eller över hans offer i livstiden är svårt att säga.

Men det roar mig inte att gå omkring på kyrkogården som en nyfiken journalist med anteckningsbok och penna i högsta hugg för att samla »berömda namn». Ett enda namn ska jag nämna: skalden Alfred de Musset, ungdomens skald, kärleksskalden. Han ligger här i ett litet gravkapell under den tårpil han i den kända dikten begärde för sin grav av sina vänner. Där ligger alltid, året runt, färska blommor

— i dag är hela graven överhöljd av små violbuketter och knippen av skära nejlikor — de billigaste blommorna och de vackraste. Vem lägger dit dem? Den frågan ställde jag en gång till en gammal kyrkogårdsvakt, vars pigga ekorr-ögon glimmade i ett busksnår av vitt skägg och hår.

— Vem som lägger dit blommorna? Flickorna förstås! De små midinetterna! Så fort de få en liten kärlekssorg, springa de hit till Monsieur Musset med blommor — de ha ju inga pengar, stackare, och därför blir det bara sådant där. Men Monsieur Musset var en snäll man, och han ordnar nog upp saken åt dem ändå — han förstod sig ju på kärleken, Monsieur Musset, kommer herm ihåg den här —?

Och så läste gubben utantill en av Mussets kärleksdikter.

Om arbetaraflickoma i Paris gå till Musset med sina blommor, så går demimonden inklusive alla de små gatflickorna till kyrkogården Montmartre, där Alphonsine Plessis, död år 1847 vid 23 års ålder, vilar. Under sitt livs korta solskensdagar kallade hon sig Marie Duplessis, men hon har såsom gift laglig rätt att heta vicomtesse Perrégaux.[-137

Varför-]{+Varför+} heter hon inte det då? Förmodligen därför att hon är mer känd under det diktade namnet Marguerite Gautier, och allra mest känd över hela världen som Kameliadamen. Även på hennes grav offras ännu av sårade kvinnohjärtan många blommor, ofta något dyrbarare — och på det vita marmormonumentet, uppfört av hennes man, vicomte Per-régaux, vimlar det av inskriptioner i blyerts och bläck. Hennes diktare, Alexander Dumas d. y., vilar på en helt annan kyrkogård, och på hans grav ligga endast några vissnade höstlöv, som regnat ner från träden.

Men vi ska se det ståtligaste monumentet här, innan vi lämna Pére Lachaise. Det är »de federerades mur», där många hundra arbetare stupat, bokstavligen fysiljerade av trupperna under pariskommunens sista strid.

När versaillestrupperna angrepo Paris och under oavlåtliga gatustrider ryckte in i staden, förskansade sig kommu-nardema på Montmartre. De trängdes undan och togo sin sista tillflykt till Pére Lachaise och till den kulle, Mont-Louis, som behärskar hela trakten. Därifrån drevos de vidare österut, tills de voro instängda mot kyrkogårdsmuren i en liten sänka i hörnet längst i öster. Här voro de hjälplöst prisgivna åt sina fiender och slaktades ner till sista man. Hur många, som här fysiljerades, vet man inte bestämt, men om man besinnar, att gatustriderna under ungefär en vecka kostade 17,000 döda, så förstår man, att den skara som stupat under den sista striden med ryggen mot muren inte varit liten. Muren är nu höljd av kransar, alla med blodröda band. De hängas dit den 28 maj, årsdagen, av socialistiska, kommunistiska och anarkistiska föreningar.

Rörande 11-novemberfesten föredrar jag att tiga framför att illa tala. Den äger rum på förmiddagen framför den okände soldatens grav under triumfbågen, och hur en sådan officiell tillställning ser ut, det kan var och en säga sig själv. Där är republikens president, där är regeringen, där äro[-138

marskalkarna-]{+marskalkarna+} av Frankrike — men folket är inte där och lär väl aldrig heller komma dit.

Segern var för dyr. Minnet därav lever inte i allas hjärtan — det är för bittert, man vill helst slippa tänka på det.

Segerfesten är redan död. Den ägde inte så mycket liv, att den kunde bli ens en gravfest.

*

Som synes äro sex av dessa lagliga festdagar rent kyrkliga, endast två — nyårsdagen och 14 juli •— världsliga. Påskdagen och pingstdagen behöva ju icke av lagen sanktioneras, eftersom de äro söndagar, men dessa stora kyrkliga helger förstärkas med var sin »laglig» annandag. Julhelgen äger ingen sådan. Bortsett från dess religiösa firande, är julen för vanliga människor liktydig med att julnatten vakas ut under dans, sång och vin drickande. »Klappar» vankas inte — som regel -— förrän nyårskvällen, som i många avseenden motsvarar den svenska julaftonen. Nationalfesten, den fjortonde juli, behöver väl inte närmare karakteriseras

— det är hela Frankrikes »stora dag», som varar dag och natt under ett par, tre dygn.

Vad betyder det nu, att en fest är laglig? Det betyder, att allt produktivt arbete ligger nere, att affärslivet avstannat och att ämbetsverken, inklusive domstolarna, den dagen ha ferier.

Sedan ett tjugotal år har man därtill ett knepigt sätt att öka ut dessa ferier. Om en festdag är skild från närmast liggande söndag, föregående eller efterkommande, genom endast en vardag, förklaras denna vardag utgöra en »brygga» mellan söndagen och festdagen. Lagen bestämmer, att under en sådan vardag få inga skulder lagsökas och inga växlar protesteras. Detta är emellertid tillräckligt, ty därmed följer, att börsen, bankerna och en mängd affärshus hållas stängda, liksom även domstolarna och ämbetsverken.[-139-]{++} Nationaldagen inföll i år — 1922 — på en fredag. Följaktligen blev lördagen den 15 juli i laga ordning en »brygga*. Hela samhällsmaskineriet stod alltså stilla från torsdag e. m. till måndag morgon. När man besinnar, att enligt statistiken en stor mängd av de oäkta barn, som födas här i landet, komma till världen omkring nio månader efter den fjortonde juli, förefaller det ju en smula bekymmersamt med en så långvarig högsommarfest. — Jungfru Mariae himmelsfärd inträffade i år på en tisdag, följaktligen blev måndagen den 14 augusti en ny sådan brygga, vilket hade till följd, att samhällslivet avstannade lördagen den 12 augusti kl. 12 middagen för att åter komma i gång först onsdagen den 16 augusti på morgonen.

Nå, det är nu gott och väl att man festar. Ingenting är i själva verket naturligare, eftersom ju livet i och för sig själv inte är så rasande angenämt, och de förtorkade människosjälar, som med snåla ögon betrakta varje stund av glädje och sång, tagen från produktivt arbete, borde väl även fördjupa sig i betraktelser över hur dyr varje söndag är — en arbetslös dag i veckan, vilka siffror! Emellertid måste nu mänskligheten kosta på sig lyxen att hålla söndag var sjunde dag, annars skulle maskineriet snart slitas sönder. Dessutom måste man hålla sig med några alldeles speciella tillfällen av helg och festivitas — av ungefär samma skäl. Och trots kostnaden.

Men när man i årets gamla väl ordnade kalender, där helg och söcken avlösa varandra i en länge sedan invand rytm, plötsligt inför en ny, lagligen erkänd festdag med alla dess juridiska och ekonomiska konsekvenser, inklusive »bryggan», då uppstår naturligtvis berättigade betänkligheter hos en mängd människor med sinne för allvarligt arbete och sparsamhet.

Den 10 november 1921 beslöt deputeradekammaren här, att årsdagen av vapenstilleståndet efter världskriget, den 11 november, skulle firas som allmän festdag, om den infölle[-140

på-]{+på+} en söndag; annars skulle årsdagen firas på närmast efterföljande söndag. På enhällig önskan av de gamla krigskamraterna, uttryckt genom deras sammanslutning, beslöt deputeradekammaren sommaren 1922, innan den åtskildes, att ändra denna lag därhän, att den 11 november skulle firas som en laglig fest på vilken veckodag den än inrölle. Därmed har Frankrike fått sin nionde festdag av första klassen

— och därmed en nionde möjlighet till »brygga» med därav följande långvarigt stillestånd i samhällslivet. Detta är så mycket mer betänkligt som även den första november, Allhelgonadagen, är en festdag av första klassen med samma konsekvenser. Om alltså den första november infaller på en tisdag, så måste ju den elfte november infalla på en fredag, och man har inom mindre än fjorton dagars tid fått två »bryggor».

Det är förklarligt att den arbetsamme fransmannen inför denna situation frågar sig: ha vi råd till detta?

Skatten på industrin inbringar årligen till statskassan 663 miljoner francs. Räknar man med 300 arbetsdagar om året, finner man, att varje arbetsdag ger statskassan 2,210,000 francs i skatt. Som denna skatt utgår med 8 procent på industrins vinst, kan man approximativt fixera industrins vinst av en arbetsdag till 27,625,000 francs. Att denna siffra ligger långt under den verkliga är ju uppenbart.

Skatten på handelsomsättningen ger statskassan ungefär 7 miljoner francs pr arbetsdag, vilket motsvarar en handelsomsättning på c:a 500 miljoner francs pr arbetsdag.

En festdag tillfogar alltså statskassan en förlust på över 9 miljoner francs och industrin en förlust på över 27 miljoner francs. Produktionen minskar med en trehundradedel, och handelsomsättningen minskas med en halv miljard francs. Och vad den kostar arbetarna i minskad arbetslön kan helt enkelt inte mätas.

I ljuset av dessa siffror, som hämtats ur officiella uppgifter för år 1922, förstår man, varför många fransmän anse, [-141

att-]{+att+} landet inte har råd till en ny, laglig festdag, som, när den medför »brygga», berövar landet två arbetsdagar.

Det är intressant att se, hur oppositionen mot denna »ar-mistice-dag» (vapenstilleståndets minnesdag) arbetar. Man angriper inte den 11 november — det minnet är alltför heligt, och kriget med alla dess följder värker ännu i alla franska hjärtan. Nej, den radikala oppositionen angriper helt enkelt — Allhelgonadagen! som den vill stryka såsom lagligt erkänd fest!

Oppositionen gör gällande, att Allhelgonadagen saknar speciell uppgift, eftersom den är ägnad åt alla helgon och martyrer, främst åt dem, som inte ha egen minnesdag. Den kan sålunda inte gärna vara heligare än Guds egen fest (la Féte-Dieu, som år 1922 inföll den 15 juni) eller den heliga jungfruns födelsedag (8 sept.) eller den obefläckade avlel-sens fest (8 dec.). Samtliga dessa festdagar, av vilka i synnerhet den sista tillmätes en oerhörd betydelse i andra katolska länder, där den firas med stora mässor och folknöjen med fyrverkeri och gränslös fylla, äro icke lagligt erkända festdagar i Frankrike. Varför skall då den ur kyrklig synpunkt relativ obetydliga Allhelgonadagen vara det? Denna dag har till och med fått en särställning framför alla andra festdagar. En lag av 29 oktober 1909 bestämmer nämligen, att om den första november inträffar på en måndag, skall tisdagen den andra november vara en »brygga». Varför?

— Ingen människa vet det. Om Allhelgonadagen infaller på en tisdag, blir onsdagen ingalunda en »brygga».

Den andra november alla dödas dag.

Den firas här på ett allvarligt, enkelt och djupt gripande sätt. Alla människor, som ha någon grav att vårda — och vem har inte det? — gå den dagen till kyrkogården, där det då råder en trängsel, så att man kan få stå i kö i timtal för att komma in. Gravarna höljas med blommor och ekläreras med ljus. Men denna dag är inte heller någon erkänd fest-[-142

dag!-]{+dag!+} Folket har bara helt enkelt tagit den stillatigande som sådan!

Oppositionen vill nu, att Allhelgonadagen skall upphöra att vara laglig festdag och nöja sig med att vara en vanlig kyrkofest liksom Immaculata är och alla de andra. Därmed skulle antalet lagliga fester förbli åtta — av vilka fem med kyrkligt innehåll och tre med världsligt. De verkligt radikala vilja helt enkelt förflytta Allhelgonadagen till den 11 november, som då skulle dagen därpå efterföljas av alla dödas dag — en bestickande tanke när man besinnar, att den elfte november är det blodiga krigets och den dyrköpta segerns minnesdag. Men ändå — vilken valhänt naivitet hos dessa radikaler! Allhelgonadagen, som infördes i den franska kyrkan av Ludvig den fromme år 835 på begäran av påven Gregorius IV, och som alltid firats den 1 november här liksom överallt i kristenheten — finns den inte kvar ännu till och med i den svenska almanackan?

— denna dag skulle nu helt plötsligt flyttas till den elfte november,därför att den dagen innebär minnet av en

fransk seger! Man skall ha bra litet sinne för historiska värden för att tro på möjligheten att efter behag flytta kyrkliga festdagar, vars helgd ha tusenårig patina!

De franska klerikalerna sakna som bekant inte sinne för historiska värden. De ha kanske till och med en smula för mycket av det slaget. Medan däremot verklighetssinnet ofta är betänkligt svagt. Omkring år 1920 pågick i högkyrkliga franska kretsar en rörelse för att få den saligen halshuggne kung Ludvig XVI förklarad som helgon och kanoniserad! Rörelsen har för övrigt gamla anor. År 1874 kom en fransk kardinal, Guibert hette han, på denna verkligt strålande idé. Kungens själasörjare, Edgeworth de Firmont, skulle nämligen ha tillropat den kungliga martyren på schavotten: »Far till himlen, du son av den helige Ludvig!» — Den behjär-tansvärda saken misslyckades då, men har nu, femtio år senare, återupptagits med samma motivering. Det verkliga[- 143

skälet-]{+skälet+} — en reaktionär demonstration mot republiken — förtiges naturligtvis.

Många franska kyrkopotentater vägra emellertid att underteckna petitionen till påven om denne nye helige. De motivera sin reserverade hållning därmed, att Ludvig XVI var visserligen martyr, men martyr för sin politik, icke för sin tro; han har aldrig i livet gjort några underverk, ej heller på övernaturligt sätt botat sjuka; lika litet ha på hans grav veterligen skett några underverk av något som helst slag. —

Man har verkligen bra stora fordringar på de stackars kungarna!

Emellertid är givetvis denna strävan att begåva den katolska kyrkan med en ny helgonadag lika hopplös som radikalernas försök att utplåna Allhelgonadagen. Nog kommer den franska »armistice-dagen» att kosta en svindlande mängd millioner, men fullt så dyr som man med iver strävar att göra den blir nog ändå inte festen. Tusenåriga historiska värden bli inte utplånade, och en syndfull kung, vars enda veterliga förtjänster voro att han var fet och blev halshuggen, kommer säkert inte alt bli förklarad som helgon på kuppen! MIDFASTODAGEN.

I sin berömda bön på Akropolis säger den gamle bretag-naren Renan om Bretagne och om sina landsmän:

— Där känner man knappast till någon sol, skyarna tyckas där vara utan färg, och själva glädjen är där en smula sorgsen. —

Man har kanske svårt att tro, att dessa ord äro skrivna om en stor fransk provins — och ändå äro de till den grad sanna, att de understundom kunna gälla hela Frankrike, till och med Paris.

Jag kom att tänka på detta, då jag stod nere på Boulevard des Italiens och såg mi-caréme-dagens muntra festtåg draga förbi i ösregn och tusmörker, med förstämd musik, sönder-regnade blomsterdekorationer på vagnarna, fanorna hängande som genomvåta skurtrasor och skönhetens unga drottningar, huttrande av köld i sina baltoiletter, småleende som vaxdockor och kastande med blåfrusna små händer mekaniska slängkyssar åt den tätt packade åskådarmängden, vilken från drottningarnas synpunkt säkerligen tedde sig endast som ett ändlöst tak av regndrypande paraplyer.

Paris är inte alltid den uppsluppna munterhetens stad — och Frankrike är inte alltid den ljuva, hetsiga vårsolens förlovade land. Den gamla läxan, som man ständigt måste återupprepa! Begreppet Paris har nu en gång för alla hos alla människor i hela världen så sammansmält med föreställningarna om ljus och glädje och lycka, att man har svårt att tänka sig ett olyckligt Paris — och ett helt enkelt vardagligt och banalt Paris, nej, det kan ingen tänka sig.

Och det är sant, att glädjen är det franska folkets livs-[- 145

luft,-]{+luft,+} en enkel, barnslig glädje åt tillvaron, åt det lustiga, att man för en kort stund lever här på denna komiska jord. Men vilken tapperhet ligger inte bakom denna munterheti Att möta allt, evighetens gåtor och stundens små bekymmer, med samma lilla småleende — ett småleende, som visserligen lätt blir en smula maliciöst, men det är att märka, att malicen innehåller minst lika mycket självironi som ironi mot andra! — att dö med ett gäckande bon-mot på läpparna — och att sitta halvnaken i en öppen landå under hällregn i fyra å fem timmar, kastande småleenden och slängkyssar åt publiken — det är en sida av den franska munterheten, som den utländska åskådaren sällan tänker på.

— Men varför inte upphöra med dessa upptåg? frågade jag en fransman. Och framför allt — varför envisas med detta karnevalståg en sådan dag som denna, med detta Herrans oväder?

— Men det är ju midfastodagen! utbrast han förbluffad. Det är ju för den här dagen de små drottningarna väljas! Så mycket tråkigare för dem, om de förkyla sig, få lunginflammation och dö. Men parisarna måste ha sin mi-caréme!

Som lugn och sansad nordbo kan jag inte gå med på resonemanget. Men jag konstaterar, att skönheten tas här på allvar, den medför förpliktelser ända till döden. Och att vara glad hur än livet månde te sig, det är en plikt för alla, vackra eller fula, fattiga eller rika.

Den ytlige bedömaren misstar sig ofta på sådant och talar därför en smula föraktfullt om »det franska lättsinnet». Kunde han se lite djupare i tingens sammanhang, skulle han finna, att det han trott vara lättsinne är i själva verket oftast raka motsatsen, nämligen självdisciplin.

Det låter säkerligen för mången förbluffande, att jag kallar det självdisciplin. Och det ska villigt erkännas, att den har ingenting att göra med preussisk och svensk drill, reglerad av tvångsförordningar och polis. Den har lika litet att göra med engelsk »respectability», kontrollerad i sur-

10 — Svart på vitt.[-146

mulen-]{+mulen+} stelhet av alla »aktningsvärda» element i hela samhället. Den franska självdisciplinen är helt egenartad, helt fransk. Den består i, skulle man kunna säga, att aldrig besvära andra människor med sina egna sorger och bekymmer och att med en tapperhet — som ju stundom blir något skrytsam — ta upp bataljen mot vilken fiende det vara må. (Att be om hjälp, att låna pengar t. ex., anses här vara något föraktligt, emedan det visar, att den som så gör inte kan klara sig själv.) Det är fransk självdisciplin, att man, även med döden i hjärtat, bemöter alla andra människor med en leende, älskvärd artighet — en smula reserverad, förstås, det ska helst vara ett stegs avstånd även mellan människor, som stå varandra mycket nära. —

Så många allvarliga reflexioner för en så enkel sak som ett karnevalstågl tänker kanske läsaren nu. Ja, ty årets mi-caréme gav i hela sin ohyggliga tristesse en gripande bild av stämningen här just nu.

Vädrets makter hade också med ett artistiskt raffinemang, som man inte trott dem om, arrangerat en ram kring tillställningen, som än mer framhävde det heroiska i denna an strängning att åstadkomma en glädjedag. Parisvintern har besynnerliga nycker för sig. Det inträffar ibland, att här mitt på dagen blir alldeles kolmörkt som mitt i natten. Blixtsnabbt tändas då alla ljus i butiker, spårvagnar etc. — lyktorna tändas dock vanligen ej, ty ofta är mörkret borta efter någon timme. Jag har hört många förklaringar på detta, men jag förstår dem inte, eftersom jag inte har ett spår sakkunskap på området; säkert är, att fenomenet på något sätt sammanhänger med de egendomliga atmosfäriska förhållandena i den dalgång, där Paris ligger. Den första gången jag upplevde en sådan förmörkelse här, satt jag på ett litet arbetarkafé och hade just börjat min déjeuner. Det mörknade hastigt — klockan var halv ett på dagen — och efter några minuter voro ljusen tända överallt. Några parisarbetare vände sig skrattande till mig och frågade:[-147-] — Är ni rädd, Monsieur?

— Varför skulle jag vara rädd? svarade jag.

— För mörkret! Det här har ni väl aldrig sett i ert land?

— Jo för all del! Så här ha vi det sex månader om året oavbrutet.

— Och de andra sex månaderna?

— Ljust oavbrutet. Solen går aldrig ner.

— Ni är från Nordpolen, alltså! skrattade arbetarna, som trodde att jag drev med dem.

— Nästan! svarade jag. Mitt hemland ligger strax i närheten av Nordpolen. Jag är svensk.

— Åh! Jaså — ja då —!

De fingo kanske en något egendomlig föreställning om Sverige —men hellre det, än att jag skulle erkänna den beklämning jag faktiskt kände i detta mörker .— som för övrigt på pricken liknar vintermörkret i höga norden.

Nå! En sådan förmörkelse rådde här i Paris just mi-ca-réme-dagen. Den började när tåget satte sig i gång och varade ett par timmar. Man såg inga skyar. Det liknade mest en mörk brungrå dimma, det där smutsiga, våta, som släpades fram över hustaken. Och hela tiden föll regnet, stundom våldsamt som slagregn, stundom mer stilla silande isigt in genom kläderna.

Och där kom tåget!

I spetsen en hel trupp rödklädda ryttare, vilka blåste gamla vackra melodier i det klassiska franska instrumentet jakthorn. Därefter några vagnar med politiska bilder, jämmerligen tilltygade av ovädret. Jag uppfattade endast en sådan tablå: studenternas protest mot de hastigt ökade rumsprisen i Quartier Latin — den framställde en skara studenter, boende under en bro, en massa intima plagg — många kvinnoplagg däribland, förstås — voro upphängda på streck runt omkring vagnen, om för att torka eller för att tvättas var svårt att för momangen avgöra. [-148-]{++} Därefter kommo några vagnar med drottningar. De utväljas årligen bland arbetsamma och skötsamma arbeter-skor — sömmerskor, modister — vilka av sina föräldrar eller målsmän presenteras på mairiet såsom kandidater till skönhetspriset. De väljas antingen av en jury eller av ett folkmöte, och priset är sannerligen inte att förakta — några tusen francs i enklaste fall, upp till 10.000 francs för andra. Och dessutom presenter i massa: toaletter, hattar, smycken, parfymer etc., allt från firmor, som på det viset göra reklam. Till varje drottning väljas på samma sätt två hovdamer, och bland alla de 21 drottningarna från stadens olika arrondissements utväljes slutligen den vackraste till drottningarnas drottning. Varje år!

Men det är sant, för all del! I år kallas de små drottningarna för »arbetsbin», och drottningarnas drottning kallas följaktligen »bidrottningen» — benämningen »les abeilles» har dock icke blivit populär. Dessutom välja enskilda korporationer sin egen drottning. Studenterna i Quartier Latin välja årligen en »Pierette», artisterna och poeterna i Montmartre välja en »Marianne» etc.

Efter några vagnar med genomvåta och huttrande drottningar med hovdamer komma tre stora lastautomobiler, bärande vardera två kraftiga, smällfeta oxar. Det är ett urgammalt karnevalsbruk, som på detta sätt blivit återupplivat i år. Men, egendomligt nog, på midfastodagen! Bruket tillhörde förr den sista karnevalsdagen, fettisdagen alltså — den officiella karnevalstiden varade som bekant mellan trettondagen och fettisdagen. På fettisdagen skulle alltså en fet oxe föras omkring, sedan stekas hel och serveras åt folket som ett avsked åt köttet — ty sedan började ju fastan! Att föra omkring sex feta oxar på midfastodagen föreföll en smula besynnerligt. De utlöste mycken munterhet, de trevliga djuren, men också mycket hån. Ty alla visste ju, att det där köttet var inte till salu, och att köttet i slakteri-butikerna betingade vanvettiga priser. Oxarna voro för till-[-149

fället-]{+fället+} lånade från den samtidigt pågående kreatursutställning-en. Ingen iddes ens vid deras åsyn smäda förre jordbruksministern, Chéron, som annars brukar bli föremål för vilda förbannelser inför de alltför dyra livsmedlen. Men regeringen hade ju dagen förut avgått! Det fanns ingen jordbruksminister att smäda! —

Efter oxarna kommo åter en lång rad landåer med drottningar och två festliga charer med drottningarnas drottning och studenternas »Pierette». Här och där i tåget musikkårer, vilkas musik i mörkret och regnet föreföll komma ur en källare.

Och så går det dystert glada karnevalståget vidare. Det skall till Elyséepalatset, ty presidenten skall ta emot drottningarnas drottning, och till henne, parisbefolkningens ut-korade skönhet, skall han överlämna ett smycke — av tämligen högt värde för övrigt — till minne av hennes livs stora dag, då hon, liksom alla hennes kamrater, fått av staden den hemgift de fattiga föräldrarna inte lyckats skrapa ihop. Måtte han inte glömma att ge flickan en kopp varmt te också! Och måtte flickan sedan inte glömma att gifta sig

— det händer, egendomligt nog, att åtskilliga av dessa unga flickor totalt glömma bort den saken, sedan de väl blivit drottningar. Somliga föredra filmen. Och andra — något annat.

Ty det är givetvis nya äktenskap och nya barn, som är det här karnevalstågets innersta och bistra mening. —

Nej, vad man vanligen menar med fransk munterhet, det fanns inte i detta tåg, som mest påminde om de förtvivlade förströelser man tillgriper i tandläkarens väntrum, där man ju stundom kan träffa människor, som gå så långt i heroism, att de till och med le ett blekt småleende över en fransk skämttidning. Men tiden är för mörk, utlandspolitiken för oroande, valutan för osäker, dyrtiden för tryckande, inrikespolitiken för oviss och regeringskrisen alltför irriterande. Det finns dock hos detta folk, hos de tättpackade åskådarna[-150

likaväl-]{+likaväl+} som hos deltagarna i tåget, någonting annat, just denna franska självdisciplin jag talat om här ovan. Man skall vara glad — och man ler älskvärt och glatt även med dödens ångest i hjärtat. MA DEM OISELLE ALICE.

Jag skulle bo i den lilla landsortsstaden och ville därför ta den i betraktande.

En solig sommarmorgon kom jag sålunda gående den lilla gatan fram. Det var stadens största gata, men egentligen var det ju endast stora landsvägen, som strök fram här vid flodstranden. Nära vattnet stod en rad blommande och doftande akasieträd. I husraden, som vette mot stranden, voro fönstren tillstängda med grå- eller grönmålade spjäl-luckor, men dörrarna och portarna stodo vidöppna.

Många av dörrarna ledde in till butiker, och överallt såldes vin och andra mer eller mindre alkoholhaltiga drycker. Kolhandlaren sålde vin, i varje fall om sommaren. Familjen, som inköpt ett parti soldatskjortor från »stock américain» och som därför var en herrekipering, sålde vin. Bar-beraren, som tillhandahöll befolkningen tidningar, förfärliga revyer, vykort och nästan böcker, sålde även vin. Hans unga dotter stod bakom disken och log, och de stora glasen glittrade guldgult eller rubinrött framför pråmskeppare och andra kringdrivande kunder, medan pappan torkade nävarna på byxbaken, tvålade in patienterna och hällde underligt luktande oljor i deras hår.

Bagarens dotter var så söt, att jag knappast vågade se på henne — fast hennes ben kunde ju ha varit mer graciösa, förstås. I fönstret skyltades med en gammal torr limpa och en burk chokladpraliner. Bagaren själv stod i skjortärmarna i dörren mellan butiken och köket — stor, tjock, svartmuskig, förfärligt stark och med de ludna armarna knappt rengjorda efter degen han nyss knådat.[-152-] Vid huset några steg längre fram stod en liten folksamling utanför ett öppet fönster i bottenvåningen. Alla pratade, skrattade och skämtade med någon, som satt innanför fönstret. Och när jag kom fram, såg jag henne.

En medelålders kvinna satt inbäddad i en sjukstol. Hennes vackert rundade, stora ansikte var dödsblekt. Hennes tjocka hår var svart och hängde ner över ryggen. Hennes ögon voro stora och mörka och hade en sällsam trött glans

— när man sett den en gång, glömmer man den inte — det är blicken hos den, som förtroligt umgås med döden. Jag stannade, hälsade på folket och dristade mig så småningom fram till den unga damen med en vördsam bugning. Jag var nykommen till staden och behövde träffa en tvätterska, om hon inte möjligen visste .. .?

Jo, det är här, det! svarade hon muntert, och lade ned i knäet den sömnad hon höll i sina långa, smala händer. Och så ropade hon på sin mamma, gumman kom, tvätten avtalades, och jag gick vidare.

Sommarsolen strålade, akasieblommorna hängde i klasar i träden, floden porlade blänkande blå, de små bogserbå-tarna puttrade i svarta rör, och pråmskeppama svuro med långa stakar i nävarna. Och jag gick där och funderade på det kvinnoöde jag sett genom fönstret. Feber — förlamning

— allvarlig historia? — eller hysteri och inbillningssjuka? Nej, det luktade feber i min hand, sedan jag hälsat på henne ...

Genast jag var hemkommen, frågade jag värdfolket på mitt lilla hotell.

— Ja, visst skulle ni träffa mademoiselle Alice! fick jag höra. Den stackars flickan! Så har hon suttit nu i elva år, och alla tycka vi ju så synd om henne. Hon är alldeles lam, så att kyrkoherden måste gå till henne, för att hon skall få bikta sig. Men han är ju så snäll, gamle kyrkoherden! hon är också mycket snäll — hon fick det där vid tjuguårsål-dern — och hennes mamma tvättar alldeles utmärkt.[-153-]{++} — Tjuguårsåldern? Och elva års

förlamning — så där? Hon skulle alltså inte vara mer än ett par och trettio år?

— Åh, nej då! Hon kan inte vara så gammal ens! Det är inte alls länge sedan hon var en liten flicka, som sprang och lekte här.

Nästa morgon stannade jag liksom alla andra människor i byn utanför det vidöppna fönstret hos mademoiselle Alice. Jag lade en liten klase friska altasieblommor bredvid hennes hand — vad de andra hade med sig vet jag inte.

Och så gick dag efter dag, många dagar, hela sommaren igenom. Lindarna utanför den gamla kyrkan blommade, och vi gingo dit med stegar — och det är vackert att se vackra flickor gå upp och ner på stegar för att plocka blom i solbelysta träd. Men alltid, när vi gingo förbi flickan, som satt i tvätterskans fönster, stannade vi och pratade. Hon log med hela ansiktet och strålade med ögonen, men blicken var långt borta.

Och så blev det höst, och så blev det vinter och vår. Och jag reste ut igen för att besöka mina vänner på landet.

Återigen strålade solen lika gyllene ung och stark, återigen blommade akasierna och doftade, och återigen glimmade floden med djupt blå och hastig ström, på väg med iver mot havet. Men det var ändå något som saknades. Gatan var alldeles folktom — och plötsligt märkte jag, att fönstren hos mademoiselle Alice stodo vidöppna som i fjol, men ingen människa fanns utanför, som pratade och skämtade med den sjuka flickan.

Besynnerligt! Vilken tomhet, som kan uppstå på en liten banal vardagsgata genom byn — en gata, som till på köpet är bara stora landsvägen, som händelsevis haft ärende hit-åt! Och vilken tystnad kring ett vidöppet fönster, där en ensam sjuk kvinna sitter och ser på solskenet och hör på fåglarnas jubel under farande skyar! Ingen hade kommit dit för att berätta, att kyrkoherdens katta hade fått ungar,[-154

att-]{+att+} bagarens flicka skulle gifta sig i höst med en karl vid järnvägen, som höll på att köpa en droskbil för att bli chaufför i Paris, och att änkefru Durand hade sagt ett förfärligt ord om fru Dupont, smedens hustru. Nej, ingenting av dagens levande liv fanns längre utanför fönstret hos Made-moiselle Alice.

Jag närmade mig tveksamt och hälsade. Fick knappast svar. Hon vände sig bort hela tiden. Och jag sade, att nej då, jag behövde ingen tvätt den här gången, jag var bara på genomresa, och att nog tycker jag att doktorn kunde höra sig för med en specialist i Paris.

Men den blick hon gav mig var så fylld av smärta, att jag skyndade mig bort. Och först sedan jag promenerat en lång stund märkte jag, att jag ännu bar i handen de akasieblom-mor jag velat ge henne.

Vad hade hänt?

Jag frågade på hotellet, när jag kom hem. Först fick jag undvikande svar, men så kom sanningen fram: Mademoi-selle Alice har inte tron!

— Ni menar väl inte...? Nej, menar ni verkligen, att ni gå henne förbi numera, därför att hennes religiösa ...

— Hon har inte tron, Monsieur.

— Hur vet man det?

Jo, det visste man. Hon hade ju suttit där, unga flickan, under många år så där förlamad. Och hennes mor hade arbetat — man kan ingenting förebrå henne, inte, modem, för så som hon ligger i vid sin tvättbalja dagen igenom — fast där tron inte finns, kan ju arbetet inte bli till någon välsignelse, förstås. Men så skulle vi ju hjälpa flickan på fötter igen, för allesammans tyckte vi så mycket om henne där hon satt som ett helgon — för ingen kunde tänka sig annat, än att en kvinna, som lidit så mycket och haft så mycket att övervinna, hon måste vara ett helgon. Och det sade kyrkoherden också. Så att vi samlade ihop åt henne, vi[- 155

alla-]{+alla+} här i byn, för att hon skulle kunna fara till Lourdes och bli botad i Vår Frus källa.

— Det var vackert gjort, Madame! sade jag.

Hon ryckte på axlarna och svarade bittert:

— Men vad hjälpte det? Vi buro henne ur stolen och satte henne i en vagn. Och kyrkoherden var med — den gamle kyrkoherden! Det är ju en så godhjärtad man! Och hennes mor, se’n! Gumman! Hon var så glad så hon bara grät, för att flickan skulle bli frisk igen. Men vad hjälpte det?

— Hon kom till Lourdes, alltså?

— Javisst! Det var flera här, som hade bekanta bland pilgrimerna, så att nog blev hon omhändertagen, hon, Alice. Och nog kom hon i det heliga vattnet — men hon kom upp igen lika sjuk! Vad hjälper det att resa till Lourdes för dyra pengar och att bada i Vår Frus heliga källa — om man inte har tron? Och hon hade ingen tro, hon, Alice.

— Men nog trodde jag, att hennes tro. ..

— Ja, inte sant, Monsieur! Det trodde vi ju alla! Nå, hon trasslade sig hem i alla fall, så sjuk hon än var — eller skulle vara. Men jag säger som gamle kyrkoherden, att man må låtsas så mycket man vill att tro — inför Herrens ansikte blir det dock uppenbarat, om det var en sann tro eller ...

— Var hennes tro osann?

— Varför blev hon inte frisk då? När vi enkom hade skickat ner henne ända till Lourdes?

Ja! Svara på den frågan den som kan! Jag kan inte — och vill inte ge mig ut för att vara klokare än jag är. HANRYCKNING.

Hänryckning, ja! — Jo, jag minns ett fall av religiös hän ryckning, som jag bevittnade på nära håll här i Frankrike för några år sedan.

Det var i en liten småstad eller rättare sagt by, dit jag tagit min tillflykt för att under några sommarmånader göra färdigt ett allvarligt arbete. Jag hade bland annat fört med mig min vackra luta, byggd av den präktige herr Broek i Stockholm. Den har hjälpt mig att fördriva många ensliga stunder — och för övrigt även att göra festliga stunder ännu gladare.

Nå! i den lilla staden rådde en stark religiositet. Där fanns en urgammal kyrkoherde, en fin, sympatisk och mycket intressant gammal man, som varit fritänkare och läkare i sin ungdom, sedan slagit om, börjat studera på nytt — ty även inom katolicismen förekomma sådana fall av spontan väckelse — och sedan blivit frälst. Han menade allvar, hans omvändelse avsåg inte att upprepa den gamla komedin om fritänkaren, som gör en brilliant karriär genom att bli troende; han slutade ju också inte som biskop, men bara som en helt vanlig bond-curé i en liten by.

Trädgården till hans bostad, sammanbyggd med kyrkan, var något av det underbaraste jag sett. Där rådde klosterfrid i ärlighet och ödmjukhet och blomsterprakt inför herrens ansikte! Ty den gamle kyrkoherden och f. d. läkaren hade som privatman den lilla hobbyn att älska blommor, och speciellt liljor. Han älskade och odlade även kattor. Medan gubben stod i solskenet bland sina liljor en dag, kom en stor, dräktig katta fram till honom, strök sig med ängsligt kurr mot hans ben, lade sig sedan tillrätta på hans stora, bre-[-157

da-]{+da+} fötter och framfödde en kull de näpnaste små ungar. Jag fick en av dessa ungar — sannolikt emedan även jag älskar liljor och uttryckt min livliga förtjusning över ett magnifikt busksnår av »Lilium candidum». Jag kallade kattungen Rosette. Hon visade sig tyvärr vara vanartig. Hon förförde några månader senare en äldre, stadig hankatt i det hus där jag bodde. Och hon gjorde detta medan hon inte var äldre än att sådana historier bruka i tidningarna rubriceras såsom »upprörande våld mot minderårig flicka». Jag piskade naturligtvis upp hankatten och skickade bort Rosette — precis så som alla rättsinniga familjefäder torde ha gjort i sådana situationer under alla tider.

I spaden fanns emellertid även en yngre, medelålders dam, c:a 40 år gammal. Hon hade stora, brinnande svarta ögon, ett passionerat drag kring munnen och gick alltid svartklädd. Hon var ogift, vilket påstods bero på en oiycklig ungdomskärlek — mannen skulle nämligen ha varit präst, katolsk präst, förstås, och sålunda förhindrad

att i prästgården bilda ett hem och en kulturhärd för kommande släkten. Denna dam var ytterligt from. Hon var dessutom myckel sträng mot den lilla Rosette, vars felsteg hon i de starkaste ordalag fördömde. Jag delade givetvis hennes indignation och sedlig harm; jag gick till och med så långt att jag antydde, att Rosette hade, i egenskap av katolsk katta, gjort detta med flit för att inför hela staden kompromettera mig i min egenskap av protestantisk familjefar. Men då fick jag en blick —

Usch, ja! Men min bekantskap med damen var alltså gjord. Det var för övrigt hon, som skötte öm att Rosette blev överlämnad till en mycket troende och i staden välkänd familj. — Ty hon kom ju i alla fall från prästgården och hade blivit född på gamle kyrkoherdens egna fötter. I trädgården.

Rosette, för katten! Inte damen!

Damen ifråga hade en mamma, som ägde en av stadens[-158

hundratals-]{+hundratals+} krogar — vi voro den sommaren c:a 1.500 invånare, och det fanns en krog på varannan individ, barn och åldringar inberäknade. I sin ungdom hade denna äldre dam varit vid teatern, närmare bestämt påkläderska åt många stora stjärnor, även varitédivor. Hon hade på gamla dagar följt sin dotters exempel och blivit bigott. Hon klädde sig emellertid i svarta kläder endast om fredagarna, då hon gick för att bikta sig hos kyrkoherden (dottern biktade sig om måndagarna, ty dels kunde hon ju inte gå samma dag som modern, dels kom det så mycket parisare om söndagarna, att det behövdes en grundlig rengöring dagen därpå). Om söndagsmornama var gumman svartklädd under mässan, sedan bytte hon om och klädde sig som krögerska. Varje kväll berättade hon i trädgården för mig oanständiga historier ur sitt teaterliv och lånade mig dessutom »intressanta» böcker av sådant slag som endast »verkliga kännare» av fransk litteratur kunna komma över, och som kommo håren att resa sig på mitt oskyldiga svenska huvud. Efter varje bok jag på detta sätt läst uttalade jag för gumman mitt livliga ogillande av såväl innehåll som stil, varvid hon alltid ivrigt instämde:

— Ja, inte sant? Det är förfärligt!

Det var, med andra ord, en riktigt rar och trevlig gumma.

En kväll i början av juni sutto vi i trädgården och talade, som sagt, om de eviga tingen, jag och gumman och hennes medelålders dotter. Då sade någon av damerna:

— Och nu är det snart barnens första nattvardsgång!

— Ja, och det är sista gången gamle kyrkoherden för fram barnen till Herrens altare.

— Såå? sade jag. Men då ska ni väl göra extra fint för att fira den dagen?

— Oh ja, vi ska ha blommor överallt i kyrkan — och flaggor — och massor av girlanger av silkespapper i valven. Och musikkåren ska spela bakom en pelare. Och jag ska sjunga med i vår kör, ni vet! sade fröken.[-159-]{++} — Det kommer att bli förfärligt vackertI svarade jag artigt.

— Men säg, Monsieur, vi ha sett, att ni har ett underligt musikinstrument. Och vi ha hört, att ni brukar spela på det — och sjunga till —

— Åh! Min svenska luta! Ja, den är storartad.

— Ja, inte sant. Och därför hade vi tänkt be er, att ni

skulle ta ert musikinstrument med till kyrkan och sjunga någonting under mässan — för att glädja vår gamle curé — han lever ju inte så länge till! sade fröken.

Jag är en ganska kallblodig och skeptisk gammal herre,

som har sett och hört en hel del. Men jag blev häpen:

—Va! sade jag. Vill ni, att jag under mässan för nattvardsbarnen ska spela luta och sjunga Bellman framför högaltaret i en katolsk kyrka från 1100-talet? Mina damer — jag är som ni vet, protestant!

Och sedan hade jag ett förskräckligt besvär att förklara för damerna, att min religiösa tro förbjöd mig att spela luta och sjunga visor under allmän gudstjänst.

Mina nyförvärvade vänner förblevo iskalla. För att avrunda och uppmjuka situationen sade jag då:

— Jag tycker så förfärligt mycket om den gamle kyrko-

herden — så att jag vill gärna sjunga under mässan — men jag ber att i så fall få använda mig av ett mer kyrkligt instrument — exempelvis orgeln —

— Den dam, som sköter orgeln i kyrkan, är kanske inte så —

— Den sköter jag. Ni ha i Frankrike så många vackra kyrkliga hymner — låt oss välja ut en —!

Och vi valde. Vi stannade vid en »O Salutaris Hostia, quse cseli pandis ostium» —. Jag överenskom med fröken att vi skulle sjunga denna vackra hymn tvåstämmigt; vi inövade den tillsammans, och jag avlade visit hos gamle kyrkoherden, som försäkrade mig, att det gjorde ingenting att jag var protestant.[-160-]{++} —> Vi tro ju alla på en Gud, sade han — och det kan man ju alltid säga. —

Och så kom den stora morgonen. En solstrålande dag i början av juni. Jag hade ur mina kappsäckar letat fram en gammal maläten jaquette-kostym, och medan jag promenerade under de blommande och doftande akasieträden fram till kyrkan, måste jag med den katolska församlingsboken dölja vissa defekter i kostymen.

Men därinne, i den kalla, fuktiga och mörka källare som kyrkan var, under girlanger av silkespapper, bland den överväldigande rikedomen av flaggor och blommor — vilken massa folk! Det var en bred odlingsbygd runt omkring, med åtskilliga stora gårdar och fabriker och en del slott. Dessutom pråmskeppare från de båda floder, som där samman-strömmade — och stadens eget folk.

Jag blev ett ögonblick haj. Stannade i kyrkporten och tänkte för mig själv:

— När det är så vackert ute — kan detta verkligen vara Guds mening?

Frågan fick som vanligt intet svar. Och jag marscherade vidare.

Orkestern var samlad. Sångkören var även samlad. Den gamle kyrkoherden satt i prästgårdsbänken, han orkade inte fira mässan. Jag gick fram till herrarna och damerna i kören:

— Jag känner inte alls ritualen. När ska' jag sjunga?

— Ja men — det är ju »O salutaris —» ?

— Ja, men jag kan inte veta, var den kommer! Vill ni inte ge mig ett tecken?

Damerna i sångkören stirrade på mig förfärade. Herrarna stirrade även på mig — inte förfärade, men nyfikna. Och den medelålders unga damen från min krog vände sig bort hela tiden. — De lovade emellertid att ge mig ett tecken, och jag satte mig på den plats, som blivit mig anvisad, bakom kyrkoherden. När man är en resande främling, får man[-161-]{++} verkligen göra många besynnerliga erfarenheter! Tänkte

jag-

Hela koret var som en jättestor snödriva av vitklädda kon-firmationsflickor. Mitt emot dem sutto pojkarna och bildade en svart, men intensivt rörlig fläck i tavlan. Enligt det gamla franska bruket äro nattvardsflickorna i minsta detalj klädda som brudar — vit lång klänning, lång vit tyllslöja, som fästes vid håret med en krans av orangeblommor. Pojkarna äro analogt klädda till ett slags brudgummar — en smula lantliga i svart kavaj, svarta knäbyxor, halmhatt och en stor vit rosett om vänstra armen. Då de flesta av barnen äro mycket små — vanligen elva å tolv år gamla, endast fåtalet, barnen från rika familjer, få vänta tills de fyllt femton å sexton år — inser givetvis läsaren, att bilden av alla dessa nattvardsbarn samlade en vårmorgon framför altaret i en katolsk medeltidskyrka är rasande pittoresk — och för resten gripande vacker.

Mässan började och utvecklades i vanlig dramatisk ordning. Den unge vicaire, som tjänstgjorde i stället för den

gamle kyrkoherden, gjorde alla de marscher och kontramar-scher, bugningar och knäböjningar han skulle göra för att värdigt förbereda Guds ankomst. Ty enligt katolsk uppfattning är den oblat, som vid mässans höjdpunkt lyftes i mon-stransen av prästen, ingalunda en symbol av Gud, men Gud själv! Vi protestanter få ju aldrig se vår Gud, endast tänka oss honom — men katolikerna få vid varje mässa med egna ögon se Gud, ty den lilla vita, cirkelformiga oblaten i mon-stransens mittpunkt blir, när korgossen vid ett givet ögonblick pinglar i en liten silverklocka, förvandlad till Gud själv, inför vilken hela församlingen faller på knä. Mässans hela mening är egentligen endast att leda församlingens känslor i en skickligt beräknad stegring fram till transfor-mationsundrets heliga stund.

Jag satt där och iakttog intresserad främmande folkslags seder och bruk, då en förfärlig tanke slog mig: det är väl

11 — Svart på vitt.[-162

inte-]{+inte+} meningen, att fröken ocli jag ska sjunga i det ögonblick hostian blir Gud? — Jo, naturligtvis! Texten lyder ju: »O Salutaris Hostia, qufe coeli pandis ostium — bella premunt hostilia, da robur, fer auxilium.» — Så stod det i den uppslagna mässboken framför mig. (»O, välsignelsebringande Hostia, som öppnar himmelens portar för oss — fienden mångdubblar sina angrepp, giv oss kraft, hjälp oss.»)

Jag kastade en förfärad blick bortåt kören, där fröken stod. Hon var likblek, och i hennes stora, svarta ögon brann en hemsk eld — hon följde varje rörelse av den unge prästen vid altaret, som om hon ämnat sluka honom. Det här går inte! tänkte jag. Fröken kan inte ta en ton i det tillståndet — hon kommer av sig i det heligaste ögonblicket, mässan blir förstörd — och jag får skulden, eftersom jag är protestant!

Prästen närmade sig monstransen. Jag fick några oroliga blickar från kören och gled dit. En flicka viskade mig i örat:

— Mon Dieu, Monsieur, vad ska vi göra? Mademoiselle

kan inte sjunga, hon har blivit sjuk?

Jag viskade till fröken:

— Hur står det till, Mademoiselle? Orkar ni sjunga —?

— Sätt er vid orgeln, Monsieur! Sätt er, sätt er! viskade

kören och knuffade mig i ryggen.

Jag satte mig, registrerade orgeln så som jag ville ha den och beslöt att vid första anledning själv sjunga sopranstämman solo — jag var i det ögonblicket färdig att göra vad som helst, men mässan måste räddas!

Nu ringde korgossen i sin lilla silverklocka. Jag kastade ett öga på fröken bredvid mig — hon låg till hälften bakåt-lutad, stödd av några handfasta vänner i kören — hon befann sig i full extas och följde bara med brinnande ögon monstransens rörelser i prästens händer.

— Vi hoppa över introduktionen, Mademoiselle! viskade jag. Ni får er ton genast![-163-]{++} Hon rörde på läpparna till ett ljudlöst ja utan att se på mig. Nu vände sig prästen långsamt om till församlingen

— nu höjde han monstransen högt över sitt huvud — nu var Gud där!

Jag högg in på orgeln oeh kastade tonen till Mademoiselle samt satte sakta och varligt in någon andra-stämma, färdig att, om så fordrades, hugga in på den första — eller till och med att i nödfall improvisera en spritt språngande ny hymn över den gamla texten. Men min oro var överflödig. Till min stora häpnad tog fröken inte bara tonen riktigt, utan behöll den och sjöng som en ängel! På »bella premunt hostilia, da robur, fer auxilium» kunde jag klämma i med full röst och öka orgeln med ett par pipor, ty frökens röst bar! Efter en klämmig slutspurt var duetten färdig, prästen vände sig mot altaret igen och mässan fortsatte. Fröken fördes ut av sina väninnor, och den hygglige gamle kyrkoherden tryckte min hand inför församlingen — så att protestantismens ära var räddad, åtminstone för den gången.

Till slut bara några varningens ord. Tro nu inte, ärade läsare, att alla katolska kvinnor äro hysteriska! De små nunnorna man dagligen möter på gatan i Paris ha för inte så värst många år sen visat sin tapperhet så uppenbart, att det en smula knoddäna förakt, som alltför ofta visas »religiösa fruntimmer», blir på dem fullständigt bortkastat. De gingo ut i kriget som sjuksköterskor och stannade ingalunda vid de stora depåerna, utan fortsatte till fronten. Den franska lagen förbjuder munkar och nunnor att visa sig utomhus i ordensdräkt. Men när nunnorna kommo i sina kloster-dräkter till de vakthavande officerarna, så ursäktade de sig med att de inte visste, hur de på annat sätt skulle kunna freda sig bland så många unga, starka män! De fingo passera i sina olagliga nunnedräkter, och de skötte sin tjänst så, att numera faller det ingen in från poliskonstapeln på gatan till statschefen, från den yngste och äregirigaste smädaren i L'Humanité till den äldste och mest ärekrönte smä-[-16 i

deskrivaren-]{+deskrivaren+} i L'Action Francaise att beivra deras fullständigt olagliga tilltag att gå i nunnekläder på gatan. Och man skulle gärna vilja ta hatten av sig för dem, när man möter dem — om bara den gesten inte skulle så förtvivlat påminna om den hälsning man enligt landsens sed gör, när man möter en likvagn! Fast i själva verket — en kvinna, som frivilligt gör sig barnlös, är ju ett slags levande likvagn.

Men å andra sidan, om en eller annan ömsint och pedagogiskt begåvad läsare nu skulle tro, att den sortens hänryckning är farlig för barnen, konfirmationsbarnen alltså, så är det oriktigt. I regel går festens hela innebörd dem fullständigt förbi. Jag tror inte för min del att de minnas annat, än att de varit gräsligt hungriga under nattvarden. Ty de få ingenting äta från frukosten dagen förut och till middagen den dag de gått fram — detta för att Gud i ensamt majestät ska kunna härska i deras små magar! Den arma kristendomen! Vilka psykologiska och fysiologiska misstag har den inte begått! De flesta av barnungarna ha emellertid Gud med sig i ordets hela mening, så att det ordnar sig ändå.

När allt kommer omkring, beror det kanske bara på att jag är hemfallen åt en allt för estetisk uppfattning av tillvaron — men faktiskt tycker jag det är fult att se en liten nattvardsflicka omedelbart efter altareoffret stå vid zinkdisken på en bar och dricka en mandarin. Det enda, som kunde försona mig med situationen, är att pappan är kommunist — han har mött upp till högtiden med röd gördel kring brallorna av manchestersammet, ty han vill markera sitt oberoende; och hans rörelse, när han skålar med sin lilla 11-åriga flicka — och inbjuder omgivningen att skåla med henne — är stolt. Ty han har grovknogat under många månader för att kunna skaffa henne denna första bruddräkt. Hans nästa äregirighet är att få henne vald till drottning i arrondissementet, ty då får hon nya, fina kläder och[-165

en-]{+en+} liten slant till hemgift. Sedan ska hon minsann klara sig själv!

Av vad jag här ovan anfört framgår alltså, att den ero-tiskt-religiöst betonade hysterin faktiskt existerar. Den existerar alltjämt, den är inte bara en historisk anekdot. Nej då, en abedissa för ett nunnekloster, hon dog år 1909, skrev till sin biktfader bland mycket, mycket, mycket annat:

— Stackars liten! vad det skulle vara bra för er att vara här hos er mamma! Jag skulle ordna till ett litet bo åt er i hörnet av min cell, och ni skulle aldrig få gå ut därifrån. Åh! Er närvaro skulle aldrig störa er mamma, och vårt samliv skulle bli lyckligt. ..

Nå, men vad skulle det nu tjäna till att granska sjukjournaler och andra historiska dokument? Det är inte abnormiteterna, som äro intressanta, utan den normala verkligheten. Och inför religionen befinna vi oss dock inför den mest levande, den starkaste och mest gripande verklighet. Till och med Sokrates lät, några timmar innan han dog, offra en tupp åt Asklepios, läkekonstens och förnyelsens gud. Jag tror inte, att den tuppen lät sitt liv förgäves.

Nej, jag säger ingenting ont om hänryckningen. Men inne i de tunga, fuktiga kyrkovalven blir den en smula pe-nibel. Låt oss gå ut i den fria naturen, gossar, det är ju pingst — syrenerna och akaciorna blomma — och det är roligt att leva! SKÖNHETENS GUDINNA.

Under skrik och vapenslammer strömmade germanerna in genom palatsets portar och uppfyllde gårdar, trappor, salar och gallerier. Deras hövding, långhårig, klädd i djurhudar och prydd med stora, skramlande smycken av

silver och guld, gick skrattande med svärdet bart i handen inåt de innersta rummen. Där mötte honom den romerske ståthållaren.

— Du är besegrad! ropade germanernas hövding emot honom. Du måste dö!

Romaren såg på honom lugnt med orörligt ansikte och sade:

— Mitt liv tillhör endast mig. I dag ha ni besegrat oss. I morgon skola vi besegra eder. Och de besegrade skola dö.

Germanerna sorlade kring sin hövding och ropade:

— Döda honom! Han hånar dig!

Men romaren lyfte sin hand till lystnad:

— Ingen kan hindra er att göra allt vad edra dåraktiga lustar begära. Men innan ni börja det förstörelsens verk ni längta efter som om ni vore barn, måste jag säga dig, barbarernas konung, en hemlighet.

— Den hemlighet min fiende lär mig kan aldrig gagna mig, svarade germanen.

— Den hemlighet jag nu vill lära dig, den går från folk till folk och ger åt ingen någon fördel emot andra. Men om du inte känner den, då vet du om livet, om dess allvar och höghet inte mer än djuren veta, som irra vilda omkring i ditt hemlands stora skogar. Kom![-167-]{++} Han förde dem in i en liten halvrund sal med välvt tak. I en djup nisch i väggen stod en vit marmorbild av en kvinna, ung, skön och ädel. Som en ljusning genom skuggor strålade ett sorgset småleende fram genom hennes anlete.

Germanernas hövding stannade undrande framför bilden och sade:

— Vem är denna kvinna?

— Hon är Skönhetens gudinna, svarade romaren.

över allt omkring hövdingen ropade germanerna gäckande:

— Är den kvinnan skön? Så vekliga lemmar, så bräcklig kropp har ingen av våra egna starka, sköna kvinnor.

Och hövdingen skakade leende sitt huvud:

— Skön är hon inte, din vita gudinna, men kanske är hon mäktig?

Romaren smålog:

— Hon ger inte vapenlycka.

— Dig har hon inte skyddat! svarade germanen. Men kanske ger hon rikedom?

— Nej. Guld och silver betyda för henne intet.

Germanens ögon mörknade, och han vinkade avvärjande

med handen:

— Då vet jag. Ni romare begära alltför litet av edra gudar och gudinnor. Hon ger er kärlek, njutning och vällust

— och ni dyrka henne!

— Nu tar du åter fel. Hon ger oss skönhet.

— Men vad är skönhet?

— Den hemligheten kan ingen lära dig. Du måste själv förstå den — du eller dina efterkommande 0111 tusen år. Nu står du här som segrare, och fåfängt vore det att söka hindra dig förstöra, skövla, ödelägga allt du ser omkring dig. Du är barbar — gör som dig lyster, du är just nu den starkare. Vad som är mitt är alltför litet värt — en samling mull, som snart ska lösas upp till stoft i mullen. Men akta dig att skända henne där — gudinnan! Jag har

erövrat[-168

henne-]{+henne+} själv en gång med vapenmakt, och vad hon gjort för mig kan inte sägas ut, det är för stort. Jag var ett djur, som levde förr i smutsen — skönhetens eviga gudinna gjorde mig till man. Nu anförtror jag dig åt henne — och hennes vård åt dig. Förstör du henne, då utplånar du ur ditt och alla de dinas liv allt ljus, all storhet och all höghet. Bevara henne — och ditt liv skall bli en mogen mans, i ädel kamp för mål, som ligga högre än du nu kan ana!

Den romerske ståthållaren lämnade hastigt rummet, och innan någon hunnit hindra honom, hade han kastat sig ut i rymden från det galleri, som löpte runt omkring palatset. Man såg honom ligga djupt därnere som en liten vit fläck av fladdrande tyg. Och det vita blev så småningom allt mörkare av hans eget blod.

Germanernas hövding gick åter med silt folk in i den lilla tempelsalen. Han sade:

•—- Romaren har givit oss en farlig hemlighet. Han vill fördärva oss med samma makt, som givit honom själv fördärvet. Förstör gudinnan!

Och med stridshammare, yxor och klubbor krossade germanerna den vackra, vita gudinnan i tusen skärvor, som ströddes ut över marmorgolvet.

Men om natten stod germanernas hövding åter i den lilla tempelsalen. Han var ensam. Där fanns inte längre något ljus, och han famlade sig fram genom mörkret för att finna gudinnans altare.

Hans huvud var tungt av segerruset, och han gick med vacklande steg. Därute hörde han berusade män och kvinnor skrika som vilda djur, medan de tumlade omkring i segerfröjdernas smuts.

Han stönade högt:

— Var är du, gudinna? Jag såg dig ju — du var så vacker, så hög, så stolt! Varför lärde du mig inte genast din hemlighet? Jag var ju segraren — du och allt ditt tillhörde[-169

mig,-]{+mig,+} men du teg inför mig! Måste jag nu för alltid leva så här — ett djurens liv i natten — utan dig!

Och germanernas stolte hövding lade sig på knä på marmorgolvet. Han kröp omkring, letande i blindo, och plockade samman i sin mantel alla små skärvor han ännu kunde finna av den förstörda skönhetsgudinnan. Nar han samlat så många det var honom möjligt alt nå och få, knöt han sin mantel samman som en säck omkring sin skatt och raglade ut till sitt förvildade folk.

Tyngda av segerbyte drogo germanerna vidare på sin vandring genom världen. HYMN.

Var såg jag dig? Var lärde jag känna dig, att du blev mig så kär?

Jag vaknade till liv — och visste att du fanns. Jag hörde dig, din modersstämma i mitt barnahjärta. Jag såg dig, älskade, och återfann dig runt omkring mig, i markens, jordens, bergens, skogarnas och vattnens liv. Så kände jag igen dig, ty så gömdes du i djupet av min själ likt döda fäders arv och hemligt givna minne. Det var min fröjd, att vart jag gick, jag återsåg dig levande, min dröm, som om jag sétt dig förr just så, som om i tusen år min ande bott i detta land av sten och möda, skog och mörker, vida vatten, sommarglans och vivangsdoft och härdad, stålfast mandom — lagfäst rätt och plikt, solmogen frihet.

Jag var i alla mina dar en fattig man. Men likt en ädling av förgångna släkters blod jag bar mitt adelsmärke under slitna tröjan: jag var svensk. Ja, klädd i nötta arbetskläder lärde jag mig älska dig, och tyngd till jorden av en dagslång, smutsig möda jag anade inom mig, oklart än, din andes skönhet, och jag såg dig som i fjärran — Sverige, mor, min mor! furstinna ibland folken! Sånger sjöngos, toner lyfte sig med örnavingars brus, och bilder vimlade

— män, kvinnor ur folklandets djup, de tågade i stormig färd förbi min syn.

Blekt tindrar vårens solguld över isig mark. Så lyste, Sverige, jämt för mig ditt namn i frostigt kärva, stolta vapenfärger. Så älskade jag dig, som stallarsvennen, gömd och glömd i slottets mörka hörn, sin härskarinna

älskar —[-174

obemärkt-]{+obemärkt+} och ödmjuk och försagd, men fylld av eld och jubel i sitt hjärta, stolt som en kung i all min fattigdom att vara född åt dig, till samma språk, till samma minnen under stjärnblank himmel, till samma morgonljusa, solbe-glänsta hopp för år som stunda.

Att ingen främling kränka, ingen kränkning tåla själv, är landsallmännings lag. Var stridför man har plikt att styrka och bekräfta lagen — med vett så långt han kan och vett må kunna hjälpa, med vapen se'n. Den där ej gitter bära fullgott ansvar som svensk man, han dömes ärelös som träl och miste fri mans rätt och stolta plikt.

Och den, som trolös bryter folkets svurna trygghet, han dömes biltog av de gamles lag.

— Varg skall han vara att vräka och vräkt så vida som män vidast vargar vräka, kristne män kyrkor söka, hedne män hov blota, eld brinner, jord gror, barn kallar på moder, moder ger barn mat — män eld tända, skepp skrida, sköldar blänka, sol skiner, snö faller, finne löper på skidor

— fura växer, falk flyger vårlångan dag, när bör står honom rätt under båda vingar, himmel välver sig, jord är bygd, vind tjuter, vatten falla till sjö, karlar korn så; han skall fjämas från kyrkor och kristne män, Guds hus och mäns boningar, fjärnas från vart hem utom helvetet.

Om dina barn än vandre skilda vägar och söner av din djärva krigarande än söke äventyrens glans i främlings-land, när värnad hemfrid, Sverige, är vad främst du kräver

— vi samlas alla kring din höga tron den dag du för ditt eget liv uppbådar allt och alla.

Vad mångas sinnen än i stormen glömt och mångas hjärtan under tystnad gömt, det skall för dig till slut dock uppenbaras: du är en outplånlig kärleks härskarinna, mång-tusenstämmigt hyllad och vid rika strängars kopparklang och silverljud besjungen — eller hemligt älskad, Sverige, saknad när du glömde dina armodsbarn, själv halvt förgä-[-175

ten-]{+ten+} eller bittert övergiven, äntligt återfunnen, äntligt åt oss alla vunnen, äntligt levande på nytt i varje droppe av vårt hjärteblod — som om i tusen år vår ande bott i detta land av sten och möda, skog och mörker, vida vatten, sommarglans och vivangsdoft och härdad, stålfast mandom, lagfäst rätt och plikt, solmogen frihet. MIN MOR.

Ett rum i ljus skymning.

Jag ser först bara en brun vägg — en enkel trävägg, målad mörkt, mörkt brun. Däröver välver sig en silvergrå vägg, som försvinner uppåt i mörker.

Ett fönster står öppet — utanför lyser en ljus, klar dager i rosenskimrande pärlemor.

Vid fönstret sitter en gammal dam med silvervitt hår — och en ung flickas rosenröda kinder. Pincenéz framför de ironiska, grå ögonen — och ett skälvande gott och varmt leende kring munnen.

Vore den damen mig aldrig så främmande — jag skulle ändå genast veta, att själva den luft hon andas är icke och kan icke vara något annat än redbarhet. Däri lever hon. Redbarhet först och sist!

Klart och blånande svalt silar ljuset från fönstret in genom rosenskimret kring den silverhåriga lilla damen. Och jag misstänker, att det papper, som ligger på bordet framför henne, det innehåller mest siffror. Hon har en faiblesse för sådant som kan uttryckas i siffror — andra värden kunna naturligtvis också vara bra, på sitt sätt. Men när det är siffror, då gäller det något man vet — eller måste veta. Något annat handarbete har hon aldrig brytt sig om.

Men så händer det, att hon lägger ifrån sig pennan och ser ut över bordet — ut genom fönstret — liksom närsynta människor alltid se långt bort, där ingenting finns, för att därigenom få liksom ett slags större trygghet inom sig själva. Och därinne i det hon själv kan se inom sig, där finns bara ljus, bara längtan att allt måtte bli gott för alla.[-177

Sedan-]{+Sedan+} nian naturligtvis först ordnat så gott som möjligt för sig själv — charity begins at borne!

Men det viktigaste är kanske ändå, att andra ska få lycka

— trivsam, god och säker lycka! Även om det drar en smula kyligt på den, som sitter vid fönstret och drömmer om vad som skulle kunna göras — för andra.

(Min mor har, uppriktigt sagt, en liten cigarrcigarrett i handen — men den är så liten! Den sitter uppträdd på en hårnål — det blir så fula fläckar på handen, annars! och så är det så roligt att göra den där lilla cirklande rörelsen med handen, när man slår av askan, ja! Men jag ska nog låtsas, att jag inte ser det där!)

Nej, det mörknar ute. Det kyler. Vi ska stänga fönstret

— fast nog vaf där skönt efter den långa arbetsdagen i den trånga lilla butiken! Och annonsräkningarna — och tidningarna — och de stora lottpengarna, som följde med rättigheten att sälja obligationer och lotter — eller hur det nu var, jag kunde aldrig hålla reda på alla kassor i små pappaskar med prydligt skrivna lappar i dem alla, men tröttsamt måtte det vara att leva så på helspänn, att man i varje sekund kan svara: klart! här är jag — var så god, min redovisning för mitt fögderi!

Men man tröttnar ju! Man lämnar det ifrån sig till andra, och man sätter sig ner vid fönstret i solnedgången :— man tänder sin lilla Havanna, för något ska man väl ha att njuta av! Bara ingen ser det! Och strunt i det, förresten! Röken är lätt och vit, och drömmarna lätta och ljusa! Och ett sil-verklart och gott litet skratt — en ung flickas skratt — hörs ibland från fönstret, när min mor minns, hur lustiga människor kunna vara.

— Kan du tänka dig — jag såg i tidningen nyss —

Nej, man får ändå ingen riktig ro! Drar det från fönstret i alla fall? En liten vit och silkesmjuk schal över axlarna

— så! Skymningen faller så skimrande pärleblå. Och jag

12 — Svart på vitt.[-178-]{++} sätter mig vid pianot — tveksamt, förstås, ty vad ska en ung man spela för sin gamla mor?

Det där Essdurs-ackordet, som sakta breder ut sig och förtonar i skymningen — det är stillheten. Dominantackordet med septiman på B, det är minne som bryts mot minne. Och tredje ackordet — Ass, lite tveksamt C och Ess — det är gryningen till nytt ljus, en ny och rikare tonart — hopp kallas det också!

Det blir »Mammas egen visa», som jag minns sedan jag var barn — så långt jag kan minnas tillbaka:

— Vid foten av alperi, i daldjupens grönska jag finner så skön både liimmel och jord; har ungdom, har hälsa, har intet att önska, blott sjunga min visa och valla min hjord.

Men vintren strör rosor i fjällen, de glöda i purpur och gull — då samlas vi alla om kvällen, min själ är så lycklig, så full!

När vattfallet brusar, det bruset mig söver — men kommer min ovän, jag vaknar igen!

Och kommer en bergflod, den hoppar jag över!

Men kommer min älskling — strax kysser jag den!

Men säg mig, var kan han väl vara?

På länge jag sett honom ej!

Jag ber eder, ekon, mig svara, om han är mig trolös —? Åh, nej!

Man talar så ofta om oron och kvalen — jag känner dem ej! Vill blott sjunga och le!

Och skulle de också hit komma till dalen — jag klättrar i bergen! Det kunna ej de!

Men tyst! hörs ej waldhorn där borta —?

Min älskling mig kallar dit fram!

Med sång vill jag vägen förkorta — spring på, spring på, mina lamm!

Nej, man ska inte tala så ofta om »oron och kvalen»!

Man ska tänka på annat, klart och enkelt — göra sin plikt[-179-]{++} och klättra i bergen, om man — liksom alpflickan — har sitt arbete däri och låta skuggorna breda ut sig i dalen bäst de önska!

— Skilj mitt och ditt!

Giv var man sitt — si! då får fanen intet!

Men det var min gamla mormor, som hade det till valspråk. Och det finns nog mer likhet än så mellan den gamla, för länge sedan döda lilla kvinnan med höknäsan, de svarta pepparögonen och den beska sältan i orden, snabb som en fågel i alla sina rörelser — och den ännu levande gamla damen med håret som en silverhjälm över den hårda, rena pannan — en likhet, som kanske kommer av samma oböjliga styrka, som växer i strider och blir bara fastare av prövningar, som mött på den väg, där hon med sagolik tapperhet gått fram genom mycket, som var tungt och svårt.

Men hennes ögon äro lika klara, lätt gäckande, alltid lekfullt ironiska, även i allvaret — och hennes stämma är alltjämt lika ren och silverklar — unga flickan på sjuttiosex år, bara!

Nu ska jag passa på och fråga! Det är mycket jag ville veta — till exempel: hur ska en riktig man vara?

— Han ska alltid bevara två månader av mor!

— Jag är rädd, att det där låter som en gåta? Ska han äga så mycken moderlighet i sitt hjärta — som ju bara är en mans hjärta?

— Är det bara, det?

— Eller ska modern ha så stor plats i hans liv som två månader av de nio?

— Vore det för mycket?

— Nej! Men han ska ju också forma ut sitt liv till egen, personlig klarhet —?

— Ja, naturligtvis!

— Alltså: en man ska aldrig förlora »tvåmånaders-res-[-180-]{++} ten» av mor! Och två månader av far — de övriga fem ska han klara själv! Bon! Och hur ska en riklig kvinna vara?

— Hon ska kunna skapa ordning och reda i livet och i familjens förbindelser med affärer och med andra människor! Man säger, att mannens uppgift är att skapa liv —? Kanske det! Kvinnans uppgift är då att bevara det livet och utforma det till klarnad, mognad kraft. Det finns kanske ingen personlig Gud — det vet jag för resten inte! — och detsamma kan det ju gärna göra, det vi prata om personlighet och sådant — huvudsaken är, att det finns en Gud! Och det gör det! Man och kvinna ska leva så, att de med lugn kunna gå fram till Honom, när Han kallar.

— Det är kanske för mycket begärt -—?

— Det är inte för mycket! För resten: att sköta — och sköta väl — vad som hör till kontorsgöromålen i livet — om du förstår vad jag menar? fast du kanske tror, att sådana göromål inte äro så viktiga? — nå! det är kvinnans uppgift!

— Och att laga mat?

— Äsch! Är du nu där med din matlagning igen! Det kan man väl! Och man ska tillhöra statskyrkan — den lutherska, förstås! — även om man inte tror vartenda ord av den läran, men någon form måste man ha för sin tro, och den formen är så pass rejäl, att den duger bra! Och så ska man sköta sitt arbete ordentligt! Leva ihop som folk — och göra rätt för sig! Ja, är det något mer du vill veta?

— Vilken sysselsättning tycker mamma bäst om?

— Har aldrig funderat på det, dui

— Vilken ställning i livet skulle mamma helst ha velat ha? Vilken annan ställning, menar jag?

— Vet inte! Jag har aldrig funderat på något sånt där »annat»! Här i livet är det fråga om den uppgift man har, den ska klaras först och främst och så bra som möjligt![-181

En-]{+En+} man ska vara sådan, att man kan tro på honom! Det ska kvinnan också — kunna vinna andras tilltro! Och förtjäna förtroendet! Resten får var och en sköta för sig! Livets största lycka — det låter så högtidligt, och sådant är oftast bara tomma ord — men finns det något, som man kan kalla livets högsta lycka, så är det att göra rätt för sig! Mot var och en och åt alla håll! Det är ingenting att resonera om, det! Det olyckligaste av allt i livet, det hemskaste av allt — näst sjukdom, kanske! — det är lögn och bedrägeri! Att bli bedragen av någon, som man trott på!

— Säkert, mamma lilla! Och vad är det roligaste mamma vet?

— Att läsa böcker, förstås! Bra böcker!

— Vilka böcker?

— Det vet jag inte. Det finns så många! Dina, förstås —

— Tack! Och vilka andra —?

— Dickens!

— Jag minns, att mamma har talat om många andra böcker —?

— Ja, naturligtvis finns det många andra, som man läser med både nöje och behållning — men ingen går upp emot Dickens!

— Vilken konst tycker mamma bäst om?

— Jag kan bara tala om den jag själv har sett — det vackraste jag vet är Rafaels stora madonna i Dresden.

— Och i Sverige?

— Hasselbergs »Snödroppen» på Adolf Fredriks torg! För resten tycker jag om allt som är naturligt vackert och inte tillkrånglat, det må gälla vad som helst, böcker, konst, musik eller teater. Musik ska låta vackert, annars bryr jag mig inte om den, om den också är aldrig så lärd. Den roligaste teaterpjäs jag vet är »Hin Ondes besegrare» — men det är ju ett barndomsminne! Det vackraste jag sett på teatern är väl »Christina Gyllenstjerna» av Mattis Lund-[- 182

ström,-]{+ström,+} »Figaro»-Jörgens maka,* och Strindbergs »Gustaf Wasa»!

— Se där! Det var ju en vacker samling! Men i diktens värld finns många hjältar och hjältinnor —?

— Jo, det vill jag lova! Men ingen går upp mot Cyrano de Bergerac!

— Romantik! Stolt offrande kärlek! Genial mänsklighet och kvickhet — och en riktig mans blanka värjstöt genom svamlet! Hatten av för den tappre gascognaren!

— Och Ingeborg! Fritjofs Ingeborg!

— Men för att återgå till verkligheten: vilket är det vackraste mansnamn mamma vet?

— Iwar!

— Och kvinnonamn —?

—- Victoria!

— Segergudinnan! Det skulle jag nästan ha kunnat gissa! Men hon ska ha ett skimmer omkring sig av solig vår

och ungdomlig friskhet — så att det blir någon mening med segern — och man har något att hoppas på!

— Naturligtvis!

— Då är det egentligen bara en sak jag inte har riktigt klart för mig: vilka politiska och sociala strävanden ville mamma helst stödja?

— Ja, säg det, du!

— Skulle vi inte kunna säga så här: bort med alla politiska slrebertyper, som prata för slanten — och leve det sunda förnuftet!

— Jag ska säga dig, min gosse, att när högern på allvar börjar arbeta för jämlikhet och broderskap — då ska jag vara med —!

— Jag tror lilla mamsen roar sig med att vara en smula ekivok?

— Jag —? Kom aldrig med det!

* Jag undrar, om inte min mor missminner sig. Har verkligen »Mattis» skrivit något sådant?[-183-]{++} — Jag förmodar det kommer att dröja en stund, innan mamma blir aktivt politisk! Mamma har för resten strukit ett ord ur den politiska katekesen?

— Jaså, du märkte det?

— Frihet —?

— Det finns inte! Och bör nog inte heller finnas! Vi förtjäna det kanske inte. Säkert är, att de flesta människor kunna inte bära den frihet de redan ha — vad skulle det då tjäna till att ge dem mera av den sorten?

— Uttrycket avsåg väl på sin tid folkets självstyre — och det ha vi ju redan! Tack vare dé förnuftiga män, som sysslat med sådant — vi ska inte tala alltför lättfärdigt ens om politiken! Men det är roligare att tala om god mat!

— Jag vill laga den självi

— Och så ett litet glas öl om kvällen —? Kyligt — så att glaset immar —?

— Kan du ge mig ett glas av det gamla Sankt-Eriks, då? Annars får det vara! Ditt ekmansdricka —

— Mitt —? Ånej! Excellensen Carl Gustaf Ekman är en mycket allvarlig man, som älskar surt svagdricka och som inte tål, att någon annan föredrar något annat — låt oss tala om något trevligare! — Jag sätter naturligtvis en bred mahognyram kring mammas porträtt — en ram, så bred och djup, att porträttet sitter liksom på botten i en skål. Den förnämliga 1850-talsstilen, ja! Då blir det vackert med tjockt, brunt siden i klänningen — och en svag, kylig doft av »Kölnerwasser»! Så ska vi ha en skimrande, silvergrå bakgrund mot det rosenfärgade ansiktet och de klara, gråa ögonen bakom en blank pincenéz — och som ett diadem över den fasta, rena drottningpannan reser sig i runda vågor det vitaste silverhår! — Men vilket valspråk ska jag rista in i guldplåten som devis?

— Skriv så här, gosse: Glad och god skall människan vara, medan hon bidar döden! MIN HUSTRU.

När jag tänker på min hustru, ser jag henne alltid i det fria — och alltid omgiven av solsken, en strålande rikedom av varmt, gyllene ljus.

Men det är ändå inte högsommar! Det är vår och islossning, snön smälter, tjälen går ur jorden, barmarken sticker fram, ångande av värme i dagsmedjan; små vattenpussar spegla blå himmel och solglans, och rännilar och bäckar strömma med muntert sorl åt alla håll. Jag ser henne i blårandig hushållsrock och stort köksförkläde i full fart med att styra och regera och ställa i ordning åt alla sina gäster — lugnt, metodiskt och osvikligt säkert formar hon med sina knubbiga små händer alla levnadens detaljer, ordnar, ansar och vårdar och ställer till rätta.

Den där lilla knubbigt säkra kvinnan i full mognad, fast och solid i varje svällande linje, som om hon vore gjuten i brons — om man kunde tänka sig rödskimrande brons, strålande av solmogen .hälsa och en ständigt porlande, fin och stilla munterhet — det är alltså min hustru! Besynnerligt — men faktiskt!

Hela hennes väsen ligger liksom inneslutet i orden: pliktkänsla och trohet. De orden äro i djupaste mening hennes egendom — till den grad, att dessa abstrakta begrepp bli verklighet för mig, endast när jag sätter dem i samband med henne.

Vad är pliktkänsla —? Vad är trohet —?

Det är att leva som min hustru.

När jag frågade henne: vilka egenskaper värderar du[-185-]{++} mest hos en man? såg hon på mig ett ögonblick och

svarade:

— Mod och intelligens!

Varefter hon fortsatte att med högt uppkavlade ärmar arbeta i degtråget.

— Men vilka egenskaper värderar du mest hos en

kvinna då?

— Jag vet inte — det ska vara något mjukt och rart

— kärleksfullhet, kanske! Men det får inte finnas något smått och tarvligt hos henne — kalla det vad du vill!

— Storsinthet, alltså?

— Ja, det är nog det riktigaste! Hon ska inte räkna

efter, att hon får precis på öret igen så mycket kärlek

som hon ger ut — eller något annat. Hon ska inte se så

mycket på detaljerna — men på det hela!

— Då behöver jag knappast fråga, vilket fel du avskyr mest?

— Småaktighet! Det allra värsta är väl, när någon önskar ont åt andra? Jag hörde en gång en människa säga något sådant — sedan dess tycker jag det är obehagligt att vara i samma rum som den människan. Att önska en annan något ont — är det inte det värsta som finns?

— Jag vet inte. Jag vet bara, att det ingalunda är något så ovanligt, som du i din oskuldsfullhet tycks tro. Det finns till och med människor, som äro så naivt ondskefulla, att de be Gud om olyckor åt andra. Bäst att slippa tänka på sådant. Att tvingas vara tillsammans med sådana människor skulle väl vara den största olycka, som kunde hända dig?

— Den största olyckan —? Det vore väl att bli lämnad alldeles ensam i livet? Att bli lämnad ensam på en öde ö

— medan alla andra människor rodde bort i en båt, liksom! Att inte längre ha någon —

— Att arbeta för?

— Ja, det också — eller bara någon att tro på — och[-186-]{++} hålla av —. Att vara alldeles ensam —? då skulle jag nog inte kunna leva!

— Alltså: hellre en dålig människa i din närhet än ingen alls?

— Dålig —? Man finge väl försöka hjälpa den stackarn att bli bättre! Bara man inte behövde vara alldeles ensam med sig själv — och ha bara sig själv att tänka på!

— Du inbillar dig kanske rent av, att det där är en vanlig egenskap? Och att de flesta andra människor tycka så?

— Är det inte så, då?

— Nej! Det är till den grad ovanligt, att jag känner ingen mer än du, som skulle svara så. De flesta önska att bli

hjälpta på ett eller annat sätt. Du vill hjälpa — och den dag det inte funnes någon människa, som du kunde hjälpa, skulle du inte kunna leva! Tur att du har mig! Tur för mig, framför allt!

— Usch! Tänk, om någon hörde dig!

— Hörde? Jag tänker skriva det — låta trycka det!

— Du är tokig! Var det något mer du ville veta, så passa på nu, medan jag tvättar det här färdigt, för sen måste jag börja med middan, och då har jag inte tid med dig!

— Om du finge välja fritt något annat liv, någon annan ställning i livet — vad skulle du välja?

— Vad jag skulle vilja vara — då? Advokat! Eller kanske ännu hellre: domare!

— Fy katten! Det vore det sista jag skulle välja!

— Jo! Men jag skulle vilja döma precis så som jag själv ville!

— Som en domare i England alltså! Utan skriven lag! Att döma över andra människors gods, frihet, ära och liv uteslutande på grund av eget förstånd och samvete! För att exempelvis få frikänna Marsjömannen och ge honom full upprättelse? Men tacka Gud, att du slipper döma enligt den skrivna lagen![-187-] — Ja, jag önskar det inte! Det skulle bara vara — om jag skulle önska något annat än det som är!

— Det vore inte livets högsta lycka alltså?

— Livets högsta lycka —? Den har jag ju redan! Det är ju du! Och att äga ett väl ordnat och vackert hem — och en vacker trädgård — Apropos! Glöm inte, att vi måste få hit en trädgårdsmästare i god tid, innan vårbruket börjar!

— Vet du, min vän, att du är en av de mest sällsynta människor som finns?

— Du pratar!

— Så svarar man inte sin man! — Men det finns ju för dig ingenting att önska — ingenting som ligger utanför rimlighetens gränser! Du erkänner fritt och öppet, att du äger den högsta lycka du kan tänka dig i livet! Måtte de avundsjuka gudarna inte höra dig! De skulle ofelbart straffa dig för hybris!

— Det förstår jag inte! Jag har ju vunnit allt jag önskar i livet — den man, den ende man jag någonsin älskat, det arbete, det enda arbete jag bryr mig om — att få sköta och vårda ett hem — ditt hem — vårt hem — om jag inte erkände min lycka, skulle jag väl vara otacksam mot Gud!

— Kanske äro vi på den punkten längre komna än de gamla hellenerna — vi våga ha förtroende för vår Gud. Du önskar ingenting, säger du? Men hör nu på: antag, att du finge ditt liv ordnat just så, som du ville ha det — vilken sorts begåvning skulle du välja, vilken förmåga skulle du helst vilja äga?

— Jag ville spela — om jag kunde! Jag menar inte att spela efter noter eller att uppträda offentligt — men att kunna spela så som jag själv vill —.

— Att kunna i musik ge uttryck åt dina egna tankar och känslor —? Ja, det är nog rätt — så som jag har förstått dig. Författeri skulle du åtminstone inte bry dig om

— och inte måleri! Och jag tror, uppriktigt sagt, att jag[-188

känner-]{+känner+} precis som da i det stycket. — Men var skulle du helst vilja bo då?

— Här! På Lagmansgården!

— Det säger du så där tvärt? Utan ringaste tvekan?

— Jag skulle inte ens i tankarna vilja förflytta mitt liv bort från den här gamla vackra gården — nu, sedan jag väl kommit hit!

— Du tycks sannerligen ha haft den bästa av alla gudar till fadder och fått i faddergåva det bästa av allt:

förnöjsamhet, kärlek och arbetslust! Inte skäms du för att tala om’et heller! Vet du inte, att du ska vara djupsinnig och erotiskt gåtfull — och stirra grubblande ut i rymden med ett par blanka koögon under dystert sammandragna ögonbryn — så där! så att det gör ont i ögonbrynen — då tror folk, att du är intelligent!

— Vet du vad jag gör i det?

— Ja, men säg det inte, för Guds skull! Det ser så illa ut i tryck! Men låt oss nu gå igenom dina »tycken». Vilken musikalisk tonart tycker du bäst om?

— Den där, som den här gå i —

— Gnola inte så falskt, kvinna! Du menar A-dur, förstår jag! Nå, molltonart då? Aj! tyst! g-moll! Vilken musik vill du helst höra i de där tonarterna?

— Griegs musik, förstås! Och så dina visor!

— Tusen tack, darling! Vilka blommor ska jag ge dig på din namnsdag?

— Luktärtor, linnéa, guldregn, rosor, förstås, men —

— Det är för dyrt! Så vitt vi inte få några i vår trädgård! De andra finns inte så här års! Gud ske lov! Det

slapp jag billigt ifrån! Vilken parfym?

— Heliotrop!

— Aj! Den är visst dyr! Får man forska vidare? Vilka utländska böcker tycker du bäst om?

— Niels Lyhne av Jacobsen, förstås!

— Det finns inga »förstås»! Jag skulle aldrig ha kunnat[-189-]{++} ens gissa del! Snarare skulle jag ha tänkt mig Andersens sagor!

-— Ja, det också, förstås! Men ingenting går upp emot Niels Lyhne!

— Av svenska böcker, då?

—- Heidenstams Karolinerna!

— Fortfarande utan ringaste tvekan! Du har smak! Vilket ju framgår redan av det faktum, att du har gift dig med mig —

— Ja, men inte med dina böcker! Fast jag tycker om dem också, förstås! Mest »Ellen» — men inte ...

— Låt nu »Guds vackra värld» vara i fred! Vi ha ingenting med den att göra vidare! Gud ske lov! — Jag gillar fullkomligt ditt val av svensk skönlitteratur. Däremot tycker jag, att ditt val i världslitteraturens stora skattkammare är mer än tvivelaktigt.

— Jag har ju läst så lite!

— Kan du inte hitta på något annat?

— Nej!

— Du är så rasande säker på din sak också! Men det

är ju hemskt att vara gift med en sädan kvinna! Som

älskar den ömklige bleknosen Niels Lyhne!

— Nej, inte honom! Men stilen! Författarens stil!

—- Bon! Då ger jag mig! Med förtjusning! Låt oss nu höra, vilka tavlor du väljer! Utländska!

— Jag såg i Louvre i Paris en madonna — sittande — med Jesusbarnet —

— Du är omöjlig! Faktiskt hopplöst obildbar! Det var ju en kopia! Jag visade dig dock så mycket annat stort och

härligt! Jag minns ännu min långa föreläsning framför Frans Hals — den enastående samlingen av Frans Hals —

— Ja, det var du, som tyckte om det där! Inte brydde jag mig om vad du pratade om din Frans Hals! Jag såg på den vackra madonnan — och det lilla barnet —[-190-]{++} — Och ditt moderliga hjärta öppnades för Guds renaste solljus! Förlåt, lilla flicka! Du gjorde rätt!

— Och så tycker jag om en reproduktion jag sett av hon du vet — målarinnan med sin dotter —

— Madame Vigée-Lebruns självporträtt? Nå, det förstår jag bättre! Och svensk konst —?

— Alla Wilhelmsons tavlor! Helst skärgårdsbilderna! Alla, så många jag sett! Och så »En hjältes död»!

— Om du inte slutar att prata dumheter, så skriver jag inte av dig!

— Den tavlan — lille Martin! Det är en man, som har gjort sin plikt och som kan dö med lugn!

— Bon! Det var innehållet i tavlan alltså!

— Ja, inte begriper jag mig på artisteriet, vet du väl!

— Jag gör så besynnerliga upptäckter hos min egen hustru, att jag inte vet, om jag törs fråga mer — men jag skulle vilja veta, vilken man du sätter högst av alla i världshistorien?

— Jesus.

— Du anser därmed, att han var endast människa? Icke Gud?

— »Endast» människa! Det är väl det största som finns

— att vara människa! Gud kan man ju inte tala om, eftersom man inte kan förstå honom.

— Det där har du lärt av mig —?

— Ja, naturligtvis! Du har också lärt mig att tycka om den heliga Elisabet!

— Som människa, hoppas jag? Inte som helgon?

— Den heliga Elisabet — som ung flicka — och som hustru — först i början —

— Då är jag med igen! Och vilken svensk man sätter du högst av alla?

— Hjalmar Branting, förstås!

— Bravo! Och vilken svensk kvinna?

— Ellen Key![-191-]{++} — Utmärkt! Och vilken diktad mansgestalt sätter du högst av alla du läst ?

— Döbeln vid Jutas — i Runebergs dikt.

-— Där ha vi pliktmänniskan igen! Du väljer förnämliga ideal! Fast besvärliga för mig — hur ska jag, arme stackare, kunna stå mig vid den jämförelsen —? Nå! Vilken diktad kvinnogestalt —?

— Jungfru Maria!

— Det ante mig! Du menar den tragiska moderskärlekens hjältinna, som ser sonen utföra en i hennes ögon fullständigt meningslös självuppoffring — istället för att gå in vid tullen och bli välbeställd ämbetsman med tryggad avlöning i statens tjänst — och predika endast på lediga stunder — om han nödvändigt skulle predika — alla mödrars dröm om sonens framtid! Ingenting ger emellertid vid handen, att den historiska Maria — om hon funnits — varit särskilt fästad vid denne son — hon hade ju andra söner! Hon var säkerligen aldrig medlem av den religiösa sekt, som uppstod efter sonens död, och hon kände säkerligen för dess anhängare endast det förakt, som varje liten småborgarekvinna känner inför de idéer, som spränga vardagslivets idyll och förorsaka ekonomiska svårigheter och obehag med polisen. Levde hon tillräckligt länge för att se kristianerna bli mäktiga, så kanske hon anade, att det låg stora ekonomiska möjligheter i sonens dödsoffer — något annat intresserade henne säkerligen inte — en tämligen banal typ, alltså! Men den romerska kyrkans madonna är en praktfull

skapelse av religiösa genier, som i grunden kände människohjärtats hemligaste längtan att i moderskärlekens famn söka en räddning undan livets tragiska patos med dess stränga, obönhörliga krav och renande befrielse i dödsoffrets stund — förlåt den lilla föreläsningen! Jag försäkrar, att jag inte vill omvända — jag skulle inte vilja, även om jag kunde! Men tala nu snällt om, vilka namn du tycker bäst om?[-192-] — Martin.

— Tack! Och vad skulle vår son heta?

— Lars!

— Utmärkt! Det låter stöddigt och rejält! Och våra döttrar?

— Elisabet och Magdalena.

— Tycker du inte, att det franska Madeleine låter mjukare och vackrare?

— Nej! Mag-da-lena!

— Till slut en liten politisk och social trosbekännelse?

— Att det bleve fred över allt. Först och främst! Och

sedan — jo! Rättvisa åt alla, även de fattigaste! Det är så otäckt, att den fattige inte blir åtminstone rättvist bedömd och behandlad — att man inte kan vara säker på det, menar jag! Och arbete måste ju alla ha för att kunna för-

tjäna till sitt uppehälle.

— Du blir då aldrig politiker, det hör jag! Men vad vill du ha att äta och dricka på din födelsedag?

— Först en sån där kall drink, som du gav mig i Paris, när jag var törstig —

— Vitt franskt vin med citron och socker och mycket isvatten —?

— Just!

— Där ha vi det gula igen!

— Ja! Och stekt kyckling med sparris — och ett glas

gott, riktigt gott rödvin —

— Hör du, det där låter lovande! Vad få vi till kvällen?

— Det talas inte om!

— Jag ska måla ditt porträtt, lilla mor Signe, kallad Lagmanskan! Men inte med Moewes oljefärg och inte med Rubens-penslar på van-Dyckduk i två gånger tre meter — utan bara med några ord, valda med omsorg. Hurudan bakgrund vill du ha —?

— En höstdag — lagom sol, inte för strålande — och luften en smula disig —[-193-] — Utsökt, min flicka lilla! Vilken målares palett ska jag låna? Ska jag be Rubens —?

— Usch nej! Det ser så köttigt ut!

— Bevare mig väl! Men för Rembrandts palett passar du inte heller — det finns inte skymten av ljusdunkel kring din verklighetsfasta lilla gestalt! Nej, jag vet! Tizian! Vad har Tizian för telefonnummer —? Jag ska ringa genast och be honom bestämma en tid — han har den rätta färgen!

— Glöm inte, att jag vill ha en liten häst ute i stallet! Det står tomt ännu, vet du väl!

— En häst —? Ska han vara mycket liten? Som en hel

roman? Eller bara som en novell?

— Han ska vara lagom. Och grå! Och en liten vagn —

en gammaldags schäs med sufflett!

— Och en knippa ängsblommor i piskhållaren istället för piska! Begrips! Men stopp nu — vi ska ha en ram kring den här tavlan, innan den blir för stor! Hästen och vagnen få stå i bakgrunden och vänta på dig! Hurudan ram behagar hennes nåd kring sitt porträtt?

— Det får du bestämma!

— Gott! Då tar jag en bred, pärlgrå list, fint snidad i svensk bondrococo — passar det? Och på nedre ramstycket fäster jag en guldplatta, på vilken ditt valspråk ska graveras. Vad ska där stå?

— Jag vill ha två valspråk! Först ska det stå: Genom förnöjsamhet och redbarhet når man målet.

— Nej, lilla Sian! Det där låter som gravskriften över en gammal trotjänarinna! Bättre upp!

— Tag då mitt andra valspråk: Snubbla inte — det ska gå!

13 — Svart på vitt. SJÄLVPORTRÄTT.

Nu tar jag en precis lika stor duk som till min hustrus porträtt och sätter omkring den en precis likadan, ljust pärlgrå ramlist, snidad i svensk bondrococo.

Sedan tar jag mina bredaste penslar och sveper upp en strålande blå vårhimmel, över vilken tågar fram en hel härskara av lätta strömoln — och under molnen flyger som en levande, spetsig vinkel i ljust grått ett fågelsträck — en skara vildgäss, på väg mot norr.

Marken är brunt mossgrå. Några blommande tussilagor lysa gula. En klunga blåsippor lyfta sig ur myllan under en hasselbuske, vars tunga, gula blomhängen skimra festligt i solskenet.

Mitt på duken målar jag upp en smärt, tämligen spänstig ung man vid närmare femtioårs-åldern — sportbyxor med långstrumpor — sportmössa i nacken och ett par allvarligt gråblåa ögon bakom glänsande runda glas —- utan guldbågar, förstås. Ett gemytligt smålustigt, halvt ironiskt drag kring munnen, som för övrigt är dold i ett buskigt, gråbrunt skägg med hängande mustascher av samma salt- och pepparfärg — och en bred, kraftig näsrot med starkt tecknade, mörka ögonbryn. Och eftersom min hustru kostade på sig den lille grå hästen med vagn, så ska jag ha min automobil, stor, mörkgrå och heltäckt, med blixtrande glas i rutorna — en sån där som man kan köra jorden runt i. Och det skulle jag nog göra också — om jag hade råd att kosta på mig sådant.

Men tills vidare står jag i min trädgård i sällskap med »Ulva», en kraftig varghundstik, bred över bogen och grå i[-195

pälsen;-]{+pälsen;+} suveränt likgiltig vänder hon svansen mot sin husse och lyssnar med spetsade öron och skälvande nos efter något som försiggår — dock knappast ute på den dödstysta småstadsgatan, snarare i hennes egen dunkla vilddjurssjäl, fylld av oklara minnen från skogar, berg och öde hedar. —

I min ena rockficka kravlar och kryper det riktigt trevligt

— det är ett par små kattungar, några veckor gamla. Och i handen har jag något, som intresserar mig ofantligt — det ser ut som ett grått silkesnystan, och det är också, mycket riktigt, en uggleunge! med ett par stora, cirkelrunda, mörkt turkosblå ögon! och en blekröd käft, brett vidöppen!

Ty jag håller på att ordna för mina små djur — men det är snart gjort! —

Sedan jag lagt upp porträttet så där pass klämmigt och klatschigt — just så som jag älskar att svepa fram med breda penseldrag — får jag ta till stickpenslarna och börja med detaljarbetet. Åhå-jaja! Det är inte lika roligt, det! Men nu ska sanningen fram!

Först och främst: vad är grunddraget i min karaktär?

Ett lättsinnigt, slösande solglitter över en brusande orgelton av kärv religiositet och djupt, nästan dystert allvar — något hårt, som lätt vänder den kantigaste sidan ut och blir brutalitet — tyvärr! om inte för annat så för att skydda

den stilla, innerliga glädje åt livet, som blommar i solljuset i mitt innersta.

Vilka egenskaper skattar jag högst hos andra människor?

Mod hos mannen! Moderlighet hos kvinnan! Om mannen därtill är intelligent och kvinnan soligt glad på ett stillsamt och försynt sätt, så kan jag ingenting mer begära! En intelligent man föraktar varje försök till lågsint elakhet, även om det är aldrig så kvickt och roligt, och en modig man behöver inte gå väpnad till tänderna., och allra minst behöver han ständigt bära på sig en liten giftspruta i bakfickan. Svar på tal kan man ge i alla fall — om så skulle behövas! Men kvinnan behöver på intet sätt vara kvick —[- 19G

det-]{+det+} blir lätt så tröttsamt och krystat i längden med näbbiga jäntslynor! En riktig kvinna ska ha ett solvarmt hjärta och ett glimmande soltinder i ögonen — det är bättre än allt slags flirtigt julgransglitter och halverotisk pyromantik!

Vilken förmåga ville jag helst ha?

Jag ville helst av allt kunna på ett restfritt sätt, så klart och därtill så vackert som möjligt uttrycka i musik, i ord eller i färg och linier — överhuvud taget gestalta, forma, uttrycka — vad jag känner och tänker!

Av detta följer, att min älsklingssysselsättning är konst i någon form. Att själv göra konst, alltså! inte att syssla med andras konst!

När jag vill »leka», då ritar jag karikatyrer — men jag förstör dem genast, ty de bli lätt lite för elaka, onödigt elaka. Och jag älskar inte elakhet — fastän jag inte kan hålla den helt borta.

Ibland blir jag »hungrig efter färg» — då tar jag fram min akvarell-låda! Men numera bryr jag mig inte om att ens försöka »måla tavlor» — jag sätter ihop små skimrande färgfläckar och försöker balansera dem så, att de ge rena ackord.

Men ingen dag utan Haydn! Varje förmiddag, före arbetet, en timme Haydns sonater! Det är koncentrerat solsken! Har Ni anlag för spleen? — Gör som jag! Spela Haydns sonater! Varje dag! De bli roligare och roligare för varje år!

Jag kan däremot inte säga, att jag älskar mitt arbete — tyvärr! I varje fall: inte själva knåpandet med penna, bläck och papper! Jag känner alltid en hemlig liten rysning av olust, när jag sätter mig vid skrivbordet — hur ska det gå i dag? Att ha gjort ett arbete färdigt — något som jag själv gillar — är kanske den högsta och starkaste känsla av lycka, som finns på jorden — kanske därför, att jag aldrig kan på förhand vara säker på att det ska lyckas mig få fram just det jag ville ha fram.[-197-]{++} Jag har skrivit några romaner om sådant, som legat mig allvarligt om hjärtat. Jag är glad att det är gjort, och jag tänker inte vidare syssla med sådant. Nu vill jag skriva visor — med egen musik, förstås! — och andra lätta, lekande och vackra saker.

Vilket fel vill jag mest ogäma bli beskylld för?

Falskhet! I vilken form det vara månde!

Det är mig alltjämt ofattbart, att det finns friska människor — officiellt friska! i varje fall inte i teknisk mening sinnessjuka! — som orka leva i en ständig förljugenhet! Och som till på köpet åtnjuta, inte bara medborgerligt förtroende, men allmän aktning, socialt anseende och ekonomisk ansvarighet, inte bara för sig själva, men även för sina närmaste anhöriga!

Att sjunka så djupt — och att vara medveten om detta förfall, om detta kunde tänkas möjligt! — det vore utan tvivel den förfärligaste olycka jag kunde tänka mig!

Med vilket fel överser jag lättast?

Inte häftighet! Ty det är oftast bara slafs och brist på självbehärskning.

Slösaktighet har jag nog inte hjärta att döma så värst hårt — även om jag naturligtvis ogillar det! Men jag behöver själv så mycket överseende på den punkten!

Men livets högsta lycka —? Vad skulle det vara?

Hur jag vrider och vänder på den frågan, kan jag bara svara som min hustru: den har jag ju redan! Men jag törs inte analysera den!

Om jag finge fritt välja någon annan ställning — vilken skulle jag välja? — Ingen annan än den jag har! Och jag vill ingen annanstans bo än här på Lagmansgården i Hede-mora — kanske skulle jag dock ibland önska en liten trädgårdsport, som ledde direkt ut till Place des Vosges i Paris

— men bara för små korta promenader! och för en liten apéritif på ett boulevard-kafé då och då!

Men tanken på blommorna i min trädgård, syrénerna om[-198

pingsten,-]{+pingsten,+} björklövet och kyrkklockorna på midsommardagen och kräftor med dill och kulört brännvin vid Bellmans-sång till lutan i augusti månsken — det där skulle snart dra mig hem igen till Lagmansgården!

Rörande mina personliga »tycken» anser jag för övrigt ljust sidenblått och guld orange vara den vackraste färgkombinationen — mitt färgackord, så att säga! Ess-dur och D-dur med tillhörande c-moll och h-moll tycker jag bäst om, men mitt röstläge tvingar mig att vid lutan sjunga i C-dur och a-moll eller G-dur och e-moll.

Lukten av salt hav — inte vid stränderna, men ute på öppet vatten — går nog över allt annat sådant. Därnäst doften av solvarma enbuskar -— och mogen säd! Den parfym jag älskar mest får jag genom att helt enkelt stänka enbärs-olja på golvet i mitt rum — eller ha den stående i ett öppet glas. Därtill doften av nattviol, förstås! Men den är så sällsynt! Även liljekonvalj och syrén, som äro mina älsklings-blommor — jämte den vita franska liljan!

Författare? — Charles Dickens! H. C. Andersen och Anatole France i hyllorna för världslitteraturen! Bland de svenska författarna står Strindberg främst, förstås; Sedan Tegnér och Fröding. Bellman räknas inte hit — han är inte litteratur, inte musik, inte sång — han är utan jämförelse och utan liknelse, han är Bellman!

Skulptur? — Meunier!

Måleri? — Tizian och Rembrandt! Josephsson i Sverige

— sedan Georg von Rosens porträtt och Carl Nordströms landskap. Bland de yngre konstnärerna sätter jag Sigfrid Ullman och Torsten Palm högst.

Musik? — Bach, Haydn, Mozart och Beethoven — och Haydn igen! (En timme Haydn varje dag bevarar sinnet rent och hjärtat friskt!) Svensk musik: folkvisor, folkdanser —och Bellman (en gång till: Bellman!).

Mina idealbilder i människogestalt äro desamma som min hustrus: Jesus av Nazaret (människan, alltså! inte den ar-[- 199

tificiella-]{+tificiella+} Kristuskonstruktionen!) och den heliga Elisabet — innan den arma kvinnan gjordes till primadonna i helgonfacket! I Sverige naturligtvis den oförglömlige Hjalmar Branting och — nej! med all min vördnad för Ellen Key: Fredrika Bremer går allt före ändå!

Bland diktens hjältar och hjältinnor—? Ju äldre jag blir, desto mer älskar jag Mr Pickwick i Dickens roman — men även den franske bonden Colas Breugnon, så som han skildrats av Romain Roland. — Agnes Copperfield! Och Jörn Uhls Lisbeth!

Mitt första medvetna minne av liv är musik — det var min far som spelade — ofta sina egna, fria fantasier till långt in på nätterna. Jag har beskrivit detta första minne för min mor så klart, att hon kunnat datera det — jag var då omkring tre år gammal.

Ingen yttre händelse har gjort ett så djupt intryck på mig som världskrigets utbrott — det ofattbara, avgrunds-djupt fasansfulla, att vuxna, ansvarsmedvetna människor läto detta ske — inte kunde hindra det!

Ingen personlig upplevelse har skakat mig så djupt som det möte med döden jag skildrat i min lilla historia om »Ellen».

Min hustru må kalla sina pojkar vad hon vill, men mina ska heta Per och Hans. Flickorna ska naturligtvis heta Signe och Elisabet.

Avrustning och fred, med fasta skiljedomsinstitutioner. Rättvisa åt alla och arbete åt alla. — Och så en utopi: en grundlig författningsrevision, som gjorde för alltid slut på yrkespolitikern — den vidrigaste människotyp, som existerar. Riksdagsmandatet skall vara ett förtroendeuppdrag — en hederssak —< och inte ett levebröd. — En snar och grundlig revision av vår svenska strafflag, som dömer Marsjöman-nen, därför att denne försvarat liv och lem mot en skara berusade ligister! Och en grundlig revision av vårt processväsen, som möjliggör för en allmän åklagare att ekonomiskt[-200

utplundra-]{+utplundra+} en anklagad och tillskansa sig hans egendom, sedan han låtit häkta honom. Förr än detta blivit gjort, kan Sverige icke kallas ett rättssamhälle.

Jag älskar en solljus högsommardag ute i havsbandet. Till middag den dagen vill jag ha »Clamart å la Paysanne»

— puré på gröna ärtor med vita »hjärtan» av purjolök, stekta i smör. Och en flaska Sauternes — inte för liten! Till kaffet ett glas konjak — eller fransk likör, eftersom jag börjat slösa! Men absolut inte punsch!

Ur djupen har jag ropat — och min väg gick genom bitterheter av många slag upp till stillheten under ljusa stjärnor. Därför ristar jag in på en guldplåt under min bild:

De profundis clcimavi -Per aspera ad astra. DET SVENSKA SLOTTET.

Om man jämför det svenska slottet med exempelvis det franska, så märker man genast en avsevärd olikhet i grundtypen — en olikhet som visar, att byggherrarna i de olika länderna haft helt. skilda avsikter med sina arbeten: det franska slottet är en fredlig bostad — det svenska slottet är en fästning.

Den tyska riddarborgen har varit den svenske slottsherrns förebild — liksom den tyske rovriddaren i många stycken varit hans ideal. I sin moderna gestalt har rovriddaren fått sitt klaraste teoretiska uttryck i tysk filosofi såsom föreställningen om »der Ubermensch», vilken typ av Homo sapiens är såsom teori relativt föga känd i Sverige — där dock »övermänniskan» i det praktiska livet — efter fattig förmåga! — förekommer oftare än kanske någonstans på hela jorden i form av förskingrare, bedragare eller förfalskare.

Rovriddaren såsom människotyp är numera ganska sällsynt i Frankrike — bortsett från vissa finanskretsar — fastän rövareborgen såsom byggnadstyp finns kvar, framför allt i Rhône-dalen och eljes mest i närheten av gränsen till Tyskland.

Den ständigt överhängande krigsfaran har där liksom i Tyskland hållit slottet, kulturbyggnaden, kvar på det primitiva fästningsstadiet. Där den franske slottsherrn känt sig i trygghet, där har han gladeligen slopat fästningside-alet och sökt det magnifika, mer eller mindre öppna palatset som ram och yttre form för sin levnad. Fästningen har för honom icke varit en önskvärd och eftersträvad bygg-[-202

nadstyp,-]{+nadstyp,+} endast en nödvändig anpassningsform i ett mer eller mindre obehagligt tvångsläge.

För den tyske slottsherrn har däremot fästningen varit en önskad och eftersträvad byggnadsform — när han frångått detta sitt eget ideal, har han icke haft annat att komma med än tämligen släta kopior av det franska slottet.

Det gör ju inte så mycket — tysken har i gengäld det småborgerligt trivsamma hemmet, det kanske högsta livs-värde, som existerar på jorden. Det finns ännu kvar även i Sverige — och det förefaller som om nutidens svenskar i medelåldern skulle medvetet och mer insiktsfullt än någonsin skett förut sträva efter att bevara och utveckla detta livsvärde.

I Frankrike är hemmet i vår germanska mening ett tämligen okänt begrepp — till den grad, att det franska språket icke äger ett enda ord, som fullt motsvarar det svenska ordet hem. Fransmannen har »la maison», han har till och med »le foyer» — han har naturligtvis även ett »chez-moi»

— men han har intet hem — home, Heimat! Fransmannen har i gengäld »le pays», som betecknar »mannen

hemifrån», det vill säga landsmannen — och »la payse» som betecknar landsmaninnan, »ungdomsflickan», kärestan där hemma.

De svenska slottsherrarna ha aldrig lyckats skapa någon egen byggnadstyp. Ända från medeltiden och fram till 1700-talet ha de kopierat det tyska fästningshuset — många svenska slott heta än i dag helt enkelt »hus»! de ge husrum, ly och försvar, de »hysa» sina invånare! De stå som oförglömliga och ofrånkomliga minnesvårdar över den enorma militära idiotisering, som så länge präglat livet i vårt land och gjort vår kultur så onödigt fattig.

I Sverige fanns till och med en tid — för inte så länge sedan — då kälkborgaren, så fort han fått lite pengar, i sin trädgård lät bygga ett litet lusthus i form av en tysk rovriddareborg! Många sådana »toddyborgar» stå ännu kvar[-203

i-]{+i+} vårt land — som minne av vår kanske djupaste förned-ringstid. Det finns nog inte något annat folk på jorden, vars vuxna män frivilligt, utan nödtvång och utan någon som helst i historien given orsak valt en sådan ram för sina intimaste glädjestunder!

Först under 1700-talet börja de svenska byggherrarne försöka kopiera den franska slottstypen, stormännens praktfulla, palatslika boning, präglad av renässansens intensiva skönhetsdyrkan och strålande livsglädje — och utan fästningsverk! Men det kan inte nekas att dessa slott verka en smula främmande i vårt land — även om de givit oss den vackraste möbelstil, som existerar hos oss: den svenska »bondrococo'n».

»Det fula landet med de vackra ögonen» kallar Strindberg Sverige — och det ligger mycket i det! De små svenska insjöarna, omgivna av skrovliga berg och mörka skogar, äga en tjusning, som man minns var gång man utomlands ser de svenskt blåa ögonen i ett svenskt blont ansikte.

Det franska slottet har givit oss ofantligt många goda gåvor — men det tyska slottet passar onekligen bättre i detta karga land, vars till det yttre så kärva folk i själ och hjärta ständigt drives mellan brutalaste råhet och blötaste sentimentalitet — ur vilken trollcirkel Svenskarne ofta nog befrias först genom en närmare bekantskap med det engelska gentlemannaidealet.

Låt mig nu också tillägga, att denna äntligen mognade typ av svensk — när han någon gång kommer så långt — förefaller att vara en av de förnämligaste människotyper som existerar — betydligt förnämligare än engelsmännen själva!

Tyvärr är denna svenska typ mycket sällsynt. —

Det svenska fästningshuset är naturligtvis obeboeligt. Det är mörkt, iskallt och ihåligt tomt — som skallen på en gammal knekt.

De militära anläggningar och redskap, som finnas kvar[-204

i-]{+i+} och omkring fästningshuset, verka ännu i sitt obrukbara tillstånd skrämmande genom den råhet och den hopplösa dumhet, som präglar dem. Slottet kan inte användas ens som museum, ty varje kulturföremål skulle verka ängsligt främmande och bortkommet i den råkalla dagern mellan de gråa, fuktdrypande stenväggarna. En samling olika militära redskap, kompletterade med en samling av sådana tortyrredskap, som av bödelsdrängarne använts under de olika råhetsperioder, som avlöst varandra i vårt land, utgöra de första kulturminnen, som finns på det svenska slottet. —

När man läser de svenska historieböckerna med någon eftertanke, får man lätt det intrycket, att det svenska folket under alla tider varit en jämngrå massa — med olika nyanser av grått, allt efter arten av de utländska påverkningar, som givit varje inhemsk råhetsperiod sin särprägel. Vi kunna sålunda tala om den romerska perioden i vår historia, den danska perioden, de tyska perioderna, de ryska perioderna, den franska perioden, den engelska perioden, etc.

Den romerska perioden var kanske rent kulturellt den bästa. Då hörde Sverige på ett naturligt sätt samman med kulturlivet i hela den civiliserade världen. Sedan kom den självgoda lutherska avsöndringen med en andlig

isolering, som kunde brytas endast genom den våldsammaste anspän-ning av alla krafter — over evne, givetvis! Men det är vårt folks ovanskliga ära, att det dock gjort denna kraftansträngning — och bestått den! varigenom det förvärvat rätt att kräva plats i det allmänna kulturlivet i världen även för det avlägset liggande, ödsliga och glest befolkade polarlandet Sverige. Att vi under årtusenden varit ett civiliserat folk — det ha vi till en början den romersk-katolska kyrkan att tacka för! Vi ha kunnat fortsätta trots Luther, emedan den ordning vi lärt från Rom hindrade upplösningens krafter att tränga allt för djupt.[-205-]{++} Det blir en smaksak, vilken av de senare perioderna i vår historia vi skatta högst — somliga föredraga den tyska prägeln på svenskt liv, andra den franska, andra åter den engelska. Ett modernt försök att påverka de svenska kroppsarbetarne och den svenska allmogen med en föråldrad form av kommunism, som i Ryssland levat kvar från första hälften av 1800-talet under namn av bolschevism, har med sitt virriga tänkande och sina klumpigt primitiva metoder icke kunnat få något som helst inflytande utanför en liten krets socialrevolutionära finsmakare och ungdomligt romantiska svärmandar.

De många anglosachsiska väckelse- och frälsningsrörelserna — baptism, metodism, Frälsningsarmén, hednamissionen etc., och den waldenströmska, lågkyrkliga rörelsen kring frågorna om dopet, nattvarden, försoningsläran och det kyrkliga församlingslivet etc. ha haft en utomordentligt stor betydelse för det svenska folkets civiliserande. Likaså de från Amerika kommande stora nykterhetsordnarna med sina puritanska krav på sedlig renhet i det praktiska vardagslivet, delvis upptagna av den svenske läkaren, dr Ivan Bratt och av honom utformade till ett klart genomtänkt och med klokhet och kraft genomfört system av restriktioner gentemot de alkoholmissbruk, i vilket en mängd svenskar sökte en utlösning för sina begär efter en romantisk flykt undan den trista, karga verkligheten, efter en munter lättnad eller en överdådig festivitas som motvikt mot vardagens tunga gråhet. Doktor Bratt har kanske inte lyckats göra allt så som han velat — det spelar ingen större roll; det han dock lyckats utföra är en bragd bland de främsta i vår odlings historia.

Det engelska inflytandet i övrigt — som självklart alltid i främsta rummet avsett Englands nytta — har kanske kostat oss minst och skulle därför måhända kunna anses som det för oss fördelaktigaste. Det franska inflytandet präglades stundom av ett så oerhört översitteri gentemot »det[-206

lilla-]{+lilla+} barbarfolket vid Polcirkeln», att många svenskar än i dag känna förbittring vid minnet av den franskt nonchalanta cynismen gentemot oss.

Borde vi inte hellre ha klarat oss själva, utan något utländskt inflytande alls?

Jo, nog skulle det ha varit bättre — om det hade varit möjligt. Men det var inte möjligt! Och det är bättre att erkänna denna enkla, elementära sanning än att skrävla om »svenkheten» som ett slags metafysiskt faktum i verklighetens värld.

En småbonde, som gifter sig ung och får tio eller tolv barn med sin kvinna, därför att »Andersson har varit så god och hållit till godo» — han får försöka klara sig så gott han kan. Han klarar sig naturligtvis inte själv — om det går alls, så är det tack vare bankerna. (Och bankväsendet är mycket utvecklat i Sverige!) Om det har gått för Sverige att klara sig därute i världsvimlet, så är det tack vare våra goda förbindelser med nyttiga, utländska makter. Vilket med andra ord vill säga så mycket som att ingen har något direkt intresse av att skada oss, men alla ha intresse av att vi klara oss så pass bra, att vi kunna åtminstone betala räntorna på våra skulder.

Den ena tjänsten är den andra värd! Gör man oss en tjänst, så få vi göra en tjänst igen, det är så klart! Vi ha gjort många sådana tjänster — våra »ärorika fanor» bevara i guldskrift förbindelser, som vi inlöst med blod.

Det tjänar ingenting till att komma med kritik efteråt och säga, att vi kunde ha kommit billigare ifrån'et. Nej! vi kunde säkerligen inte komma billigare ifrån'et! Namnteckningen måste försvaras! — Däremot ha vi rättighet begära, att våra politici och diplomater inte slösa alltför mycket med våra namnteckningar.

Men det är en affär inomhus — och den gamle herrn, som bodde i stenborgen, hade många och hårda ord att säga om »kungens skrivare» och deras fördömliga regemente. Och[-207

herrns-]{+herrns+} senfödda ättlingar, som slösat bort för alla vindar vad de gamle samlat ihop och som själva

knappast ha råd att bo i en torpstuga, nödtorftigt uppsnyggad till en »egna-hems-villa», de ha också anledning att le en smula vemodigt över skattsedlarna, när det talas om »vår ärorika historia».

Den obehagliga, nakna sanningen är, att Sverige, som givit ut så mycket pengar för sin flotta och som krigat så förtvivlat på alla håll ute i världen, har aldrig vunnit någon enda seger i någon sjöstrid och kan knappast peka på en enda seger, vunnen med egen kraft i något enda större fältslag utom landet. Vi kunna nämna — och nämna med stolthet — slaget vid Breitenfeld, som vanns med finnarnas goda hjälp — men för övrigt? Segrar i små träffningar och förpostfäktningar, skrytsamt uppblåsta till »slaget vid Narva», etc. — fjolliga marscher och kontramarscher där ute i världen, som häpen beskådade galenskapen utan att någonsin begripa, att konungen av Sverige lekte krig som en halvvuxen pojke och själv inte hade den ringaste aning om vad han menade eller vart han ville komma.

Jag kan ännu bli het över hela kroppen, när jag tänker på Karl XII:s galenskaper. Då hade vi dock ännu en chance

— och försutto den, tack vare en stollig kung, som i stället uppbyggde sitt folk och hela Europa med »kalabaliken vid Bender» — den mest säregna av alla svenska strider!

Storhetsdrömmen om ett nordeuropeiskt kejsardöme med Östersjön som ett svenskt innanhav var kanske vacker

— men vi hade för lite folk! Drömmen sprack — men drömsynerna levde kvar! de återfinnas i svensk rättsuppfattning, svensk vetenskap, svensk ingenjörskonst — tidvis i svensk bildkonst och sporadiskt i svensk litteratur. Svensk musik finnes inte — utöver allmogespelmännens enkla tre-klangslåtar, ofta utgörande förenklade och förvanskade efterhärmningar av de högre klassernas internationella[-208

konstmusik.-]{+konstmusik.+} Valhänta försök att efterhärma den romerskkatolska kyrkans rika skatt av melodier till hymner leva kvar under namn av »folkvisor», ofta försedda med en versifierad berättelse, orimligt lång och enformig och skriven på knagglig knittelvers; andra »folkvisor» utgöras av dilet-tantisk herrgårds- och prästgårdsvers, skriven under första hälften av 1800-talet till dansmelodier, starkt uppblandade med tongångar i moll och präglade av den tidens oklara och fantastiska romantik.

Den svenska folkmusiken höjer sig aldrig till den slaviska eller den ungerska folkmusikens pregnans och omedelbart levande melodik, men lever ett halvt omedvetet drömliv i en blek atmosfär av a-moll, g-moll och e-moll — sommarkvällens solrök och kyliga dimma och dis.

(Om den svenska konstmusik som faktiskt finns trots allt kan här självklart ingenting sägas. Lekmannen kan endast tillåta sig en häpen undran, att musikens strängt lagbundna och matematiskt metodiska konst överhuvud taget kunnat finna några utövare och nydanare hos detta folk av drömmare och längtansfyllda svärmare.)

*

Vår politiska historia visar, att sagan om de svenske väl talar om de hårdaste bataljer under kungligt befäl till rikets värn mot fiendemakt, men den talar även om en oavlåtlig kamp i alla tider mellan kungamakt och folkmakt om rätten att i landet styra och råda. Segern har gått från den ene till den andre, men förtroendet mellan de båda makterna har inte varit större än att striden varat beständigt.

Adam av Bremen säger om svearna på vikingatiden: de ha konungar av gammal ätt, vilkas makt dock beror av folkets vilja. — Och redan på 1000-talet förde Torgny lagman i Tiundaland med kärva kai'laord folkets talan mot Ragnvald jarl, konungamaktens representant.[-209-]{++} I de gamla landskapslagarna skiftas makten noga mellan konung och folk, skrivet skulle det vara redan då, större var inte förtroendet. I den omarbetning av Magnus Erikssons gamla gemensamma landslag, som stadfästes år 1442 av konung Kristofer — en främling på Sveriges tron — i den lagen, alltså, som börjar med de självmedvetna orden Sveriges rike är av heden värld sammankommet av svears och göters land — där heter det i konungsbalkens andra kapitel, att konungen äger att styra och råda för borgar och land — men där lägges till: dock så, att andligt och världsligt frälse njuta sina privilegier och gamla frihet.

Kampen om makten hade börjat på allvar, en liten del av folket, stormännen, hade ryckt från konungen hans välde.

Under medeltidens strider mellan konungar och stormän och inbördes mellan dessa gick makten hand ur hand.

Då trädde där fram gullhårig en yngling, en tjugoårig —

men en stark ung man!

Han samlade viljorna och tog ensam styret, det var Gustaf Eriksson Vasa. Han var äntligen en av de våra, en man av vårt eget land, de unga björkarnas, de glittrande små sjöarnas och de susande, väldiga skogarnas land. En svensk på tronen! och starkare var han, huvudet högre än alla andra. Han tog makten att råda och styra, blev en myndig herre på den stora gården; honom glömma vi aldrig.

Men vi glömma heller inte vad som sedan hände. Han menade: riket är mitt, en egendom som jag, konungen, äger

— som jag styr efter mitt behag — och som jag, när jag så för gott finner, delar mellan barn och fränder och vänner.

Och den gamle herrn dog, och hans barn kommo hand i hår om arvet. Medan småherrarna kivade och stredo, tog folket tillbaka makten.

Det fick konung Sigismund erfara — en ny främling på

tronen.-]{+tronen.+} Herr Karl stod på folkets sida och talade högt om Engelbrekt, och Sigismund fick veta, att lydnadsplikten mot konungen var begränsad till vad som var svarligt för honom att bjuda och undersåtarna att göra. — Det skulle prövas först. Så var det med det förtroendet.

Än mer: när Sigismund kom till riksmötet i Uppsala 1594 för att krönas till Sveriges konung, tvangs han att efter mycken tvekan, förhalning och baklistighet först avge en konungaförsäkran till ständerna, varigenom stora rättigheter tillerkändes folket. Det var inte nog med konungaed, det skulle även efter gammal sed vara en särskild försäkran, vari gränsen närmare uppdrogs för konungens makt.

Den gränsen blev även dragen för herr Karl, innan han kröntes — det var väl inte så alldeles helt med förtroendet. Han fick finna sig i bestämmelsen, att konungen ägde lyda och följa vad hans goda mån och råd rådde honom i vad som kunde vara honom och riket nyttigt.

Han gjorde själv ett förslag till konungsbalk i svensk lag, och där bestämdes, att kungen ej fick börja krig eller ingå förbund eller i allmänhet besluta i frågor, som rörde rikets välfärd, utan rådets enhälliga samtycke och »allmogens» representanters »jakväde och vetskap». Och i förslaget till konungens hyllningsed hette det, att samma allmoge, det svenska folket, förband sig att styrka, råda och förmana sin konung att iakttaga den ed han svurit i alla dess punkter. — Där rådde en hälsosam försiktighet och förtänksamhet 1

År 1611 förklarade Gustav II Adolf sitt bifall till den konungaförsäkran, som avfordrats honom före trontillträdet — den närmade sig en verklig regeringsform med klar fördelning av makt och rätt mellan konung och folk. Lag föddes av tvånget att inte släppa härskaren för långt. Sådant var förtroendet.

Men krig var över landet, den unge herren var en vapenför man, som redeligen värjde riket — det gav ökad makt[-211

åt-]{+åt+} konungen! Och folket glömde sin gamla misstro! Vid riksdagen i Örebro 1614 fick man så bevittna det märkliga, att konungen, mot ständernas räddhåga och försiktighet, hävdade deras rätt att jämte honom stifta lag! Ty hans mening var den, att ständerna föreställde folket. — Det kom sig nog av mångahanda skäl, kanske mest av att han själv behövde de lagar han föreslog.

I spetsen för en segrande här får konungen allt större makt över folket. De stora krigen och de stora äventyren

kommo; Sverige blev en storstat, folket levde i bitter nöd här hemma, men sände armé efter armé ut till den främmande, förbluffade världen. Konungamakten blev allt större, på den vilade ju ansvaret för dessa äventyr, även om följderna i sista hand gingo ut över folket — det var kriget, som sammangjöt de båda makterna, så länge fara rådde — men det blev alltid en livssak för folket att snarast möjligt åter ta väldet i egna händer.

Så kom regeringsformen av år 1634. Den ville sörja för, att rikets styrelse inte skulle behöva stå och falla med den personlige konungens egen kraft, samt att regeringen vid konungens liv och död, närvaro och frånvaro, sjukdom, hälsa eller omyndighet, kunde bestå av sig själv, regenten månde sedan vara en man eller »övermaga eller fröken».

Det blev alltså en byråkratisk och aristokratisk konstitution, som huvudsakligast ordnade ämbetsverken till effektiva förvaltningsorgan. Kungamakten bestämdes inte närmare, den förutsattes enligt gällande hävd, uttryckt i lagens konungsbalk och i kungaförsäkringen. Riksdagen behandlades knapphändigt. De fyra stånden ordnades — med nära nog alls ingen makt åt bönderna — och dessa ständer tillerkändes rätt att sammanträda vid kröningar och »av andra märkliga orsaker», men knappast för andra allmänna angelägenheter, vilka förnämligast skulle avgöras av regeringen och de föreskrivna årliga ämbetsmannamötena. — Denna[-212

regeringsform-]{+regeringsform+} har betydelse som en teoretisk grundval, men kunde svårligen tillämpas i praktiska livet.

Karl XI förde sakerna till sin spets. I suveränitetsförkla-ringen vid 1680 års riksdag hette det bl. a., sedan rådsinstitutionen avvisats i ordalag, som formade sig till en dom över den klassegoistiska högadeln, att alla riksens ärenden avgjordes av konungen och alldeles berodde av hans egen rättvisa dijudikation och högförnuftiga förordnande, samt att han därför som en myndig konung, vilken efter lag och laga stadgar styrde riket sino som' sitt eget av Gud förlänta arvrike, vore allenast inför Gud responsabel för sina aktioner.

Och man gick än längre! Man förklarade, att svenska undersåtar sedan gammalt tillåtits att komma inför konungens tron att själva dess nådiga förklaring uti deras angelägenheter få inhämta. — Konungen skulle nådigt förklara för folket dess angelägenheter! Det var förtroende! Men det var nödtvunget. Landet var ödelagt, folket var hart nära att komma i livegenskap under stormännen — konungen var en folkets man, och hans envälde blev folkets räddning — för den gången. Han krossade högadelns makt och gjorde själv genom reduktionen den revolution, som de fattiga undersåtarna inte mäktade göra. Han gjorde det bl. a. för att stärka landets försvar — han var en bra man, och en god kungagärning gjorde han. De ekonomiska grundvalarna för riket murades fastare än någonsin, och de sociala förhållandena voro under hans regemente sundare än mången annorstädes på den tiden. Därtill hade den svenska storstaten räddats från upplösning och utvecklats till en militärstat av första ordningen — och däri låg faran!

Arvet från fadern förskingrades av sonen, som övertagit riket såsom sin privata egendom med rätt att fara fram hur han ville. Ty så hade kungamakten ökats. Straffet gick ut över folket — för undersåtarna har envälde alltid lett till fördärv, även när det uppstått som den bästa räddning i ett nödläge.[-213-]{++} Av sådant växer inte förtroendet för kungamakten. Under Karl XII:s sista år skärptes visserligen enväldet än mer av Görtz — men efter ett sådant sista krampaktigt försök var det genommoget för sitt fall.

Den nya författning, som 1719 års regeringsform innehöll, var avsedd att beteckna en återgång till de gamla förhållandena före enväldets dagar med tillägg blott av några garantier mot sådana försök att omstörta rikets gamla rättsordning, som enväldet tillåtit sig, eller mot de enskilda missbruk, som erfarenheten givit vid handen. Dessa garantier funno 1719 års män däri, att de bundo konungens fria verksamhet genom rådet och rådets åter genom riksdagen. Folket återtog styret, den politiska makten lades hos ständerna. Det var meningen med uttrycket konungens höghet, rådets myndighet och ständernas frihet och rätt.

Det var en i grunden gammalsvensk tanke, nu hämtad ur 1600-talets statsrättsliga akter. Konungen var regeringens huvudman och statens synlige representant, ingenting annat.

Året därpå skildes emellertid rådets medlemmar från sina platser som chefer och bisittare i kollegierna

(departementen). De förvandlades till en uteslutande parlamentarisk re-geringskonselj. För maktlystna strebertyper lågo sedan inga svårare hinder i vägen, de behövde inte äga praktisk erfarenhet, insikt och skicklighet, de behövde endast göra pratkarriär i riksdagen. Därmed äro vi inne i den politiskt sorgliga s. k. Frihetstiden.

All makt samlades hos Hemliga Utskottet i riksdagen, som ömsevis behärskades av de olika partierna, »hattarna» och »mössorna». Varje man med aldrig så litet inflytande tog mutor från utlandet, de svenske blevo förödmjukade så som aldrig förr. Hattarna fingo sitt lilla krig, som de längtade efter — men det är väl ingen, som ville inrista det ömkliga äventyret bland våra stora minnen? Generalerna dogo inte hjältedöden på slagfältet. De avlivades som förbrytare på stupstocken här hemma.[-214-] Framemot år 1755 samlades emellertid hovpartiet kring Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika för att utvidga konungamakten.

Mot dem riktades från rådspartiet tidskriften En årlig svensk, som från sin givna synpunkt diskuterade författ-ningsfrågorna. Kring denna tidning började striderna vid 1755 års riksdag. Den 5 nov. inlämnades det av Höpken författade och av samtliga riksråd undertecknade memorialet angående konflikten med konungen, som å sin sida förklarade sig inför ständerna. Han ansåg det vara sin lagliga rätt och plikt att skärskåda rådets rådslag och vota och dessas överensstämmande med hans ed och samvete samt att därefter tillkännage sina tankar. »I annor händelse vore jag mindre betydande än den ringaste landets inbyggare, vilken ingenting mot övertygelse och samvete kan påtvingas.»

Han ville hellre återgiva sin kungliga spira än föra densamma med ängslan och utan konungslig värdighet.

Ärendet hänvisades till en stor sekret deputation i riksdagen — och efter några dagar kom konungen med en ny skrivelse, i vilken han högst väsentligt prutade ner sina anspråk och teg med hotet om abdikering. Den stora hemliga deputationen gillade rådets uppfattning, och samtliga stånden antogo en skrivelse, som för framtiden fastslog, att rådets beslut, fattat med föreskriven pluralitet, var att anse såsom konungens beslut, som icke vidare kunde av konungen prövas, utan borde ovillkorligen och utan uppskov genom hans underskrift till verkställighet befordras. — Konungens nederlag blev fullständigt, när ständerna i en skrivelse av den 26 maj 1756 uppdrogo åt rådet att anskaffa en kunglig namnstämpel för regeringsbeslutens undertecknande, när konungen vägrade.

Så drev folkmakten sakerna till sin spets — man söker förgäves efter något förtroende för konungamakten. Den politiska utvecklingen blev redan 1720 kopplad in på fel spår, som förde till förvirring och upplösning. Dock hade[-215

väl-]{+väl+} även detta tidevarv något gott att ge vårt folk — nutidens bourgeoisie borde väl inte alldeles glömma var industrin har sina historiska rötter och under vilka förhållanden den i »manufakturerna» visade sina första trivsamma hjärtblad. Vid 1726—27 års riksdag fick den stöd även av Frihetstidens förnämste statsmakt — och nog vore det väl syndigt av borgareklassen att klaga över fortsättningen!

Men tiden gick vidare fram! En vacker dag stod landet inför en ny statsvälvning, den 19 aug. 1772. — Därmed kulminerade partistriderna, konungen gick fram som parti-gängare och förde de sina till makten. I spetsen för några officerare och ett fåtal trupper lät Gustav III häkta rådet. En ny konstitution lades fram och godkändes. Kungamakten höjde sig upp mot envåldet, men maskerade sig med att söka gunst hos folket, som skulle anses uttröttat av intrigerna och striderna.

Regeringsformen av den 21 augusti 1772 var den första svenska författning, som medvetet byggde på maktfördelningens grund, det första verkligt konstitutionella försöket i Sveriges historia. Det var en utveckling från 1634 och 1720 års regeringsformer, men gav konungen den centrala maktställningen. Konung och riksdag skulle dock tillsammans stifta lag, inte den ene mot den andra. Ständerna ägde att bevilja skatter. Rådet skulle ansvara endast inför konungen, ej inför folkets representanter.

Gustav III tog 17 år senare steget fullt ut till envåldet. Vid 1789 års riksdag genomförde han med våld en ny statsvälvning och tvang ständerna att bekräfta Förenings- och säkerhetsakten, vari bl. a. bestämdes, att de riksvårdande ärendena skötas på sätt konungen nyttigast synes.

Nu hade han ju räddat landet från de ödeläggande partistriderna under folkmakten — nu blev väl förtroendet fast sammangjutet?

Tre år därefter blev han skjuten.

Hans son kom på tronen, envåldet fortsatte — och år[- 216

1809-]{+1809+} avsattes en oduglig konung, vilket inte kan tydas som en åtgärd av förtroende.

Bakom dessa båda tragedier lyser som ett flammande eldsken 1789 års stora franska revolution.

Men här hemma skrevs konstitutionen om — och blev sådan den ännu i huvudsak gäller. Den unge Hans Järta fick göra't, och hans förslag daterades den 6 juni 1809. Han betecknade själv den nya regeringsformen såsom »ej tillkommen efter någon av de samhällskostymer, som då voro moderna i det övriga Europa, utan efter den uråldriga svenska dräkten med bondtröjan närmast livet». — Folkvälde alltså.

I regeringsformens fjärde paragraf heter det ännu i dag:

— Konungen äger att allena styra riket på det sätt denna regeringsform föreskriver; inhämte dock, i de fall, här ne-danföre stadgas, underrättelse och råd av ett statsråd, vartill Konungen kallar och utnämner kunnige, erfarne, redlige och allmänt aktade, infödde svenske män av den rena evangeliska läran.

Vad som avsågs med de avgörande och högst väsentliga inskränkningarna, framgår av det memorial, som skrevs av Hans Järta och överlämnades tillsammans med lagförslaget av 1809 års Konstitutionsutskott:

— Utskottet har sökt att bilda en styrande makt, verksam inom bestämda former, med enighet i beslut och full kraft i medlen att dem utföra; en lagstiftande makt, visligt trög till verkning, men fast och stark till motstånd; en domaremakt, självständig under lagarna, men ej självhärskande över dem. Det har vidare sökt att rikta dessa makter till inbördes bevakning, till inbördes återhåll, utan att lämna den återhållande något av den återhållnas verkningsförmåga.

Folkmakten hade åter rest sig till motstånd mot kungamakten. Med tiden fick detta motstånd sitt kraftigaste verktyg hos det framträdande liberala partiet, vars strävan gick ut på att försvaga regeringsmakten för att utvidga riksdags[-217

makten.-]{+makten.+} Lars Hierta i »Aftonbladet» var en outtröttlig kämpe för folkfrihetens utveckling.

Ett nytt blodrött eldsken flammade upp därnere i Frankrike — det var februarirevolutionen, som satte halva Europa i lågor och som hos oss återspeglades i marsoroligheterna i Stockholm 1848, då på husknutarna uppslogs tillkännagivandet: »5,000 medborgare samlas i afton på Brunkebergs-torg. Leve reform, republik!»

Oroligheterna voro uttryck för en nymornad folkvilja, ännu fullständigt odisciplinerad och vild, nära nog omedveten. Det var inte endast Hartmansdorff, närings- och tullfrihetens oböjlige motståndare, men även Lars Hierta, samma friheters förkämpe, som fick sina fönster inslagna av folkhoparna. Missnöjet kvävdes tills vidare. Folket lärde sig så småningom att använda andra metoder än stenkastning och mötte senare i tiden upp med samlad och behärskad energi — vi minnas storstrejken 1909, för att inte tala om februaridagarna 1914 och författningsrevisionen 1920!

Redan år 1862 kunde den gamla tiden inte längre stå emot, folkviljan efter den tidens begrepp vann en avgörande seger. Regeringen framlade den 7 januari 1863 ett förslag till ny riksdagsordning och till därmed sammanhängande förändringar i regeringsformen. Det var skrivet av Louis de Geer. Ståndsförfattningen och självskrivenheten upphävdes, och tvåkammarsystemet infördes. Förslaget vilade till följande års riksdag, då det efter stormiga debatter och högt svallande politiska lidelser antogs av alla fyra stånden — av adeln, som den gången fick offra mest, med 361 röster mot 294.

Vid 1867 års riksdag framträdde för första gången den nya representationen. I andra kammaren dominerade bönderna; endast ett fåtal av det forna borgareståndet kom tillbaka, och prästerna voro i det närmaste försvunna ur politiken. I första kammaren fann man en mängd nya krafter,[-218

godsägare-]{+godsägare+} och storborgare, men även de förnämsta namnen från det gamla Riddarehuset.

År 1886 bildades »Socialdemokratiska Förbundet», genom vilket »Sveriges Socialdemokratiska Arbetarparti» konstituerades år 1889.

Socialdemokraternas ledare, Hjalmar Branting, invaldes i riksdagens andra kammare år 1896. Han var ensam socialdemokrat i riksdagen till år 1902, då F. V. Thorson invaldes. Sedan år 1928 räknar andra kammaren 90 socialdemokrater och 8 kommunister; första kammaren räknar 52 socialdemokrater och en kommunist.

*

Om vi med alla våra krig inte lyckats göra en enda territoriell erövring, som kunnat behållas, så ha vi dock försvarat det, som av naturen varit vårt. De främmande inkräktare vi tidvis nödgats tolerera på svensk jord ha vi kört iväg. Vi kunna för närvarande inte ens med ljus och lykta söka reda på någon anledning för oss att kriga.

Det svenska stridstuppshumöret får sin naturliga utlösning i de obligatoriska lördagsslagsmålen vid dansbanorna och i trädgårdarna utanför flickornas fönster. Och att slåss om flickan — det är livet, det!

Sedan låta vi flickan fritt välja vem hon vill ha, segraren eller den besegrade. Ty vi ha blivit mycket kloka. Vi veta, att även en bra karl kan få smörj — om motståndaren är starkare. Vinner motståndaren — ärligt! — då ska han erkännas som segrare. Men vinner jag, så vill jag naturligtvis, att det också ska erkännas.

Slagsmålet visar, vem som för momangen är starkast — men aldrig vem som har rätt.

Det är sannolikt en följd av det svenska slagsmålshumö-ret, att lagstiftaren icke vågat att i vår skrivna lag ge plats för ett sådant begrepp som berättigat nödvärn. Om några ligister en mörk kväll överfalla mig, så får jag inte försvara[-219

mig-]{+mig+} — annat än teoretiskt, förstås! men endast så mycket som »nöden kräver»! Och nöden anses aldrig kräva mer våld än »bonus pater familias plägar använda i dylika fall», enligt romersk rätt. Men innan jag hunnit fundera ut, hur pass mycket våld den gode, romerske familjefadern skulle ha fått använda i ett dylikt fall, är jag naturligtvis redan slagen sanslös — med den svenska lagens hjälp. Ty det är den svenska lagen, som binder mina händer, så att ligisterna kunna ostörda utföra sitt verk.

Rätt ska vara rätt! Det är det svenska lösenordet. Ligabusens rätt att få leva efter sin natur är lika respektabel som min rätt att få leva i fred. Och vi svenskar äro så angelägna om att andra ska få sin rätt, att vi ofta nog sätta vår egen rätt i efterhand.

Vi piskade upp de kejserlige i Tyskland, när de ville krångla med våra trosfränder och förbjuda dem en ordentlig gudsdyrkan — ty rätt ska vara rätt! Vi klådde upp dansken vid Helsingborg, när han ville ta Skåne ifrån oss, medan vi voro upptagna med krig på annat håll — ty rätt ska vara rätt, och Skåne är faktiskt skånskt —det vill säga: svenskt i kvadrat!

(Slaget vid Helsingborg är visst för övrigt det enda fältslag vi vunnit klart och otvetydigt och utan andras hjälp; det är dessutom med säkerhet den enda strid, som varit oss till nytta och givit ett reellt resultat. Det är ganska betecknande för svensken, att han aldrig talar om slaget vid Helsingborg — men skrävlar åt alla väderstreck om Breitenfeld och Narva. Eller också stod episoden vid Helsingborg med fin stil i »Odhners lilla» — och sånt behövde vi aldrig lära oss utantill i skolan!)

Vi böjde oss för norrmännens krav, när de år 1905 ville bli självständiga — ty rätt ska vara rätt, och norrmännen voro redan de facto självständiga.

Vi fordra vår rätt med mycken tvekan. Vi vilja hjälpa andra till den rätt de ha att fordra — och därvid döma vi[-
220

med-]{+med+} mycken säkerhet och gå till verket med mycken klokhet, så länge det gäller andra. Och vi betala utan prut. För oss och för de andra. Ty det är vi som ha roligt av saken. Och rätt ska vara rätt!

Vi erkänna andras rätt — även gentemot våra vitala intressen. Vi äro i själva verket ett stiligt folk!

Det är huvudsaken.

Ska vi se på detaljerna, så blir det ju tråkigare!

En post kasserar jag dock genast in: vi ha i vårt land en lags ordning, som är äldre än den något annat folk kan uppvisa. Den posten duger, skulle jag tro!

Där är det svenska rättsmedvetandet igen!

Jag är ju inte jurist, så att jag törs inte yttra mig med någon bestämdhet — men det förefaller mig, som om vår lagstiftning, »skriven rätt» i Sverige, skulle komma i allra främsta rummet av vad som existerar i världen. Engelsmännen ha ju knappast någon lag alls — skriven strafflag, vill säga. De ha sin jury och sin »common sense» — och på den punkten äro vi nog närmast att betrakta som efterblivna barbarer i jämförelse med engelsmännen. (En engelsk jury skulle självklart ha frikänt Marsjömannen och dom-fällt den »allmänne åklagaren», som på auktion för en spottstyver ropade in den häktades sparbanksbok!! Men i England äro fiskalerna självklart avlönade så, att de inte falla för frestelsen att gå på auktioner efter de anhållna för att där kompensera sina penningebehov.)

I fråga om rätt äro fransmännen att betrakta såsom par-venyer gentemot oss — republikanska parvenyer, bevars väl, men i alla fall parvenyer. Tyskarna äro närmast att betrakta som våra lärjungar i fråga om rättspraxis — fastän teorierna, gunås, hos oss ha vuxit delvis av tyskt utsäde. Delvis! Ty våra gamla landskapslagar — skrivna av urtids minne på en tid, då tyskarna ännu som småpojkar avgjorde rättstvister genom slagsmål och annan »gudsdom» — ha[-221

ganska-]{+ganska+} påtagligt bidragit att hyfsa även tyskarnas uppfattning av allmängiltig rätt.

Men det måste nog erkännas, att vi hämtat en hel del av nu gällande »skriven rätt» från Tyskland. De äro så behändiga i skri verit, de där tyskarna! —

Om svensk vetenskap i övrigt törs jag naturligtvis inte yttra mig. Personligen älskar jag Linné — men det vetenskapliga värdet av hans arbete är visst omstritt numera, och i den striden kan jag naturligtvis inte ta parti. Jag nöjer mig med att hoppas, att de vetenskapliga Nobel prisen delas ut av svenskarna på ett förnuftigare sätt än de litterära. Alfred Nobel är för resten ett svenskt namn, som står för sig självi

På teknikens område ha vi många andra — från Christof-fer Polhem till John Eriksson med propellern och vidare till Gustaf Dalén med gasackumulatom, L. M. Eriksson med telefonen och Sven Wingquist med kullagret, Carl Gustaf Patrik De Laval med separatorn, Johan Edvard Lundström med Jönköpings tändstickor och Göran Fredrik Göransson på Sandviken med det moderna, svenska bessemerstålet.

Apropos tändstickorna kommer man ju att tänka på Ivar Kreuger, ett namn som numera tillhör världsfinansen — liksom Wallenberg.

Jag räknar upp namn här utan sakkunskap, och jag har en känsla av att jag i min djupa okunnighet utlämnar många, som borde nämnas. Finansmännen tycka dock inte om, att man talar om dem — en ovilja mot påkallad offentlighet, som delas av de stora köpmännen, vilka gärna annonsera, men under firmanamn, varvid de personliga namnen aldrig komma till synes. Minsta barn i Stockholm och Göteborg vet, att »Nordstjärnan», »Svenska Amerikalinjen» och »Trans-atlantic» äro stora, djuphavsbefarande och världsfamnande rederier — men vilka de svenska män äro, som stå bakom dessa företag, det vet inte ens så värst många vuxna människor! [-222-]{++} Om jag räknar upp ovan nämnda namn — och tänker på många andra — så är det självklart endast för att göra ett slags resumé av de svenskar, som därute i världen numera representera det annars tämligen dimmiga begreppet Sverige.

Vilka andra svenska namn äro mest kända utomlands?

»Den heliga Birgitta», förstås! Ännu vid världskrigets utbrott funnos två kloster av San-Salvatororden kvar. —

Gustaf II Adolf är känd i Tyskland! Och Karl XII i Frankrike — mest tack vare Voltaire, förstås. — Strindberg! både i London, Berlin, Wien och Paris!

Jag har träffat fransmän, som av nyfikenhet försökt läsa vår »frejdade sagoförtäljerskas» storverk, Gösta Berlings saga. De ha dock inte begripit ett ljud! Är den där Gösta Berling svenskarnas nationalhjälte?!? ha de frågat. Ni, ett folk av idrottsmän, ingenjörer och konstnärer — vad ha ni att göra med den där försupne prästen, kemiskt fri från humor, men full ända upp till halsen av en härsken pigroman-tik och ett amoröst svammel, i vilket inte finns en enda droppe sund och blodfull kärlek!

Det blir inte stort bättre om man förklarar, att den svenska diktens mest älskade hjälte heter Fredman, vilkens epistlar ej ska läsas, men sjungas! En utlänning, som försökte sälta sig in i det där — avis rarissima! — skulle snart tröttna och ovillkorligen fråga:

— Sups det verkligen så hemskt i Sverige? Melodierna äro ju vackra förstås — men det är ju fransk musik lånad utan omskrivning!

Ur detta dilemma försökte jag en gång klara mig genom att för några franska vänner sjunga: »Här är gudagott att vara—».

Sedan jag översatt texten och förklarat sammanhanget med examenshippan på Eklundshov och det där, fick jag ett maliciöst småleende till svar:

— Det behövs nog ett rusdrycksförbud i Sverige!

På vilket jag svarade, icke utan hetta, att vi äro nog kloka[- 223

att-]{+att+} inse detta och att vi därför redan ha den organiserade självkontroll vi behöva! Medan fransmännen, trots tusentals blodiga »passionsdramer» årligen, ännu inte hunnit så långt, att de insett nödvändigheten av en viss självkontroll på det amorösa området —.

Tja! Det finns sanningar, som äro obehagliga att höra

— och att säga! Ibland måste man dock höra dem — och ibland måste man säga dem, både åt sig själv och åt andra.

Vi ha mycken ganska god dilettantisk familjeläsning i Sverige — men vi ha ingen stor diktning annat än i genialt skisserade fragment av Bellman, Tegnér, Almqvist, Fröding och Strindberg. En diktare som Viktor Rydberg är i sin manliga resning och sin harmoniska ro fullkomligt enastående hos oss. Ty Runeberg har visserligen skrivit på svenska, men det ger oss ingen rätt att lägga beslag på honom: han tillhör helt den finländska litteraturen.

övriga författare äro knappast diktare, men mer eller mindre välbeställda tjänstemän i Kongl. Poesikollegium.

Detta beror kanske därpå, att svenskarna tycka om po-esialbumspoesi — men de känna sig obehagligt berörda av den stora diktens tragiska patos. Möjligen kan man i samma orsak finna förklaringen, varför det knappt finns alls någon svensk musik. Svensken nöjer sig med de pianospelande barnen, abonnemanget på symfonikonserterna, därför att »det brukas så i våra kretsar» — och har man en billig biljett, kan man ju låta jungfrun gå, för hon behöver nog komma ut någon gång och få lite bildning. — Själv går svensken på revy eller på Stadshotellets kafé, när han vill ha ett glas musik. —

Men konst ha vi ändå!

Ja! Vi ha millioner och åter millioner lyriska landskaps-tavlor — men endast ett ytterligt litet fåtal porträtt — och knappast någon genremålning alls. Det lösa »stämnings-måleriet» torde vara det mest typiska svenska — där slipper man ju från det besvärliga valörstudiet! Som konstnär är[-224

svensken-]{+svensken+} lyriker — stundom fantasirik och lekfullt rolig — men han är inte— och blir väl aldrig — någon människo-skildrare. Så vitt inte någon av de nu levande unga nå fram till mognad — där finns möjligheter!

Svensken bryr sig inte om att ens försöka förstå andra människor såsom individer — han nöjer sig med att i sitt medvetande inregistrera dem som »typer». Därför ligger det något ohjälpligt barnsligt och primitivt i varje svenskt försök till människoskildring — och därför finns i Sverige praktiskt taget ingen plastisk konst, ingen skulptur — men väl en massa mer eller mindre väl modellerade dekorativa figurer, ett slags ornament i människogestalt.

Däremot har svensken en konstindustri och en »hemmets konst», som saknar motstycke i hela världen — om jag, fast med en viss tvekan, undantar Danmark.

I vilken social miljö lever vår kultur?

I varje fall inte hos den lilla aristokrati, som ännu finns kvar. Den är föga svensk och förefaller att mest intressera sig för de pengar den möjligen ännu kan få ut ur landet.

Den högre bourgeoisien har obestridligen kulturella intressen. Även om den inte själv är kulturskapande, så vårdar den vår kultur med ett intresse, som är värt allt erkännande.

Den kraftigaste kulturskapande jordmånen torde finnas hos de småborgerliga samhällslagren. Den dagliga kampen mot fattigdomen har där bevarat en sinnets spänstighet och en viss kärv humor, som i fantasiens värld tar skadan igen för alla umbäranden i verklighetens. Den praktiska levnadskonsten går ofta ut på att kunna arrangera den kasserade duken på matsalsbordet till en sommarkappa åt dottern, och att därvid ordna saken så behändigt, att oljefläcken efter fotogenlampan inte syns alltför mycket. Och har man bara snygga gångkläder — även om underkläderna skulle vara si och så — då kan man få umgås med familjen Någon von Något — eller åtminstone vara tillsammans med den[-225

ibland.-]{+ibland.+} Och bankdirektörens hälsa, när man möter dem ute!

Den gamla riddareborgen är endast ett dött minnesmärke, och de gamla herrgårdarna med sin lantligt flärdfria och, trots vardagslivets enahanda, inte så litet förnämliga kultur, äro snart alldeles försvunna. Var lever våra dagars svenska kultur?

Hos städernas borgare — och i prästgårdarna runt om i landet.

Ännu finns väl en och annan bondefamilj kvar av den gamla stammen — i varje fall i de bredare odlingsbygderna

— men dessa äro så få, att de inte förmå sätta sin prägel på hela bondeklassen.

I hela världen äro bönderna sig tämligen lika. De ha olika kläder och olika talesätt, men i själ och hjärta tänka de alla lika. Om en skånsk bonde och exempelvis en nordfransk bonde kunde tala samma språk, skulle de snart finna, att de innerst inne äro varandra så lika som två bröder. Stockholmaren och den svenske bonden äro betydligt mer främmande för varandra — liksom den franske bonden och parisaren. Däremot ha stockholmaren och parisaren inga som helst svårigheter att förstå varandra — bortsett från en sådan tillfällighet som språket, förstås. Skillnaden mellan stad och land är i kulturländerna alltid större än skillnaden mellan likartade samhällsgrupper i olika länder.

En olikhet — och en ganska väsentlig sådan — finnes dock mellan den svenske och den franske bonden: den svenske är självstyrande inom sin kommun — i öppna och av statsmakterna erkända former — på ett sätt som den franske icke har en aning om. I gengäld är den franske bonden självägande och förmögen på ett sätt som den av hypo-teksbankerna beroende svenske bonden inte kan föreställa sig.

Statligt oberoende, administrativ ordning och ekonomiskt beroende — det är den svenska friheten.

15 — Svart på vitt.[-226-]{++} Statligt beroende, administrativt godtycke och ekonomiskt oberoende — det är den franska friheten. —

Är det svenska folket »begåvat»?

Frågan är en smula penibel, och det är givetvis omöjligt för en svensk att ge ett objektivt svar. Jag tror dock för min del, att svensken i allmänhet nära nog fullständigt saknar estetisk begåvning — vår dilettantism och vårt epigoneri på detta område torde inte kunna bortresoneras — hans intellektuella begåvning är skäligen svag, och där den finns, rör den sig helst med matematiska formler, gärna på den högre matematikens och mekanikens område — men däremot har svensken en utpräglad moralisk begåvning, vare sig han av livet tvingas ta ställning till gott och ont, eller han, av nödtvång eller böjelse, ger sig hän åt ändlösa funderingar om rätt och orätt — funderingar, som han, strålande av iver och naiv hänförelse, gärna ventilerar inför rätta i evinnerliga struntprocesser om gärdesgårdar, fiskerätt och gångstigar över egna och andras ägor. Har han vunnit eller förlorat en eller ett par sådana processer, etablerar han sig gärna som »bond-advokat» eller som »privat sakförare». Lyckas han undvika att fastna som »bränn-vinsadvokat», så ikläder han sig så småningom skepnaden av »juridisk byrå» och lever sedan lycksalig i en värld av inkasseringar, »soliditetsupplysningar», skilsmässor, äktenskapsförord och testamenten — brottmål åtar han sig kanske inte lika gärna, ty i brottmål har domaren ingen smak för långa resonemang.

Svensken är i allmänhet en mycket blyg människa. Råkar han någon gång att inom sig själv känna något ömtå ligt, fint och vackert, så skäms han för sig själv. Och hellre än han låter ertappa sig i sådana känslor, maskerar han sig med råhet. Att han därvid lätt blir rent av fruktansvärt rå, det vet han själv, och han skäms för sin råhet liksom han skäms för sin blyghet. Han säger hellre en svordom än ett smekord — men ofta menar han med svordomen något[-227

mycket-]{+mycket+} vackrare än andra kunna uttrycka med massor av de vackraste kärleksord.

Svensken är nästan aldrig helt lugn i sitt innersta. Han har i allmänhet ingen anledning att vara orolig heller (dåliga affärer oroa honom knappast!); det är ingen egentlig ängslan han känner, ännu mindre dåligt samvete — det är snarast en rent metafysisk känsla av rolöshet, en formlös längtan utan ord, omöjlig att uttrycka ens i musik — ett dunkelt behov att vara någon annan och att vara någon annanstans. Detta behov kommer inte så mycket av begär att tjäna mer pengar — fastän det begäret har han givetvis också — men hans rolöshet är snarare uttrycket för ett behov att komma utanför sina egna trånga gränser — sitt lands gränser och sin egen personlighets gränser.

Att komma utanför sin egen personlighets gränser sker väl lättast med hjälp av alkohol. Blir den vägen stängd, så återstår möjligheten att förskingra andra människors pengar: svensken faller ofta för frestelsen att förskingra andras medel — innan han vet till sig, är det pinsamt klart att han förskingrat — och i sin förskräckelse tillgriper han förfalskningen. Förskingrings- och förfalskningsbrotten ha under de senaste årtiondena blivit otäckt vanliga i Sverige — det är inte utan vidare säkert, att de tyda på ökad böjelse för brottsliga handlingar, men utan tvivel ge de vid handen, att motståndsförmågan mot frestelsen blivit mindre — ty frestelsen själv kan knappast ha blivit större, även om »tillfällena» blivit fler, medan disciplinen slappats.

Att komma utanför sitt lands gränser är betydligt enklare. Det sker ju lättast genom emigration, och svensken har i alla tider varit en ivrig emigrant och kolonisatör i främmande land, där han mycket ofta nått en aktad ställning som underbefäl i arbetets armé — mer sällan kommer han fram till ledande platser — vilket dock stundom händer! fast inte på långt när så ofta som de fiffiga emigrations-agenterna påstå.[-228-] Gifter han sig i det främmande landet, vilja barnen aldrig höra talas om att de skulle vara av svensk härstamning. Nationalitetskänslan sitter mycket löst — i gengäld blir svensken starkt nationalistisk i sitt nya hemland! Behovet av nationalitetskänsla finns alltså — i Amerika blir svensken ivrig pan-amerikan och i Tyskland patetisk pan-german! i Frankrike blir han fransk chauvinist och i England brittisk imperialist!

För utlandssvensken lever ofta minnet av Sverige kvar som minnet av en gammal mor, med vilken man inte varit så sams som önskligt kunde ha varit.

För att motarbeta emigrationen har man försökt intressera svenska jordbrukare för en kolonisering av ödebygder i Norrland. När man någon gång hör talas om dessa kolonister, är det i samband med deras oftast hopplösa kamp

— inte mot den karga naturen, men mot de svenska ämbetsmännens byråkratism. Att svensken dock av naturen

är en god jordbrukare — när han får vara i fred för byråkraterna

— framgår av koloniträdgårdarna utanför våra stora städer.

Att svensken i allmänhet skulle vara en romantiker, som

saknade sinne för livets realiteter, det är ett prat, som man ofta hör, men som är grundfalskt och hemmahörande endast i en romantiserande fraspsykologi. Att svensken är en verklighetsmänniska, sedan den ungdomliga romantiken dunstat bort, och att han särdeles väl förstår att ordna åt sig det verkliga livet i verklighetens värld, det framgår kanske bäst därav, att den svenska fackföreningsrörelsen anses vara en av de bäst organiserade i världen, jämförlig endast med den tyska, men bättre än den splittrade engelska och ojämförligt bättre än den nästan betydelselösa franska. Kooperationen har, trots alla »folkpsykologiska» olycksprofetior, fått en stark ställning i Sverige — likaså sjuk- och begravningskasserörelsen. Den statliga pensionsförsäkringen har väl knappast i något annat land nått en sådan fasthet som i Sverige.[-229-]{++} Vi ha i vårt land de naturliga gränser vi behöva. Vi ha den frihet vi behöva, och vi ha ålagt oss den självdisciplin vi behöva. I socialt avseende är Sverige snarast att räkna som ett föregångsland, och i ekonomiskt avseende äro vi knappast sämre ställda än något annat europeiskt folk.

Vi äro inte ett folk av soldater, diktare och drömmare. Vi äro ett folk av industrimän och köpmän, bönder och sjömän. Vårt gamla slott duger bra som museum. Det svenska egna hemmet duger bra som folkhem. Är det någon, som inte trivs här, står det honom fritt att efter måttet av sina krafter verka för en förbättring. Blir det ändå inte så som han vill ha det, står det honom fritt att ge sig i väg härifrån.

Vi tvinga ingen att stanna här mot sin vilja, och vi truga ingen att komma hit. Vi fjäska inte med någon turistreklam, men vill någon främling komma hit och hälsa på, så är han hjärtans välkommen! Vill någon resa bort härifrån, så följa vi honom till stationen och ge honom en blyg liten blomma till avsked — en blomma som inte alls betyder ett sentimentalt: glöm mig inte! — Nej då! vår avskeds-blomma betyder helt enkelt och vänligt: lycka på resan!

Ty vi äro ett folk av fullvuxna människor — på det hela taget, som sagt var, ett stiligt folk!